

1895

તે પરાક્રમી મોટપણે ખીલી નિકળ્યાં હતાં. એશિયા માટેલા ટરકી દેશમાં શીઝેરિયાનો એ રહેવાસી હતો. ગરીબ અવસ્થામાં જન્મી પાદશાહી દરીઆઈ કૌતુકમાં એ નાનપણથીજ દાખલ થયો હતો. લડાઈની કવાયદ સેવા સારૂ ટરકીની મુસલમાન રૈયતને એકસ મુદત સુધી લડાઈ ખાતામાં દાખલ થઈ નોકરી કરતી પડે છે તે ધારે પોતા ઉપર લાઝુ પડતો ઊડાવવા સારૂ એણે પોતાની આંખે કાચા કાંદાની પોલટીસ બાંધી અને આંખ સુગ્ગની નાખી. સરકાર તરફથી નેમાયલા એક ડાકટરે એની આંખની તપાસ કરતાં એની આ ડગાઈ શાધી કાઢાડી, પણ ને દુઃખ તે છોકરે આ પોતાને હાથે ઉભાં કરેલાં દરદર્થી ખમતો હતો તે તરફ દયા આણી તે ડાકટર તેની પીઠ ઠોકી બોલ્યો કે, “ઈનશાલ્લા, જા છોકરા કોઈ દરદારે તું દરીઆઈ કૌતુકનો વડો સરદાર થશે.” કિમિયાની લડાઈની વખતે એ પ્રસિદ્ધ થઈ ગયો, અને તે પછી ટરકીના તાખાનાં ફેટલાંક પરગણાંએનો ગવરનર જનરલ થયો. અખદુલ અઝીઝના રાજ્યમાં એને દરીઆઈ ખાતાના પરધાન તરીકેની બે વાર જગ્યા મળી હતી, અને લરકરની દિલસોઈ પોતા તરફ એની લઈ એણે તેઓની મદદથી અખદુલ અઝીઝને ગાદી ઉપરથી ઉઠાડી મુકવામાં અગત્યનો ભાગ લીધો હતો.

કાન્સટાનટીનાપલમાં થયલાં આ બયંકર ખુનો ટરકીના રાજ્યના સુધાગામાં વધારે કરનાર થઈ પડ્યાં. એ રાજ્યની પડતી અને ગભરાટ ભરેલી હાલત જોઈ સરવિયાનો શાહજાદો મિલ્કાન પોતાની સત્તા વધારવા અને નવા મુલકો લઈ લેવા તૈયાર થઈ રહ્યો. એમાં તેને રશિયા તરફથી ઉલટ મળી અને તે એટલે સુધી કે, રશિયાનો એક વખણાયેલો લશ્કરી સરદાર જનરલ અરનેઈક સરવિયાના રાજની નોકરીમાં દાખલ થયો.

સરવિયાની ભૂગોળ અને તવારીખ.

ધુરૈપ માટેલા ટરકી દેશ મધે સરવિયા સારી રીતે જાણીતો થયેલો પ્રાંત છે. હિયાં વસનારાં લોકોની એક જુદીજ પ્રજા થયેલી છે, અને એ પ્રજાની અસલી તવારીખ આપણું મન રોકવા જોગ છે. ઉત્તર તરફ ડાન્યુબ નદી અને હંગેરીથી જુદો પાડે છે. એની પૂર્વે બલ્ગેરિયા અને બેલ્ગિયા, પશ્ચિમે પોસનિયા અને આલ્બેનિયા અને દક્ષિણે મેસીડોનિયાના પ્રાંતો આવેલા છે. પૂર્વથી પશ્ચિમ સુધી એ ૧૪૫ માઈલ લાંબો અને ઉત્તરથી દક્ષિણ સુધી ૧૫૦ માઈલ પોહીતો છે. એની ધણી ખરી જમીન પહાડી છે અને મોટો ભાગ અસલી જંગલોથી ભરેલો છે. એની પેદાસ ધણ, જવ, ચોખ્ખા, સણ, અને તંબાકુ વગેરેની છે. હિયાં જુદી જુદી જાતનો મેવો અને ફાલ

પાડે છે. ખીણોમાં અને ગરમ બાગોપર ફનો પાક સારો થાય છે. ધર બાંધવાનાં લાકડાં તો જ્યાંબંધ મળી આવે છે. લોઢાંની ખાણ એમાં જણાયેલી છે. ઉન અને સુતરાઈ કપડાં હિયાં બનાવવામાં આવે છે, અને તેના સઘળો ખપ એ પ્રાંતમાંજ થાય છે. એ પ્રાંતમાં ચોતરફ નજર ફેરવતાં ગ્રાડાનોથી ભરાઈ ગયેલી ખીણો અને ખભરાયલા ઉભા પહાડી ઢોળાવોનો મનપસંદ દેખાવ નજરે પડે છે. એ દેખાવની ખુબસુરતીમાં ત્યાંના ગરીબ અને નિર્દોષ ખેડૂતોની સાદાઈ અને ભોળા દેખાવ તથા ખુદરતી વળાણ ઉપરજ ચાલવાની ટેવ ઉમેરે કરે છે. એ મુલક પહાડી હોવાને લીધે એની વસ્તી ફક્ત પંદર લાખ માણસોની છે. હિયાનાં માણસો કઠાવર, મજબુત બાંધનાં, સરખાં પ્રમાણનાં અને સોહામણા ચેડરાનાં છે. એઓના ખાલ ખુબ રંગના અને આંખ બહુ છે. શુદ્ધ સ્લાવ ઢોળાના એ લોક છે, અને એઓની ભાષા પણ ધણી સારી રીતે સુધરી સફાઈદાર થયેલી છે. ઈ. સ. ની નવમી દશમી સદીમાં એઓ એટલા ખળવંત હતા કે થિક શેહનશાહેનો દાર તોડવા અને તેઓના દેશ ઉપર ચઢાઈ લઈ જવા શક્તિવાન થયા હતા. જુનું સરવિયા એવે નામે એજાખાતો આલ્બેનિયાનો એક ભાગ સરવિયાનોનાં પાયતખતની જગ્યા હતી. હિયાં અરાલ ભપકા ભરેલા નાદર મેહેલો, બારીક હુનરના નમુનાઓ અને સિલ્પશાસ્ત્રને લગતી કારોગીરીથી બાંધેલાં મકાનોની નાચ પામીલી નિશાનોની શોધ થઈ છે. હિયાં વળી ઇટાલીનો અસલી પ્રસિદ્ધ હુનર તેની પુરવી જાહેજલાલીમાં આગળ દિપી રહેલો જણાય છે. ટરક લોકો ટરકીમાં આવી વસ્યા તે પછી ત્યાંના મુજતાનો સરવિયાની શાહજાદીઓ સાથે પરણતા હતા, પણ જુદા જુદા ધર્મ અને પ્રજાને લીધે તેઓનું મોહામોહનું પેર જોડાઈ થયું ન હતું. ઈ. સ. ૧૩૮૯ માં સરવિયાનો ટરકને હાથે જખરી હાર ખાધી અને તે વખતથી તેઓની ચાહતી કલાનો અસ્તોદય થવા લાગ્યો. તોપણ ઈ. સ. ૧૫૨૨ સુધી સરવિયાનું પાયતખત શહેર ટરક લોકોની સામે હંગેરીની મદદથી ટકી રહ્યું. ઈ. સ. ૧૭૧૭માં સરવિયાનો એક ભાગ આલ્બેનિયાએ ફત્તેફરી લીધો હતો તે ટરક લોકોએ પાછો ઈ. સ. ૧૭૩૯ માં ધિનવી લીધો.

આ ચાલુ સદીમાં સરવિયામાં ઘણા અગત્યના બનાવ બન્યા છે. કારા જ્યારે નામના એક ખાદાદર ખેડૂતે ફિનુર ઉઠાવી સરવિયા ઉપર જાળીઝારીસ નામના લશ્કરી ગિપાઈઓની ને સત્તા હતી તે તોડી હિયાં પ્રજાસત્તાક રાજ્ય ઈ. સ. ૧૮૦૭માં સ્થાપ્યું. એ રાજ્ય ટરકીના મુજતાને પણ કબ્જા રાખ્યું, પણ કારા જ્યારે એ સરકારને છેડી તેથી ઈ. સ. ૧૮૧૩માં ટરકીએ સરવિયા લઈ લીધું અને

કારા જ્યારે નાહસી પેહેલાં આશ્રિઆમાં અને પછી એ-
સારેખિયામાં ગયો. થોડા વખતમાં મીલારચ નામના
સરવિયાના એક હિમ્મતવાન અને અપંગ બુદ્ધિના જરવાડે
બળવો ઉઠાવી ધણાક અંધડા ચલાવ્યા અને અંતે ૧૮૩૦
માં ટરકી પાસે સરવિયાનું સ્વતંત્રપણું કબ્જા કરાવ્યું.
એ વખતથી મીલારચનું વંશ સરવિયાના રાજ તરફ
રાજ કરતું આવ્યું છે. ૬૦ સં ૧૮૧૧ માં પેલા બાહાદુર
કારા જ્યારે પાછો સરવિયામાં આવી લાગ્યો, પણ મીલા-
રચે તેને પોતાનો જાળવે દરકી સમજી ઉધમાંજ મારી
નખાવ્યો. રાજ્યને ચલાવવા કારા જ્યારે પોતાના વ-
ખતમાંજ કેટલાક ધારા આપ્યા હતા તેમાં કેટલાક ફેરફાર
કરી તેજ ચાલુ રાખવામાં આવ્યા હતા. પણ મીલારચ
મારી રીતે લોકોને રાજ રાખી શક્યો નહીં. લોકોને તેના
અમલ કરતાં ટરકીના રાજ્યનો અમલ વધારે સારો લા-
ગ્યો. મીલારચ ઘણો લોભી માણસ હતો અને રાજ્યનું
નાણું વાપરી આવનારો તેના ઉપર શક આવવાથી તેના
અને રાજકારભાર કરનારી સભા વચ્ચે અથડા અથડી
થઈ. તે ઉપરથી નાણાંને હિસાબ લેવામાં આવ્યો અને
મીલારચને પોતાની ગાદી છોડી દેવી પડી. એના પછી
કારા જ્યારેને છોકરો અલિકજાનર રાજ્યાધિકાર ચલા-
વવા લાગ્યો, પણ તે આશ્રિઆના હાથમાં હથિયાર થઈ
પડી કામ કરે છે એવા શક આવવાથી ૬૦ સં ૧૮૫૮માં
સોલ વરસ રાજ્ય કરવા પછી તેને લોકોએ ગાદી ઉપરથી
છોડી મુક્યો, અને તેમ કરાવવામાં હથિયાનો હાથ હતો
એવું કહેવામાં આવે છે. ત્રીસ વરસ સુધી ટરકીના રાજ-
્યને વચ્ચે ન આવવા દેતાં સરવિયાને એ આપખખત્યાર
રાજ્ય કર્યું, પણ તેમાં કાંઈ બાબતો જોગ મુદારો યા
વધારો ક્યો નહીં. પાછી લોકોની નજર મીલારચ તરફ
એસાઈ. તે હાલ જુદો થઈ ગયો હતો, અને વેલિયિયામાં
હેતો હતો. તેને ત્યાંથી બાજાવી મંગાવી ગાદીએ બેસા-
ડ્યો, પણ એ વરસ રાજ્ય કરી તે મરણ પામ્યો. એના
મરણ પછી એના છોકરો માહકલ ગાદી ઉપર આવ્યો. એ
આપા પુરોપમાં ફરી આવ્યો હતો અને જેવવાયેલો હતો
તેથી સમાધાનીથી રાજ્ય ચલાવવા તથા ધારાએને સારી
રીતે અમલમાં આણી લોકોની પ્રિત એસી લેવા એ શકિત
વાન થયો. એણે ટરકીની સરકારને એવી માગણી કરી કે,
સરવિયાના બેલચેદ વગેરે પિત્રાં શહેરોની કિલ્લેબંદોમાં
પાસબાની કરનારી ટરકીની ફોજ ફે તેને ટરકીએ કહાડી
લેવી. આ માગણીને હાલના હાડે ટરકીના આપ મરનાર
હાડે ટરકીએ ટેકા આપ્યો અને તેથી ૬૧ સં ૧૮૬૭
મા ટરકી લશ્કરને મુલતાને બોલાવી લીધું. એ મા-
ટેનું હિસાબ માનવા સરવિયાનો માહકલ કાન્સરાનગીના-
પલ સુધી મુલતાનની આગળ ગયો, અને તેના મોહોડે

માહડું ઉપકાર માન્યો. આ ઉપરથી સરવિયાનું રાજ્ય
તદન સ્વતંત્ર થયું તોપણ નામને આતર ટરકીને પોતાની
વડી સરકાર હાખલ તે ગણતું હતું, અને તેની પાદચાહી
તીજોરીમાં બેલાખ રૂપિયા વરસ દરેકે આવતું આવ્યું છે.
હાલતો અહીં જોતાં સરવિયા રૂપિયાના રાજ્યનો એક
તેની સત્તાના મુલકથી બાહરે મુદાયેલો બાગ છે, અને તે
ટરકી મધે મુકાઈ ટરકીનો નાશ વાળવા સારૂ રૂપિયાના
હાથમાં એક હથિયાર છે. પ્રિન્સ માહકલે ૬૧ સં ૧૮૬૮
સુધી રાજ્ય ચલાવ્યું અને એ વરસમાં તેનું ખુન કે ને
કારા જ્યારેના કુટુંબ તરફથી કરાવવામાં આવેલું ધાર-
વામાં આવે છે તે થવા પછી સરવિયાની ગાદી ઉપર હા-
લનો સરવિયાનો રાજ કરતો પ્રિન્સ મિલાન આવ્યો. ગા-
દીપર આવવી પેલા તેની ઉમર ચઉદ વરસની હતી. એ
શાહનવાનું પેહેલાંથીજ રૂપિયા તરફ એસાણ હતું, અને
તેની બાહરી નિશાનો પાશ્વર્યથી બહારે થઈ ચુકો છે. પો-
તાની રેવતના ટરકી સામે લડાઈમાં ઉતરવાના નોસ્સા
ડાખી નહીંજ શરવા ત્યાંજ અંતે લડાઈમાં ઉતરવું પડ્યું
છે એવું આટું રોગ ધાલી પ્રિન્સ મિલાને ટરકીના વડા
વજીર ઉપર એક પત્ર લખી લડાઈ બહારે કરી. અને ૬૧
સં ૧૮૭૬માં તારીખ ૧લી જુલાઈએ પોતાની રેવતની
બાબુને માટે એક ઢંઢેરા તેણે બાહરે પાડ્યો, અને તેમાં
જાણીયું કે, “આપણે ને લડાઈને લગતી હાલચાલ હાલ
કરેછીએ તે એક પ્રજા પોતાના લાભને માટે કરે તેવી છે.
આપણી એ હાલચાલ સંસારી મુદારો અથવા ધર્મનું જ
નુન એક અશબર પણ સાથે લેતી નથી. આપણે આપણી
સાથ રાજ્યનો ઉધલપાયલ, નાશ અને આગ નહીં, પણ
ખરા હક, દુરરત કારોબાર, અને સલામતી સાથે લઈ જ-
ાયે છીએ. પારકી પ્રજાઓની જાળવણી કરવી, તેઓ તરફ
દિલસોજી બતાવવી, પંડાસના શેહનશાહની હદને માન
આપવું અને વડી શેહનશાહત સરકારને નારાજ ન કરવી
એ આપણું કામ છે. બાહરે તમારા દેશ તરફના ખ્યાર
અને તમારી લડાયક ખુનીઓ ઉપર પુરતો ભરસો મુકી
હું તમારો સરદાર બની તમારી સાથ કુચ કરીશ. આપ-
ણી સાથ આપણા બાહાદુર બાહરે માનનીયનો છે.
એઓ પોતાના શૂરા સરદાર મારા બાહ પ્રિન્સ નિકાલસ-
ની સરદારી હેઠળ કુચ કરનાર છે. આપણી સાથ પેલા
જંગી પેહેલવાનો દરગીશોબીનિયનો અને પેલા દેશને માટે
જીવ આપતા યોસનિયનો છે. આપણા બાહાદુર બાહરે
બલગેરિયનો આપણે માટે ખોટી છે, અને એવી આશા
આપણે રાખે છીએ કે પેલા પુરાતન શૂરાતણના શિક ભો-
કોના વંશવાળા આપણા શિક બાહરે પણ રણક્ષેત્રમાં
જીવનાવાથી દુર રહેશે નહીં. તે સર્વ શકિતવાન ફિરતાર
ને પ્રજાઓના ખરા હિંદાની જાળવણી કરનાર છે તેનું

જુલદ નામ જુઆન ઉપર ધરી ચાલ્યા આપણે કુચ કર્યે. હક, છુટાપાછું અને સુધારાનાં સુધારક નામે પોદારી આ-
લો આપણે આગળ વધ્યે.” આવાં ધાંધલ ભરેલાં બહેર-

નામાથી પ્રિન્સ મિલાને યર ઉપર ચડી રહેલી પોતાની પ્રબળ ઉસ્કેરી અને તે તલપ તલપમાં પડેલી પ્રબળ એક વાન્ને હથિયારખંધ થઈ રણમાં બિતરવા બાહરે આવી ઉભી.

પ્રકરણ ૪ થું

મોનટીનિયો પ્રાંત અને તેની તવારીખ-સરવિષાની ટરકી સામે અણુઘટતી વસંતુક-સરવિષાએ ટરકીની સામે કીધેલી લડાઈની શરૂઆત-સરવિષાના લશ્કરે ટરક લશ્કરને હાથે આધેલી હાર-સરવિષાનેની સંકરાસ ભરેલી હાલત-ટરકીના સુલતાનની શેરબદલી ઇંગ્લાંડનાં બોકોની ટરકીની સામે વળજ-ટરકી સામે ચીન્ડલાડ્સ્ટનનાં સંજ્ઞ લખાણો તથા બાશણો-ટરકીના મામલા ઉપર ઇંગ્લાંડના પરધાનોનું ખત.

મોનટીનિયો પ્રાંત અને તેની તવારીખ.

સરવિષાને ટરકી સામે લડાઈમાં બિતરવું જોઈ મોનટીનિયો પણ ટરકીના રાજ્ય સામે હથિયાર ખાંધવા તૈયાર થયું. આ પાણી અને અર્ધા જંગલી દેશના લોકો પોતાના મુલકને ઝરનાગેરા એવે નામે ઓળખે છે. આ નામ એ પ્રાંતને ધણું યોગ્ય રીતે લાગુ પડે છે; કારણ હિયાં જ્યાં જોઈએ ત્યાં પાણીના હારને હાર લાગેલી છે. બીજા જંગલના રાક્ષસી ઝાડોના ચોંચર પંથરાઈ જતો હાયો એ પાણી ઉપર પડવાથી એમનેના દેખાવ વધારે ઢાળો અને ગંભીર થઈ પડે છે. મોનટીનિયો નાણનો પ્રાંત છે. એની ઉત્તરપશ્ચિમે હરેગ્રીગોવીનિયા, દક્ષિણ પૂર્વે આલબેનિયા, અને ઉત્તરે મોસનિયા આવેલાં છે. એના વિસ્તાર આસરે ૧૪૮૦ ચોરસ માઈલનો ગણાય છે. એના પાણીને કોઈ કોઈ જગ્યાએ દરીઆની સપાટીથી પાંચ હજાર ફીટની ઊંચાઈએ જઈ પોહોંચેલા છે. મકાઈ, પપેટા અને તંબાકુની એમાં મુખ્ય પેદાસ છે. બાજપાળો મોટા જગ્યામાં હિયાં બીગે છે. બકરાં, મેંઠાં, ગાય ઘેર તથા ડુકરોની વસ્તી હિયાં પુષ્કળ જણાય છે. ઘોડા, તથા અચરો થોડી સંખ્યામાં મળી આવે છે અને પાણીની જમીન ઉપર મોટા ભાગે ઊંચકવા સારૂ ગધેડાં એને કામે લગાડવામાં આવે છે. હિયાં જાજરાં બિનનાં કપડાંની બનાવટ થાય છે, પણ રહેવાસીઓનાં મોટા ભાગે ખેતીવાડી કરવા માં તથા માછલી મારવામાં રોકાયેલા છે. મોનટીનિયોમાં લગભગ ત્રણસો ગામડાં છે અને દરેક ગામડામાં એકેકું દેવળ હોય છે. એનું પાવતખત શેરે સીતીગનીજ કંકત એક ખુલ્લાં મંદાનમાં બેસું છે; તે શિવાય આખો દેશ તમામ પહોડોથી ભરાઈ ગયેલો નજરે પડે છે. હિયાંના રહેવાસીઓ એક મનિ છે કે, તે કિરતારે દુન્યાની સપાટી ઉપર જ્યારે પથરની પેહલણી આકાશપરથી કીધી ત્યારે જે કોયલામાં પથરો ભળી હતા તે કાઢી ગયો, અને તે મથેના પથરો મોનટીનિયોમાં આવી પડ્યા તથા આ-

જો દેશ સમગ્ર પથરોથી ભરાઈ ગયો. હિયાંના લોકોની વસ્તી આસરે સવા લાખ માણસોની છે. એઓ ઘણા હિમ્મતવાન તથા સ્વતંત્ર અવાસના છે, પણ હરીફ ઉપર પોતાનું વેર લેતાં જંગલી લોકોના જેવા અવાસ ખત વેં. શિક્ષક ચર્ચેના ખ્રિસ્તી ધર્મપાળનારા પંથ ઉપર તેઓ ખેલદ ગ્રનુનથી રૂઢા થયેલાં હોય છે. મોનટીનિયોમાં તેલ, સુકી માછલી, બકરાંનાં ચામડાં, રૂવાં, માણુ, મધ વગેરે તરેહવાર પેદાસો નિપજે છે; પણ તે બાહરના દેશોમાં જઈ શકતી નથી. બાહર દેશોપર પાણીને માર્ગે પોતાનો માલ માકલી શકે એવો એને માર્ગે આદ્રિઆટીક સમુદ્ર આગળ એક જ માર્ગ છે, પણ તે તો આશ્ચર્યાએ પોતાને હાથ કરી લીધો છે. એના બેસુત સખત મેલેનત કરવા યોગ્ય, મધ્યમ પ્રકૃતિના અને મજબુત બાધાના માણસો છે પણ લડાઈ કરવાને તેઓનાં ખુદરતીજ અવાસ હોવાથી પોતાનાં ખેતરોમાં કામ કરવા જાય છે તથા પણ પોતાની સાથે લડાયક હથિયારો લેતા જાય છે. મોનટીનિયોના ઊંચા કદના, સખત કાકીના અને કસરતખાજ બદનના હોવાથી ઘણા સરસ લશ્કરી શિપાહઓ થઈ શકે છે. એવા બાહર શિપાહઓનો દેખાવ આ પાનાની પાછળના ચિત્રમાં નકર પડે છે. મોનટીનિયોનું રાજ્ય જોઈ તદન સ્વતંત્ર જાય છે, તોપણ નામને ખાતર આશ્ચર્યાના અચાવમાં રહેલું છે. એ ટરકીના રાજ્યને અડધી આવે છે, પણ વારંવાર તેની સામે બળવા બીડાયે છે. ઈ. સ. ૧૫૨૬માં પેહલવેલેખાં ટરકીના સુલતાન ખીજ સુલીમાને મોનટીનિયોને કત્તે કડું હતું, પણ એના લોકો કદી પણ સુપકાદીથી ટરકીને તાંબે થયાં ન હતાં. આ સદીમાં તો તેઓ ટરકીના રાજ્ય સામે ચાલુ બળવો કરતાં આવેલાં છે, અને ટરકી સાથે લડાઈ કરતાં ધણું ગ્રનુન અને જંગનીપાણુ બતાવતાં રહે છે. પોતાના મુદ્દઓનાં મુદ્દાનાં માથાં બદનથી છુટાં કરી નાખવાનું ઘાતકીપાણું ચલાવો તેઓ નાહાસી પાણીમાં ભરાઈ ખેંચાં જણાય છે. ઈ. સ. ૧૮૫૧ સુધી મોનટીનિયોના જે રાજ્ય તેજ ધર્મને વડો પણ ગણાતો હતો, પણ

એ વરસમાં શાહાબદે ડાન્યલો ગાદી ઉપર આગ્યો. ત્યારે તેણે ધર્મનું વડાપાણું સાફ ના પાડ્યું. ઈ. સ. ૧૮૫૨ માં એણે ટર્કીનો સામે લડાઈ ઉઠાવી તેથી ટર્કીની સરકારે વીસ હજાર માણસોનું લશ્કર આમાર પાશાના ઉપરીપણા હેઠળ તેઓની સામે મોકલ્યો આપ્યું.

આ લશ્કરે મોનટીનિયનો ઉપર ધણીક ફત્તેહો મેળવી તેથી આગ્રિઆ વચ્ચે પડ્યું અને સત્રાહ કરાવી. વળી ફરીથી છ વરસ રહી મોનટીનિયોએ ટર્કીની સામે માયું ઉચ્છયું; પણ આ વખતે ટર્ક લોકો આગળની પેઠે ફત્તેહમંદ ઉતર્યા નહીં. શાહાબદે ડાન્યલો ને જીજમા-

હુથિયારબંધ મોનટીનિયનોની એક ટોળી.

નથી રાજ્ય અલાવતો હતો તેને ઈ. સ. ૧૮૬૦ માં મારી નાખવામાં આવ્યો અને તેની જગ્યાએ શાહાબદે ની-કાલસને ગાદી ઉપર બેસાડવામાં આવ્યો ને હાલ મોન-ટીનિયોમાં રાજ્ય અલાવતે. ઈ. સ. ૧૮૬૧ માં વળી એક વાર ફરીથી મોનટીનિયોનો ટર્કીની સામે લડાઈ ઉ-

ઠાવી. આ વેળા ખત્રીસ હજાર માણસો સાથે આમાર પાશા સામે લડવા ગયો અને મોનટીનિયોના લોકોને મોટી હાર ખવાડી સલાહ કરતી વખતે ટર્કીની સરકાર-નું વડાપાણું તેના પાસે કબ્જા રખાવવાની ફરજ પાડી. આમ થવાથી મોનટીનિયોનો લડાયક ખવાસ કરા મ-

કારે દબાઈ ગયા નહીં. ઇ. સ. ૧૮૭૫ માં હરઝીગોની નિયતોને છેડી ટરકીની સામે ખળવો કરાવ્યો, અને તરત જીતી વરસે તેઓ પોતે લડાઈમાં ઉતર્યા. મોનટીનિચો-માં જેટલો જવાન મરદ હતો તે લડાઈના હથિયારો વાપરી જાણતો હતો તેથી સરવિયાને મોનટીનિચો લડાઈમાં મોટું મદદગાર થઈ લાગ્યું.

સરવિયાની ટરકી સામે અણુવટતી વર્તણૂક.

વગર કારણે છેડવો શ્રેયી ધડી ધડી લડાઈ ઉઠાવી મોનટીનિચોનાં એ ટરકી સાથે જેટલી ખરાબ ચાલ ચલાવી તેથી અંતિમણી વધારે ખરાબ ચાલ સરવિયાની ગણવામાં આવી છે. સરવિયાને ટરકીના રાજ્ય સામે કરી-આદ ઉઠાવવાનું કાંઈજ વાજબી કારણ હતું નહીં. છેલ્લાં પચાસ વરસ થયાં ટરકી તરફથી સરવિયાને એટલા તો હિંદા અને છુટાપછું મળ્યું હતું કે તે લગભગ સવતંત્ર ગણાતું હતું, અને તેને લડાઈ ઉઠાવવાની કશી ગરજ હતી નહીં. પોતાની ઉપર પુરતી માયા ખતાવનાર પોતાના વડા શેહનશાહી રાજ્ય સામે તેના ખરાબ વખતે થયું તે રૂશિયાની ઉચ્છેરણીથી હતું. પોતાના જાતબાઈ તરફની દિલસોટીથી તેઓ લડાઈમાં ઊતર્યા છે એવું શાહાજાદા મીલાનનું કહેવું તદ્દન ગલત અને ડોળધાલુ હતું. તે સાથે ખળગેરિયામાં જે કતલ ચાલી તેના સાથે પણ સરવિયાને કશું લેવું દેવું ન હતું. એ કતલ ચાલી તેની બહુ મહિના આગમજ તે લડાઈની તૈયારી કરવા પાછળ લાગ્યું હતું. તેની મુખ્ય નેમ તો રૂશિયાને રાજી રાખવાની અને પોતાની સત્તા વધારવાની હતી. રૂશિયાની એવી જુડી ચાલ હતી કે, ટરકી માટેનાં નાહનાં નાહનાં રાજ્યોને ટરકીની સરકાર સામે ઉચ્છેરી લડાઈ ઊઠાવતું હતું. એવી જાતની ઉચ્છેરણીથી લડાઈમાં ઉતરી ખિચારાં નાહનાં રાજ્યો કુટાઈ મરતાં હતાં. આ સદીની શરૂઆતમાં રૂશિયા ટરકીની સામે લડાઈમાં ઉતર્યું ત્યારે ટરકીનાં થોડાંક લશ્કરને ખીજી રીતે રૂશિયા રાખવા તેણે સરવિયાને છેડી ટરકીની સામે ઉઠું કીધું; પણ ઇ. સ. ૧૮૧૨ માં જ્યારે રૂશિયાએ ટરકી સાથે સંઘાટ કીધો ત્યારે તેણે સરવિયાને ટરકીના હાથે છુંદાવું એ-કહ્યું છેડાડી દીધું. સરવિયાનો આપખુદ અને જુલમગાર રાજ મહિરમ્ય રૂશિયાનો મળતથો હોવાથી રૂશિયાની ક્રુ-મક ઉપર કુદી પોતાની રૈયત ઉપર જુલમ પાડતો તેમજ મરજી માફ ટરકી સામે લડાઈ જગાવતો. એના જુલમથી ખચવા સરવિયાના લોકોએ વારંવાર વડી સ-રકાર ટરકીની મદદ માંગી હતી જે આપવામાં આવી હતી;

પણ અને મહિરમ્યના જુલમ ન ખમાવાથી લોકો-એ તેને ગાદી ઉપરથી ઉઠાડી મુક્યા હતા. એના એક છેડકરો જે ગાદી ઉપર આવ્યો તે, પણ આપના જોવાજુલમથી નિકળ્યો. આ બધા ગભરાટના વખતમાં રૂશિયા સરવિયા માટેલી લોકોના ઊપર દુઃખ પાડનાર એક ટોળીને મદદ કરતો, અને તેની મદદ સામે સરવિયાના લોકો ટરકીની સરકારથી મદદ મેળવવાથી તે સરકારને પોતાનો ખરો મીત્ર ગણતાં હતાં. સરવિયાના લોકોનું ટરકીની સરકાર તરફ એવું સારું દિન હતું કે કિમિયાની લડાઈની વેળા રૂશિયાના શાહ નીકોલસે સરવિયાના લોકોને ટરકી સામે લડાઈ ઉઠાવવા લજઆવવાની તજવીજ કરી ત્યારે સરવિયાના લોકોએ સાફ ના પાડી એક મે-મોરૈનદમની મારફતે આર નીકોલસને એવું જણાવ્યું કે, ટરકીના રાજ્યથી તેઓને એટલા હિંદા મળ્યા છે કે તે રાજ્ય સામે લડાઈ ચલાવવો તેઓ નિમક કરામીનું કામ સમજે છે. વળી એ ઉપરાંત સરવિયાને પોતાની રૈયતનું મુખ્ય અને તેના લાભો એટલે દરજ્જે જાળવવાના છે, કે તેઓને ભાગ લેનારી કમખખત લડાઈમાં તેઓ પડવા માગતા નથી. આમ જવાબ મળવાથી રૂશિયા શાહ નહીં પણ થોડો વખત ગયા બાદ મીતોરમ્ય પ્રજો સરવિયાની ગાદી ઉપર આવ્યો એટલે રૂશિયાના કાવતરાં પાછાં શરૂ થયાં. બેલગ્રેદની ઇચ્છેજી એજમી મીં લોન્ગવૈયે એવું જણાવ્યું કે, સરવિયાના ખ્રિસ્તીઓ ઉપર જુલમ પાડવા રૂશિયા કેટલાક ખ્રિસ્તી યુદ્ધારાઓને મુસલમાન નામ ધારણ કરવા ફરમાવી મોકલી આપે છે. મીતોરમ્યના રાજ્યમાં સરવિયા મધે વસતા મુસલમાનો ઉપર ખ્રિસ્તીઓ-એ ધણો જુલમ યુજીયો હતો, પણ તક મળે તેના બ-દ્દો વાગવા મુસલમાનો ચુક્યા ન હતા. ઇ. સ. ૧૮૧૨ માં ખ્રિસ્તીઓએ સરવિયાના જે ભાગ ઉપર મુસલમાનો રહેતા હતા તે ભાગ ઊપર હથિયાર સમથ હુમલો કીધો તે વખતે મીં લોન્ગે એક ગાડું ભરી મુસલમાન ઓરતોને કતલ થયેલી જોઈ હતી. આવા જુલમની કંટાળી એ ભાગ ઊપરનાં એક ટરકી લશ્કરે પોતાના એક પાશાના હેઠમથી બેલગ્રેદ શહેર ઉપર તોખ્તો માર્યો ચલાવ્યો. આ પગલું ટરકીની સરકારને પસંદ પડ્યું નહીં તેથી તેણે પોતાના પાશાને તરત ખરતરફ કીધો. એ સમજી વીતી જવાબાદ સરવિયાને લડાઈક હથિયાર તથા બીજા સર-જામ પોહોંચાડી રૂશિયા તેને મુસ્તકીમ કરવા લાગ્યું. એ વાતની ખચ ટરકીની સરકારને પડતાંજ તેણે પોતાનું લશ્કર જેવું સરહદ ઉપર જમાવ કરવા માડ્યું તેવાંજ યુદ્ધાપનાં કેટલાંક રાજ્યો તેની સામે શોર ખંકાર કરવા મંડી ગયાં.

સરવિયાએ ટરકીની સામે કીધેલી લડાઈની શરૂઆત.

સરવિયા જ્યારે પણ ટરકીની સામે માથું ફેરવીને પાત કરતું ત્યારે એવી નજી આતરી રાખતું હતું કે રૂશિયા તરફથી તેને જરૂર મદદ મળશે; તે સાથે ધુરોપના

ખીજા રાજ્યવાળા તેને કમ્પડાવા દેશે નહીં. એવી આત-
રીથી તેણે બેધડક મજબુતીથી લડાઈની તૈયારીઓ
કરવા માંડી. લડાઈ શરૂ થવાની આગમન જીવન મહિના-
થીજ તેના બરફરે સરહદ તરફ કુચ કરવા માંડી. સર-
વિયાનું પાયાતપ્ત શહેર બેલગ્રેદ છોડી સરહદ તરફ કુચ
કરવાનો સરવિયાના બરફરનો દેખાવ આ પાસેના ચિત્ર

સરવિયાના શિપાઈઓ પોતાનું પાયતપ્ત શહેર બેલગ્રેદ છોડી બચે.

ઉપરથી જણાય છે. સરવિયાની ટાઇનકાઉન્સિલે આ વ-
ખતે જાહેર કીધું કે, જેઓ સરવિયન બેલગ્રેદના છે તેઓ-
ને ટરકીના જીલમમાંથી છોડાવવા સારું મદદના નાણાં
મળવવા એક લોન લેવાડવામાં આવી છે તેમાં સર્વેએ
નાણાં ભરવાં. આ વખતે એવું બેલગ્રેદ બાબતે કે, સર-
વિયાની લડાઈ ખાતાંની પરધાન ટોળી પાસે બે લાખ
મથાળેથી ગોળી ભરવાની અને એક લાખ નળીને ફેડેથી
ગોળી ભરવાની બંદૂકો, દર બારબાર તોપો સાથની પ-
ચાસ ખેતરીઓ અને બરફરી સરંજામ મોટા જથ્થામાં
હતા. દરેક જણ હાથે લાખ માણસોને ખોરાક પોહોંચાડી
શકાય એટલા વરાળથી ચાલતા ચુલાઓ સરહદ તરફ
મોકલી આપવામાં આવ્યા હતા. લડાઈનો વખતે સ-

માધાનીથી તારના સંદેશ ચલાવવાની ગોઠવણ પણ
કરી રાખવામાં આવી હતી. આખા પ્રાંતની નિશાળો
બંધ કરી તે મધે રવાનાનાં લેવાડવામાં આવ્યાં હતાં
અને જાહેર હાથે તોળે, દારૂગોળો, હથિયાર તથા બરફરી
સરંજામ રાખવાના મકાનોમાં બંધવી નાખવામાં આવી
હતી. આ બધી તૈયારીઓનો જ્યારે ટરકીની સરકારને
ખબર પડી ત્યારે તેણે સરવિયાની સરકાર પાસે તેના બે-
લાસો ચાલ્યો. એનો જવાબ સરવિયાની સરકારે ધણો
લુચ્છાઈ બેરેલો આપ્યો. તેણે જણાવ્યું કે, વખત છે
વડી સરકાર ટરકીનેજ તેના ખંડમાં રાજ્ય સરવિયાના
બરફરની જરૂર પડે તો તે કેવી હાલતમાં છે તે જાણવા સારું
આગળથી તે પોતાનાં બરફરીની હાલત તપાસી આવશે.

સરહદ તરફ તેણે પોતાનું લશ્કર મોકલી આપ્યું હતું તે ખાતે એવો જાણસો કીધો કે, તે તરફ બધો હીંગામ તોફાની થઈ રહ્યો છે, માટે પૂરતી ચોકસી રાખવા અને પોતાની હદ સાચવવા તેણે આ પગલું ભર્યું છે. આવો જવાબ કહેવાડા પછી થોડે વખતે પ્રિન્સ મિલાને કાન્સ્ટાનટીનોપલ ખાતે પોતાના એક ખાસ એલચી મોકલી નવા મુલતાન મુરાદની સત્તા અને વડપણ કબુલ રાખ્યું. પણ આથી ટરકીની સરકાર રાજ થઈ સંતોષ પામી નહીં. તારીખ દશમી જુને ટરકીની સરકાર તરફથી મેલબેદ ખાતે ત્રણ દસ્તાવેજો આવી પોહ્યાં. પહેલા દસ્તાવેજમાં સરવિયા તરફથી ટરકીનાં રાજ્યને અપાતી ચોકસી અડધી ચડડી ગઈ હતી તેની માગણી કરવામાં આવી. બીજામાં સરવિયાના લશ્કરને સરહદ તરફથી એકદમ પાછું ખેંચાવી લેવા જણાવ્યું, અને ત્રીજામાં એવો તાકીદ કીધો કે, નવા મુલતાન મુરાદને મેલબેદ ખાતે એકસો એકવીસ તોપો ફાડી સરવિયાના વડા તરફ કબુલ રાખવો. આ સમયે ટરકી બળવવાને બદલે સરવિયાએ તો પોતાનું વધારે લશ્કર સરહદ તરફ મોકલી આપી જાણી રીતે હરીફાઈ જાહેર કીધી. એ વખતે માનદીનજોનાં એક સરકારી પત્રએ સરવિયા સાથે મળી જઈ બાહુરીથી ટરકી સામે લડાઈ ચલાવવા પોતાના દેશીઓને ઉશ્કેર્યા. એ જ વખતે મોસ્કોના અને હરઝીગોવીનિયાના બળવા તેના પૂર નોસમાં ચાલવા લાગ્યા, અને એ જ વેળા બલગેરિયા ખાદેલી ખુનખાર કતલ શરૂ થઈ. એટલા વખતના અરસામાં જ લડાઈ જાહેર કરવા વિશેનું પ્રિન્સ મિલાનનું પત્ર ટરકીના વડા વઝીર ઉપર જઈ પોહ્યાં, અને લડાઈ તરત જાહેર થઈ.

સરવિયાના લશ્કરે ટરકી લશ્કરને હાથે ખાધેલી હાર.

બધી જાણતી તૈયારીઓ સાથે સરવિયાનું લશ્કર એકઠું થઈ અને તે લશ્કરનો સરદાર જનરલ ચરનેફને ઠરાવ્યો. એ સરદારની ઉંમર હાલ પચાસ વરસની છે. રૂશિયાની લડાઈની વખતે રૂશિયાનાં સમગ્ર તરફથી સૈન્યો સતેપ્રજનો બચાવ કરવામાં એ સમિલ હતો,

જનરલ ચરનેફ.

અને તે પછી ક્રિસસના પવેતો અને આરબના સમુદ્રના કિનારા ઉપર રૂશિયા તરફથી એણે લશ્કરી નોકરી બજાવી હતી. ઇ. સ. ૧૮૬૪ અને ૬૫માં મધ્ય એશિયામાં એ સરદાર કુત્તેહો મેળવી ત્યાં રૂશિયાની સત્તા સ્થાપવા શકિતવાન થયો હતો. એ કુત્તેહો ઉશ્કેરાઈ તે સમયે તરફ આગળ વધ્યો પણ ત્યાં તેની જ્ય થઈ નહીં. ખાખારાનાં થોડે સવાર લશ્કરે એનાં પાયાળ લશ્કરને મારી હડાડી વીખરી નાખ્યું, અને તે પછી તરત એને સરદારી છોડાવી પાછો ખેંચાવી લીધો. ત્યારબાદ સેન્ટપિટરસબર્ગ ખાતે લશ્કરી આતામાં રૂશિયન સરકારની નોકરી બજાવી તેણે તેઓની ચાકરી છોડી, અને રૂસકામર નામનાં એક વર્તમાનપત્રનો તે અધિપતિ થયો. એ પત્ર સ્લાવ લોકોનું ધણું મોટું હિમાયતી ગણાતું હતું. એ પત્ર ઉપરથી

સરવિયાની સરકાર સાથે એનો સંબંધ પડ્યો, અને આ વખતે સરવિયાના લશ્કરની સરદારી એને મળી. એ સરદાર આ પાસેના ચિત્રમાં ખીરાજ્યો છે. એણે સરવિયાની જમીન ઉપર પગ મુકતાં જ રૂશિયા મધેની સ્લાવ ટોળાને મદદ કરવા ઉભી થયેલી સભા તરફથી પાંચ લાખ રૂપિયા સરવિયાની સરકાર આગળ રજુ કીધા. આ વખતે સરવિયન લશ્કરનું મુખ્ય મથક તેની દક્ષિણ સરહદ પાસે આલેક્સીનાટ્ર આગળ હતું. એ મથક નીજ્મ જે બલગેરિયામાં આવેલું છે અને જ્યાં ટરકીનું લશ્કર જમાવ થતું હતું તેથી દૂર ન હતું. નીજ્મ એવું સગવડ ભરેલું મથક છે કે જ્યાંથી પ્રેસ, બલગેરિયા અને સરવિયા એ ત્રણે વચ્ચે સારો પહેવાર રાખી શકાય છે. એટલામાટે લશ્કરી કળા કૌશલ્યનો મનપતીજ ઉપયોગ કરતાં એ જગ્યા ધણી અગત્યની ગણાય છે. એ ડેકાણે મજબૂત કિલ્લેબંદી ઉપર માટાં બજાવી ભારી તોપો ગોઠવેલી હોય છે. આ જગ્યા છોડી આગળ વધવાની સરવિયાના લશ્કરે આ લડાઈમાં હુલડાઈ કીધી. તેની સંખ્યા ચાલીસથી પચાસ હજારની હતી, પણ તે સંખ્યા જગર કવાયદ પામેલા શીપાઈઓ હતા. કવાયદતો ફક્ત ચાર હજાર માણસોમાં જ નોવામાં આવતી હતી. ચઢાઈ કરી આવતું આ સરવિયન લશ્કર મારાવા નદી પસાર કરી જઈ બાગોમાં ચેહેંઆઈ બધું, અને ટરકીના લશ્કરની

ગવડ ભરેલું મથક છે કે જ્યાંથી પ્રેસ, બલગેરિયા અને સરવિયા એ ત્રણે વચ્ચે સારો પહેવાર રાખી શકાય છે. એટલામાટે લશ્કરી કળા કૌશલ્યનો મનપતીજ ઉપયોગ કરતાં એ જગ્યા ધણી અગત્યની ગણાય છે. એ ડેકાણે મજબૂત કિલ્લેબંદી ઉપર માટાં બજાવી ભારી તોપો ગોઠવેલી હોય છે. આ જગ્યા છોડી આગળ વધવાની સરવિયાના લશ્કરે આ લડાઈમાં હુલડાઈ કીધી. તેની સંખ્યા ચાલીસથી પચાસ હજારની હતી, પણ તે સંખ્યા જગર કવાયદ પામેલા શીપાઈઓ હતા. કવાયદતો ફક્ત ચાર હજાર માણસોમાં જ નોવામાં આવતી હતી. ચઢાઈ કરી આવતું આ સરવિયન લશ્કર મારાવા નદી પસાર કરી જઈ બાગોમાં ચેહેંઆઈ બધું, અને ટરકીના લશ્કરની

નજર ચુકાવી આ પાસેના ચિત્રમાં જણાય છે તેમ નીચ્ચની ખાતે બાજુના પહોળા ઉપરથી પસાર થઈ જઈ પેલી તરફ ખીણમાં ઉતરી પડ્યું. એને એક ભાગ ડાબી તરફ આ-કાલાનકા આગળ આવ્યો, અને ખીણ ભાગ જમની તરફ મીરામીર આગળ જઈ પોહ્યાં. ટરકીના લશ્કરના સરદારે પોતાની આગલથી સરવિયાના લશ્કરને પસાર થઈ જવા દીધું તેથી ટરકીની સરકારે તેને મોટા હપ્તો આપી કાન્સટાનટીનોપલથી અબ્દુલ કરીમ પાશાને તેની

જગ્યાએ મોકલ્યો. એ નવો પાશા તરત સરવિયાનો પાછળ લાગ્યો, અને તેઓને બે ત્રણ વખત હરાવી તેઓના દેશ તરફ પાછા હટી જવાની તેઓને ફરજ પાડી તારીખ ૩૧મી જુલાઈએ મજબૂત જાહેરો ચલાવી ટરક લશ્કરે જમનીથી સરવિયામાં પોતાનો માર્ગ કઢ્યો, અને તારીખ ૫મી આગસ્ટે સરવિયાને તેઓનાં કુળજેવાટગના મથક આમ-ળથી હાંકી કહાડી હજુ વધારે અંદર તેઓના દેશમાં હ-કાવ્યા. હસન પાશાના લશ્કરની એક હારે સરવિયા

સરવિયાન લશ્કરી શિપાઈઓ.

જાની ખીણ અને તારીખ ૬થી આગસ્ટે ગાલનનજ આમડું હાથ કરી લીધું, અને તેમ થવાથી સરવિયાને પોતાના દેશમાં વધારે હટી જવું પડ્યું. તારીખ ૧૮મી આગસ્ટે પ્રિન્સ મિલાન પાત્રો મેલગ્રે જઈ પોહ્યાં. એ-ને ત્યાં પરધાનોની સભા ભરી એવું નક્કી કરી દે અંત-ની હડી સુધી લડાઈ જારી રાખવી. વખત જતે ટરક લશ્કરનો આગળ વધવું ગયું, અને સરવિયાને પાછળ

વધારે અને વધારે હટાવવું ગયું, અને તે એટલાં સુધી કે ટરક લશ્કર સરવિયાનો મુખ્ય મથક આલેક્સીનાટમ સુ-ધી આવી લાગ્યું. આ વખતે પ્રિન્સ મિલાન ગબરાટમાં પડ્યો, અને તેણે ખીણ રાજ્યોને વચ્ચે નાખી સલાહ કરવા આહુવું. એટલામાં તો આલેક્સીનાટમ આગળ સ-રવિયાને ટરકને હાથે માર આપ સધળી તરફ વીખરાઈને નાહાડા. આ ઉપરથી સાફ જાહેર થાય છે કે સરવિયા

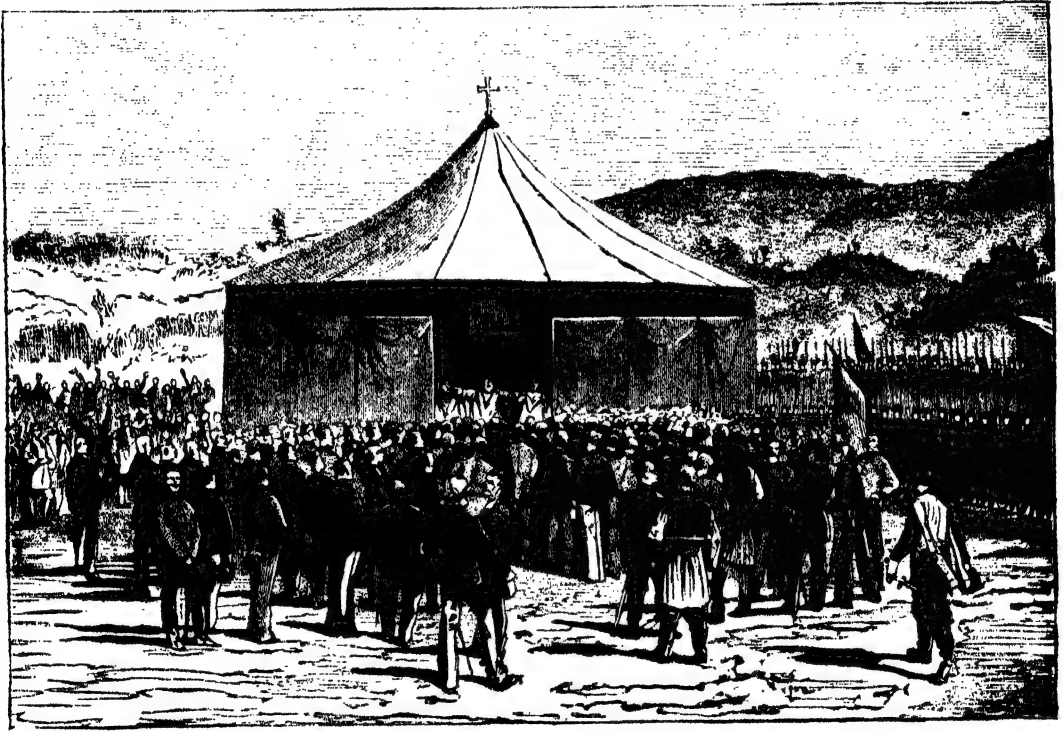
જાવાહારના પહાડ ઊપરથી સરવિયન લશ્કર ઊતરેછે.

લડાયક શિપાઈ તરીકે સારા નિવડ્યા નહોં, અને શિયાના વાલનટીઅર શિપાઈઓની મદદ ને તેઓને મળી ન હતે તો ટરકીની ફોજ સામે તેઓ ટકી શકતે નહીં. શિયા પેહેલાં તો સરવિયાની સામે થોડાં માણસો મોકલ્યાં ગયાં, પણ રફતે રફતે તેની સંખ્યા એટલી વધવા લાગી કે, પ્રિન્સ મિલાન તેથી ખુશી થવા છતાં સરવિયાનો અદેખા થયા, કારણુ શિયાનો મિત્ર તરીકે નહીં, પણ અદાત કરી આવનાર તરીકે સરવિયાનો સાથ વર્તતા હતા. વળી સરવિયાનો ઘણી પ્રકારે હીચકારા તથા વગર કામના જણાવાથી શિયાનો તેઓ તરફ ધિક્કારથી જોતા હતા. સરવિયાનો એટલા નમળા હતા કે, ઉચ્ચેરવાથી જ કુરજના

મારેલા લડતા અને તોપ તથા બંદુકના મારા સામે જરા પણ ન ટકી રહેતાં પોતાની બંદુક વગર નેમ નેમ તેમ ફેડી દઈ અકરાઈ ધબરાઈ ચોતરફ નાસતા, અને પોતાના સરદારોને હરીફના પંજામાં છોડી જતા.

સરવિયાનોની સંકડાસ ભરેલી હાલત.

જે દહાડે સરવિયાનો એ આલેક્સીનાટ્રઝ આગળ ટરક શિપાઈઓને હાથે મજબુત હાર આપી તેજ દહાડે ઈંગ્લેન્ડ સરકારે એવી દરખાસ્ત કીધી કે, બંને હરીફો વચ્ચે એક મહિનાની મહેતલના ડાલકારો થવા જાણ્યે. આ દરખાસ્ત પ્રમાણે આજવા ટરકીની સરકારે સાફ ના

પ્રિન્સ મિલાનને સરવિયા અને ઓસનિયાના રાજ તરીકે નેમણે.

પાડી, તે છતાં તેણે કેટલીક સરતોએ સલાહ કરવા ઈચ્છ્યાં. એ સરતો એવી હતી કે શાહજાદા મિલાને કાન્સટાન્ટીનોપલ આવી ટરકીના સુલતાનને પોતાના મુરખી તરીકે માન આપવું, આર સરવિયાન કીલાઓમાં ટરકોનું પાશબાની કરનારું લશ્કર રાખવું, સરવિયાના લશ્કરની સંખ્યા દસ હજાર સુધીનીજ રાખવી અને તેટલાં લશ્કર, સાથ તોપ આતાની ફક્ત બેજ આતરી જામી રાખવી,

જે જે કિલ્લાઓ નવા ઉભા કરેલા હોય તે તારાજ કરવા, લડાઈમાં ઉતરવાથી ટરકીને જે અરમ થયોજે તે સરવિયાએ બરી આપવો. યાતા તેના બદલામાં બંદુકો આપવાની કબજાત કરવી, અને એ સર્વે ઉપરાંત સરવિયાના રાજ્યમાં ટરકીને ઊપયોગના આગગાડીના રસ્તા બાંધવા દેવો. આ સઘળી સરતો સરવિયાથી કબજા ન રાખી થકાવ એવી ધુરેપના રાજ્યવાળાઓને લાગી. આ સઘ-

જો સરતો પાર ન પડતાં ટરકીએ તારીખી ૧૯મી સપ્ટેમ્બરથી તારીખ ૨૫મી સપ્ટેમ્બર સુધી લડાઈ બંધ રાખવા કબુલ કરી.

આ રીતે એક તરફથી સરવિયા ટરકીને હાથે ખાલો હારથી લગભગ નાચાર અને નબળું થઈ પડ્યું હતું, અને ખીજી તરફથી મોન્ટેનીગ્રોનો બાહાદુર શાહજાદો નિકોલસ, જુલાઈના છેલા અને આગસ્ટના પહેલા દરમિયાન ગિપર ટરકીનાં લશ્કરના સરદાર મુન્નિયાર પાશા ઉપર વખાણવા નોગ કર્તોફ મેળવતો હતો; પણ તેની જગ્યાથી સરવિયાનો ક્ષયનું વાળણ થઈ શકતું ન હતું. સરવિયાનો શાહજાદો મિલાન પોતાની હારથી બીજાઓની નજરમાં હલકો પડી ચૂકો હતો તેમાં વળી તેણે એક મિલકુદ્દી ભરેલું કામ કરી પોતાની પુરતી હાંસી કરાવી. દેલ્લેદ આગળ આ પાસેના ચિત્રમાં બતાવ્યું છે તેમ તેણે પોતાને મોસનિયા અને સરવિયાનો રાજ જંગલોંત ઠરાવવામાં કરી અડચણ લીધી નહીં. આ વખતે લોઝોની ઊલટ, ઇરાન અને પ્રિન્સ મિલાન તથા તેની રાણી અને તેઓનાં નાણાંનાં બાળક તરફ દિલસોજીનો કથો પાર ન હતો; પણ જે પગલું કતોફની પુર જુમારીમાં ભરકું છાવનું હતું તે પ્રિન્સ મિલાને પોતાના દેશની ભારી હારમાં લેવા દીધું, માટે તેની સાથ ડહાપણ ભરેલી ગણાઈ નહીં. થોડા વખતમાં શાહજાદા મિલાનને જણાઈ આવ્યું કે, હુરોપના બીજા રાજ્યવાળાઓએ આ તેની સાથ તદ્દન પસંદ કરી લીધી નહીં.

આ વેળા કામ પાછું રીતે વચ્ચે પડી આ નાણાંની લડાઈનો અંત આણવા ઈંગ્લાંડ ધાતું દત્તેજ્જર હતું, કારણ તેને લાગતું હતું કે એ ઉપરથી માટું ભડકું સળગી ઉઠી પૂર્વ તરફનો સવાજ નક્કી કરવાનો વાત વચ્ચે આવી હશે. તારીખ ખીજી સપ્ટેમ્બર સુધી લડાઈ બંધ રાખવાની દરિયા ટરકીની સરદારે જણાવી, પણ પ્રિન્સ મિલાન રૂશિયાની શીખવણી ઉપર ચાત્રી તે ના પાડી કહેવા લાગ્યો કે, રીત અને કાયદા સર લડાઈ બંધ કરી સલાહ સંપન્ન કરવાના કોઝકરાર થાય નહીં ત્યાં સુધી તે વધારે મહેલત કબુલ રાખી શકતો નથી. એ ઉપરથી તારીખ ૨૫ મી સપ્ટેમ્બર પછી પાછી લડાઈ શરૂ થઈ, રૂશિયાથી સરવિયાનો મદદે હજારો માણસો આવતાં ગયાં અને તેઓની કુમક ઉપર સરવિયા વધારે હારી જાયો લડાઈ અજાવા લાગ્યા. અલિકસીનાટ્ર આગળ તારીખ ૨૨મી સપ્ટેમ્બરથી તારીખ ૨૮મી સુધી ખુન ભરેલી લડાઈ ચાલી. એ વખતે સરવિયાનો, મોન્ટેનીગ્રોનો અને રૂશિયાનો એ ત્રણે એ સાથ મળી ટરકીની ઉપર હુમલો કર્યો તેનો ત્રાસદાયક દેખાવ આ પાસેના ચિત્ર ઉપરથી જણાય છે. આ હુમલામાં બંને બા-

જુલાઈઓનો મોટો નાશ થયો હતો, અને એમાં રૂશિયાનોના સાઠ અમલદારો માર્યા ગયા હતા. સરવિયાને પોતાના દેશના ગીચ જંગલના આસરા તથા રૂશિયાનોની મદદ છતાં ટરકી લશ્કર સાથે લડ્યું ધણું બિઠ થઈ લાગ્યું. ટરકી લશ્કરનો કતોફો ઉપર કતોફ મેળવતું જ ગયું, અને તારીખ ૨૩મી અક્ટોબરે તેઓએ જુનીસનું મથક હાથે કરી તેથી સરવિયાનો ચોતરફ ભયનાં મારેલા વીખરાઈ ગયા. તારીખ ૩૧મી અક્ટોબરે અલિકસીનાટ્ર ટ્રકીને હાથે અડચું અને તારીખ ૧લી નવેમબરે દેલીયાદના તેઓ ધણી થયા. આથી સરવિયાના પાવત્તન શહેર બેલગ્રેદ ઉપર અહીં જવાનો માર્ગ ટરકીને માટે તદ્દન બાંધો થયો, અને આખું સરવિયા ટરકીનાં બળસામે સર નમાવી બાંધું રહેવાની હાલતમાં આવી પડ્યું.

ટરકીના સુલતાનની ફરખદલી.

લડાઈનાં મેદાનમાં એ બંને હારી હારજીતની હાલતમાં આવી રહ્યા હતા તેટલાં કાન્સટાન્ટીનાપલમાં વળી નવા ફેરફારોએ દેખાવ દીધો. અબદુલ અઝીઝને ગાદી ઉપરથી ઊઠાડી મુકી સુલતાન મુરાદને પસાડ્યો હતો તે તત્કાલે રૂશિયામાં ઘણા નબળો હતો, અને તને નબળો હોવાથી તેના મન ઉપર પણ નાકોટીની અસર થઈ હતી. મગજની ખરાબ હાલતને લીધે તે સુલતાન તરફે રાજ્ય ફરખારનાં કામકાજો અજાવવા અશકત થઈ ગયો, અને તે ઉપરાંત તેના ગાદી ઉપર આવવા પછી કાન્સટાન્ટીનાપલમાં તેમજ લડાઈના મેદાનમાં ગભરાટ ભરેલા બનાવો બનવાથી તેનું મગજ વધારે ખરાબ હાલતમાં આવી પડ્યું. ગભરાટ અને ગમીમાં તે દારૂ પીવા લાગ્યો, અને તેનું પ્રમાણ વધવાથી તેની શક્તિઓ મંદ થવા લાગી. આવા અવતારમાં તે દરમિયાન દરમિયાન ગંભીરપણે એકલો બેસી રહેતો હતો. તેના કાકા અબદુલ અઝીઝને તેને માટે ટરકીના તખ્ત ઉપરથી ઊઠાડી મુક્યો અને તેથી તે આપઘાત કરી મરણ પામ્યો, માટે તેના માનના દોશ પોતાની ગરદન ઉપર લાગ્યું પછે એવું માની મુરાદ ઘણો ગભરાતો અને સમ્રાજ્ય વખત ભયમાં ફણાડતો હતો, અને એવી ધારતી રાખી તેની અસરથી તે કામ કાઢવાર એવા ખરાડા અને ચીચારી પાડતો કે, જેથી આખો મેહેલ ગાજી રહેતો હતો. રફતે રફતે તેની અવસ્થા એવી માઠી થવા લાગી કે, તેની જગ્યાએ તેના બાપ અબદુલ આમદને તરકીના સુલતાન નેમવાની પરધાનેને ફરજ પડી. અબદુલ આમદની ઉંમર આ વેળા ચોતરીસ વરસની હતી; એની તત્કાલે રૂશિયા સામે હતી, અને એની ખિસ્તીઓ ઉપર વધારે સારી મમતા હતી.

સરવિધના ૨૨૩ લશિકરની ભાવણી ઊપર હુમલો કરેછે.

ઈંગલાંડના લોકોની ટરકીની સામે વળણુ.

એક તરફ કાન્સ્ટાન્ટીનોપલમાં આ મોટો ફેરફાર થયો અને બીજી તરફ ઈંગલાંડમાં લોકોના વિચારોમાં પણ ન ધારેલો ફેરફાર જાહેરાત દીસવા લાગ્યો. આ વખતે ઈંગલાંડનાં લોકો ટરકી સામે અતિશય ઉત્ક્રેશાઈ ગયાં હતાં. ટરકીના રાજ્યમાં વસ્તા ખ્રિસ્તીઓને હુલ્લેની સંખ્યામાં ત્યાંના મુસલમાનો વગર દવાએ અને જરા પણ આંચકો વિના બેધડક કાપી નાખે છે એવા સંક્રાંતિ લા હેવાલો ડેલી ન્યુઝવાળા તથા બીજા ટરકીના પેરીઓ તરફથી બાહર પડતા તે વાંચી તથા સાંભળી ઈંગલાંડનાં લોકો એટલાં તપી ગયાં હતાં કે, ટરકીની સરકાર અને તેની જુલમત પામેલો દેવતની વચ્ચે પડવા તેઓ ઈંગલાંડની સરકારને ફરજ પાડવા સરખા ગબરાટ કરી રહ્યાં હતાં. આ વખતે સર્વે કોઈ ટરકીની સામે બોલવા મંડ્યું હતું; કોઈપણ ધીરજ, ડડાપણ તથા અકલ વાપરી વાત કરવું ન હતું; અને દેવયોગે જે કોઈ ટરકીની તરફથી બોલતું તેને હરકુત કરી પિકકારી કહાડી ચૂપ રાખવામાં આવતું હતું. જેઓ ટરકીની સામે બોલનારા હતા તેઓનો પુરતો લાગવગવાળો અને બળવંત હીમાયતી પેલો મીંગ્લડરટન હતો. આ બાહોશ રાજદરબારી ઈંગલાંડ ક્રિમિયાની લડાઈમાં રશિયાની સામે ભાગ લીધો તે વાજબી લીધો તથા ઇ. સ. ૧૮૫૬ માં પારિસના જે કોલકરાશે થયા તે રશિયાની આપમુદ આલ અટકાવવા સાર વાજબી થયા એવું તરફનું મત આવી પાંછળ્યો ઇ. સ. ૧૮૭૦ માં એકાએક સુકાન ફેરવી ખેડો અને ક્રાન્સ અને જર્મનીની લડાઈની વખતે રશિયાએ અંદાજથી જે રાજનીતિ બતાવવા માડી તેને તે દેશ આપવા મંડી ગયો. ઇ. સ. ૧૮૭૧ માં ફ્રેન્ચ લોક એવાં રાજદરબારી કામકાલો પુરોપમાં થયાં કે જેમાં કાળા સમુદ્રનું અલગપણું કહાડી નાખવામાં આવ્યું તથા ક્રિમિયાની લડાઈથી નિપજ્યાં પરિણામોના સંખતપણને નરમ કરવામાં આવ્યું. કાળા સમુદ્રનું અલગપણું થું તે આ પ્રસંગે જાણી લેવું જરૂરનું છે. ક્રિમિયાની લડાઈ પછી ઇ. સ. ૧૮૫૬ માં પારિસના જે કોલકરાશે થયા તેમાં એક સરત એવી હતી કે; કાળો સમુદ્ર અને તેનાં બંદરો દરએક પ્રજના પેપારી વાહાણોને માટે ખોલાં મુકવાં, પણ રશિયા અને ટરકીનાં થોડાંક નાહાનાં લડાઈનાં બારકસો શિયામ બીજી બધી પ્રજનાં લડાઈનાં કોઈપણ બારકસને આવવા દેવું નહીં. એ સરતને કાળા સમુદ્રનું અલગપણું એવે નામે ઓળખવામાં આવતી હતી. એ ઉપરાંત ટરકી અને રશિયાએ પુરોપના બીજા રાજ્યવાળાઓ સાથે એવી કબુલાત કરી હતી કે, તે બે

રાજ્યોએ કાળા સમુદ્રના કિનારા ઉપર કોઈપણ ઠેકાણે દરીઆઈ કાફલાને યા જમીન ઉપરનાં બચ્કરને લગતું હથિયારખાનું યા વાહાણો બાંધવાનું મકાન ઉભું કરવું નહીં. આ સરત ટરકીએ કાંઈપણ હરકત ન નાખવે કબુલ રાખી પણ રશિયાને તે પસંદ પડતી થઈતી હતી. એ ઉપરથી ઇ. સ. ૧૮૭૦ માં રશિયાએ બાહાનું શોધ્યું. અને પ્રિન્સ ગોર્સચેકોફ ઈંગલાંડની દરબારમાં રહેલા રશિયન એલમ્બી ખેરન જુનોને એક દસ્તાવિજની મારફતે જાણાવ્યું કે, રશિયાને જુકસાન થાય એવી રીતે ઇ. સ. ૧૮૫૬ ના પારિસવાળા કોલકરાશે તોડવામાં આવ્યા છે. એ દસ્તાવિજ તારીખ ૨૦મી અક્ટોબર ખેરન જુનોને મળ્યો અને તે ઈંગ્લેન્ડ સરકારને નવમી નવેમબરે જાહેર કરવામાં આવ્યો. તારીખ ૩૧મી અક્ટોબર એક સરકારી કહાડી પુરોપના સધળા રાજ્યવાળાઓને રશિયાની સરકારે જાહેર કીડું કે, કાળા સમુદ્ર અને તેની આસપાસનાં બંદરોનો ખચાવ કરવાની સધળી તક રશિયાના હાથમાંથી છીણવી લેવામાં આવી છે અને ટરકી હદ વિનાની સંખ્યામાં આરકીપેલેગો અને બારકસમાં પોતાની મનવારો બાંધતું જાય છે અને તે સાથે વળી જુમધ સમુદ્રમાં ઇંગ્લાંડ તથા ફ્રાન્સ પોતાના દરીઆઈ કાફલા છુટાપણથી જમાવ કરતાં જાય છે. બીજાઓએ જ્યારે પારિસના કોલકરાશેની સરતો તોડી છે ત્યારે રશિયાને ત્રાર આલેકઝાંદર તે કોલકરાશેની સરતો પાળવા તથા નાહાનાં ચોકસ બારકસો કાળા સમુદ્રમાં ફરતાં રાખવાની બોલીથી હવે બંધાતો નથી. તે ત્રાર ટરકીના સુજતાનને તેની મરજી માફકનાં લડાયક વાહાણો બાંધવાની પુરતી છુટ આપે છે, અને પોતે પણ હવે પુરતી છુટથી એ બાબતમાં આગળ વધશે. આવી રીતનું સરકારી ફેરવી રશિયાએ છેડતી શોધી અને તે એવે લાયક વખતે શોધી કે બધી વાતે કાવી જવાનો સંભવ હતો. આ વખતે ઇંગ્લાંડની પરધાન ટોળીમાં વડો મીંગ્લડરટન હતો, જેની વળાણુ રશિયાની તરફમાં હતી. ફ્રાન્સ તો જર્મનોથી હાર ખાઈ ઓખરે થઈ નાચાર થઈ પડ્યું હતું. જર્મની ફ્રાન્સની સાથે લડતાં રશિયાની કેટલીક મદદ લઈ તેનું આભારી થયું હતું. આશ્ચર્યા પોતાના સ્વાર્થ વગરની એવી બાબતમાં વચ્ચે આવી પોતાને બીડામાં નાખવા માગતું ન હતું, અને સર્વ તરફથી ઈંગ્લાંડ એકલું પડી ગયું હતું. રશિયાની સરકારે કહાડેલા સરકારી ઉપરથી સધળા રાજ્યના પ્રતિનિધીઓ લંડન ખાતે સાથે મળ્યા, અને તેઓએ વીચાર કરી કાળા સમુદ્રના અગળપણની સરત કહાડી નાખી. આવી બાંધબધી રશિયા પોતાની મતલબ કહાડી ગયું. થોડો વખત ન ગયો એટલે ટરકી લોકોની સરહદથી થોડા માહલને

છેતે સાથેના નદીના મુખ ઉપર પોતાઈના કસબાને રશિયાને પોતાની દરીઆઈ ફાજ રાખવાનું બંદર બનાવી દીધું. વળી એવીસામાં એક કંપની ઉભી થઈ જે વરાળથી ચાલતાં વહાણો બાંધવા લાગી અને તેની સાથે રશિયાએ એવી બોલી પ્રાપ્ત કરી કે રશિયાન સરકારને જ્યારે જોઈએ ત્યારે ગમે એટલાં ખારકસો તે તરત પુરા પાડે. એ વહાણો એવી ગોઠવણથી બંધાવા માંડ્યા કે તેઓને લોહાંનું બખતર જડી તેમાં માટી તોપો તરત ગોઠવી શકાય.

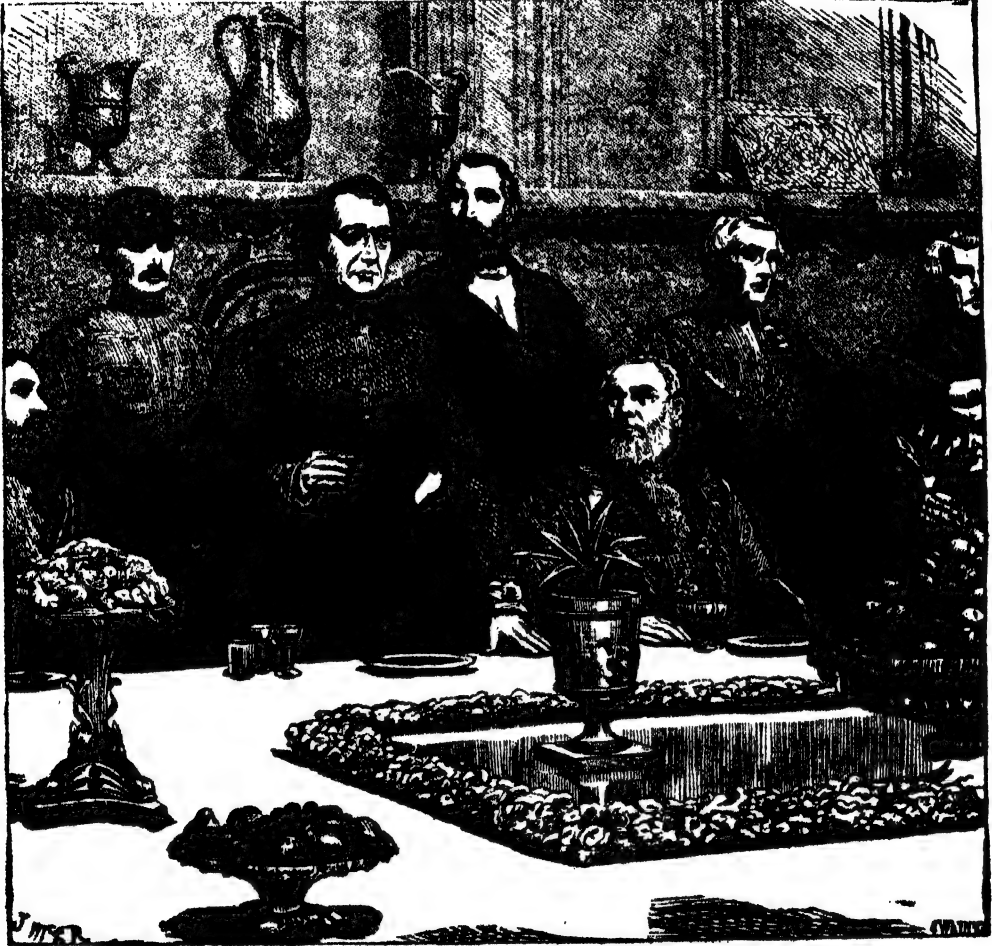
ટરકી સામે મીંડલાસ્ટનનાં સખત લખાણો તથા ભારાણો.

રશિયા તરફ મીંડલાસ્ટનની કેવી વળાણ હતી તે જણાઈ આવવા પછી ઈ. સ. ૧૮૭૧માં તેણે ટરકી સામે જે સખત લખવા તથા ભાલવા માંડ્યું તે અજબ થવા લાગે ન હતું. ખલગેરિયામાં ચલેલી કતલવિશે, લખનાં મીંડલાસ્ટનને એવી કરડી ટીકા પ્રાપ્ત કરી જે પરગણાંએ ટરકીએ વેરાન અને હાલહવાલ કરી નાખ્યાં તે તે પરગણાંએમાંથી તેઓને ગાંસડા પોટલાંસાથ હાંકી કાઢાડવા લાગ્યા. તેણે લખવા માંડ્યું કે, જો જે ઢગળા-વંધ માણસો ટરકીએ લોકોને કમકમાત ઉપજવાલોગ રીતે કાપી નાખ્યાં, જે સંખ્યાબંધ પરણેલી સ્ત્રીઓ, અને કુનારી નારીનો પાક દામાન ટરકીએ છુટી, જે કુત્ર જેવાં બાળકાંનું નિદોષપણું ટરકીએ અપવિત્ર કીધું, જે સુધારાને ટરકીએ અપમાન આપી હીનપસતી લગાડી, આદાના જે ધારાઓને, અને માણસ જાતના ગીતિના વિચારોને ટરકીએ જે માટી હાણી પોલાંસાડો તે સઘળાંની નાપસંદ યાદદારતનું પુરતું વાળણ કરડું હોયતો સરસમાં સરસ ઊપાય એજર કે પુરોપમાંથી સઘળા ટરકીને એકદમ સામરા હાંકી કાઢાડવા. પુરોપ ખંડનાં સઘળાં બંદીખાનાઓમાં નજર કરતાં એકપણ યુનેહવાર એવો ન માલમ પડશે, જંગલીઓનાં ટોળાંમાં શોધ કરતા માણસનું માંસખાનારો એકપણ એવો કરવાણ જંગલી ન જણાશે કે જે ટરકીના આવા ભયંકર કામો જોઈ ન કમકમશે યા તેઓ વિશે સાંભળી તેનું લોહી ન ઊઠી આવશે. ટરકીએ જે ધાતકી કરમા પ્રીધાં છે તે આપણે તપાશ્યાં છે પણ તેનું જોઈતું પેર કોઈએ લીધું નથી. એ કરતું એવાં ખરાબ છે કે તે ધધ ગયાં છે તે છતાં તેની અસર પાછળ રહી ગયે છે. જે ખુરામાં ખુરા હવસો એવાં કરમા કરાવનારા હતા તે હવસોથીજ ટરકી દેશની જમીન લોકોના નિદોષ ભોલીથી રંગીન થઈ ગઈ છે. એજ હવસોને લીધે જે જમીન અપવિત્ર અને પાપી થઈ રહી છે તેમાંથી વખત જતે એવાંજ કાળાં કરતુકો પાછાં કુટી નિકળશે. આ-

વા યુનાહો માણસ જાતના એક ભાગે કીધા એ જન્મસુધી તેના ઊપર બદનામીનો ડાઘ લગાડવા લેખ થયે છે, અને એવાંજ કરતુકો પાછાં કરાવાસાં દરવાજા ખોલા રાખવા દેવા એ આખી માણસની જાતને હોણું લગાડનાર છે. દુનિયાની આખી તવારીખના પાના ઉઠાવે પણ આવાં દુષ્ટ કામોનો દાખલો જડશે નહીં. પ્રજાઓનો તવારીખ ઉપર નજર ફેંકો પણ કોઈપણ સરકાર આવા યુનાહ કરવા પછી તેનો પરતોનો કરવા હકીકી, સુધારો અને વધારો કરવા આવી નાલાયક અને કોઈપણ કાળ કરતુક કરવા આવી નીલજ્જ જણાશે નહીં. જ્લાસ્ટન જેવાએ આવાં સખત લખાણ કીધું એટલે તેથી લોકો ઉપર જેવી માટી અસર થાય એ વિચારવું ઘણું સહેલ છે. પણ જ્લાસ્ટનનાં આ ગમે એવાં અસરકારક લખાણ છતાં તે કેવું સારાંસારું, કેવું અણધરતું અને કેવું એક તરફી હતું તે સાફ જણાઈ આવતું હતું. સુસજમાન અને ખ્રિસ્તીઓ વચ્ચે આ સંતાપ ભરેલા અધ્યાત્મની રાપનાર રશિયા છે એવું તેના લખાણમાં કોઈપણ જગ્યાએ જણાતું જ ન હતું. ખલગેરિયામાં જે કતલ ચાલી તેનું પેહલું કારણ આપનાર ખ્રિસ્તીઓ હતા એવું જણાવવાના જ્લાસ્ટન આખાડાજ કરી ગયો હતો. આવાં એક તરફી લખાણ કરતાં એકતરફી ખમરો ઊપર તદન વિશ્વાસ મુકી દેતા જ્લાસ્ટન જણાય છે. એમાં કેટલી સહરાગાહત છે તે એ જોઈ શકાયો નથી. વળી તે એટલુંખી જોઈ શકાયો નથી કે ટરકીના ખ્રિસ્તીઓને ટરકીના અમલમાંથી કહાડી રવતંત ખતાવતાં તેઓ રશિયાના આધારે પડી વધારે ગુલામ થવાના. એ સખસ એટલું જોતો નથી કે કોઈપણ દેશના માહેલા કારોખર વચ્ચે પડવાનો ઈંગલાંડને કસો હક નથી તથા પારિસના કોલકરાશોમાંની એક પણ કલમ એવો કાલ હક આપતી નથી. કિમિયાની લડાઈની વખતે ઈંગલાંડ, ફ્રાન્સ અને હટલીએ ટરકીને રશિયાની સામે મદદ કીધી તે નહીં કે પોતાનો માહોબત યા ઉદાર દિલ મદદ કીધી તે નહીં કે પોતાનો માહોબત યા ઉદાર દિલ ખતાવવા ખાતર; પણ પોતપોતાના ખાનગી લાભો જાળવવા ખાતર, અને તે મદદ તેઓએ તે વખતે આપી તે ઊપર ભાર મુકીએ રાજ્યો હાલ એવું કદી કહી નહીં શકશે કે ટરકીના માહેલા કારોખાર વચ્ચે હાથ ધાલવાની તેઓને સત્તા મળી ચુકી છે. એ રાજ્યો જેમ ટરકીના રાજ્યથી થતી કસુર યા ખરાખીને માટે જોખમદાર નથી તેમ તે કસુર કહાડી નાખવા તથા ખરાખીનો ઉધા-ય કરવા કરી રીતે બંધાયલાં નથી. જ્લાસ્ટન ખરાં જનુનમાં આવી આવું કરડું લખાણ ટરકીની સામે કરે છે તો રશિયાએ પોલાંડ, સરકેશિયા અને દુનિયાના ખીજ ભાગો ઊપર જે ધાતકીમાં ધાતકી ચાલ ચલાવી છે તે જોવા તે પોતાની આંખ કેમ બીચે છે. જો ટરકીના અધાર

કારોબારને બીધે તેની વચ્ચે જવાની ખીજ રાખવાળા-
ઓની ફરજ હોયતો રૂશિયાના જીલ્લામાં ભરેલા કારો-
બાર વચ્ચે જઈ સુધારો કરવાની તથા ચાંપતા ઉપાયો
સેવાની શું ખીજ રાખવાળાઓની ફરજ નથી? રૂશિ-

યાની સત્તા હેઠળના મુલકોમાં એવી એવી ખુનરેણ, એ
વા એવા મોટા જીલ્લા, અને એવું પિક્કારવા નોખ ધા-
તકીપણું ચાલતું આવ્યું છે કે, તેવી દુઃખ ઉપજવા ને
વી હાલત આજ કેટલાંક વરસ થયાં ટરકીની સત્તાના

હાઉ ખીકન્સકીલડ એલ્સબરી ખાતે ખાણાની મેજ ઊપર ભારાણુ કરેછે.

રાજ્યોની જાણીતી નથી. હવે ત્યારે સર્વ કોઈ એક અ-
વાજે ટરકીને પિક્કારવા મંડી ગયાછે તે નહીં કે તેઓ પાપી
છે તેથી પણ તેઓ ખુસલમાનોએ તેને બીધે.

**ટરકીના મામલા ઊપર ઈંગ્લાંડના
પરધાનોનું મત.**

જો કે આ વખતે ઈંગ્લાંડની આમની સભા બંધ
થઈ હતી તોપણ કોઈ કોઈ જગ્યાએ પરધાન ટોળીના વ-
૧૨

ડાઓ ટરકીના મામલા સંબંધી પોતાના વિચારો જણા-
વતા હતા. તારીખ ૨૦ મી સપ્ટેમ્બરે પરધાન ટોળીના
વડા હાઉ ખીકન્સકીલડ આ ખાસેના ચિત્રમાં દેખાયછે
તેમ એલ્સબરી ખાતે એક ખાણુ ઉપર બાથલુ કરતાં
કમ્બલ કીધું કે, ઈંગ્લેન્ડ સરકારની રાજનીતિ સોફિસ્ટિકેટ
પડતી નથી, પણ તે છતાં તે રાજનીતિને સોફિસ્ટિકેટ
ટોકા મળશે જોઈએ, અને તે ટોકા કાં મળશે જોઈએ તેના
તેણે કારણો બતાવ્યાં હતાં. સરવિયનોએ એ બજવંત રા-

જયોને અરસપરસના કમળમાં રાખનાર ધારાની, જાહેર-નીતિની અને આપણની દરકાર ન કરતાં પોતાનાં વડાં રાજ્ય ટરકીની સામે લડાઈ ચલાવી તેથી તેઓની અણુ ધટની આજને તેણે કહણ બેલોમાં ધિક્કારી કહાડી. આવી સરવિયનોની આલ પુરોપ મધે ને છુપી મંડળોએ છે અને તેઓ ટરકીની સામે લડાઈ ઉઠાવવા ટરકીની ખિસ્તી રેયતને હમિશાં ઊરકરતી રહે છે તેઓના કારસતાનોનું મુજ છે એવું તેણે જણાવ્યું. એ સાથ તેણે તે છુપી મંડળોએ ઊપર ધણા સખ્ત દીકા કીધા. તેણે યુરસાથી જાહેર કીધું કે, એવી મંડળોએ માટાં રાજ્યોની અરસ પરસની ગોઠવણે ઊંધી વાળવા, માટાં રાજ્યોને એક ખીજાં સાથ યા તેઓની રેયત સાથ અથડાઅથડી કરાવવા, ભયંકર ખુન અને કમકમાત ભરેલી કતલો ચલાવવા લોકોને ઊરકરતી આપવા પુરતી રીતે સામર્થવાન છે. પુરોપ તથા અમરિકા મળી એવી છુપી મંડળોએમાં સીતેર લાખ માણસો સુધી ભાગ લેનારા છે. એ ઉપરથી જ સાફ જણાય છે કે તેઓની સત્તા ધણી મોટી હોયી ને હયે. એવીજ મંડળોએની હિમાયતીમાં ઈ. સ. ૧૮૭૦ ના સાલમાં પારિસના કમલુનોએ માટું તોફાન ઉઠાવ્યું હતું, અને એ સ્વર્ગે નવાં શહેરને લગભગ નાશ આણી મેળ્યો હતો.

હાઉં ડરખીએ પણ પોતાના એક ભાણુમાં એવા વિચારે જણાવ્યા કે, ટરકીના રાજ્યની સરહદમાં રમાનિયા, સરવિયા અને ક્રિટમાં નેવા ફેરફાર થયા તેવા ફેરફારે વળી ખીજા પ્રાંતોમાં કરવા યોગ્ય છે એમ કહયે તો ધટનું કહેવાય, પણ ટરકીને ગાંસડા પોટલાં સાથે ટરકીમાંથી હાંકી કહાડવા એ નેવું ધાસતી ભરેલું પગલું ખીજું કોઈ નથી; કારણ એવું પગલું ભરવા જતાં ધર્મ સંબંધી એક ખુનખાર લડાઈ ઊભી થશે, અને તે લડાઈમાં એવાં દૂર કામો થશે કે તેનું પ્રમાણ હાલના માત્રીપણના પ્રમાણ કરતાં વધારે અને અતિધણું વધારે ગણાશે. આવા હાઉં ડરખીના વિચાર જ્લાડસટન અને તેની ટોળીવાળાઓના મનને ડાખી નાખવા સરખા હતા, પણ એવા વિચાર જણાવતાં હાઉં ડરખીએ પોતા તરફથી ફેલીક નખાળા પણ જણાવો, અને તેમ કરી પોતાની સામે બેલાવાનું હરિકાના હાથમાં એક હથિયાર આપ્યું. તેણે કાન્સટાનટીનાપલ આતેના ઇંચિલ એલ. ચીને લખી વાલ્યું કે, મહારાણી અને તે નામદારની સરકારને નામે તેણે ટરકીના સુલતાનને જણાવ્યું કે, ટરકીના ખિસ્તી રેયત ઉપર ને ગેરહંસાફ મુલ્યોએ તેઓને

હનસાફ આપવો, તેઓનાં નાશ પામલાં ધરે અને દેવલો બાંધવાનું શરૂ કરવું, ઊન તથા ખીજાં ઉઘોગી આતાંમીને મદદ આપવી, તેઓ ગરીબ હાલતમાં આવી ગયાં છે તેઓના છુટકારાના આંખતા ઊપાય લેવા, અને ખાટક ગામડાની એસો ચોરતોને લઈ જઈ કોઈ કોઈ રાખી છે તેઓને શોધી કાઢાડી પાછી તેઓનાં કુંડુંબને સ્વાધીન કરવી. એ ઊપરાંત તેઓએ કતલ ચલાવવામાં ભાગ લીધા છે અથવા કતલ થતી જોઈ તેના અખાડા કીધા છે તેઓને લાયક સજાએ પોહોંચાડી તેઓને દાખલો ખીજાઓને દેખાડવો. વળી ને અમલદારોને તેઓની ખરાય ચાલને માટે સજા કરવાને બદલે સામા નવાજવા છે તેઓને પડવીએથી ઉતારી પાડી, સજા કરી, લોકોમાં વિશ્વાસ ખેસાડવો. હવે પછી એકદમ સમાધાની ભરેલી હાલત લાવવા આક્રમમાં આવી પડેલાં પરગણાંઓમાં એક કમીશનર નેમવો. એ કમીશનર ને ખિસ્તી ન હોય તો તેના મદદગાર ખિસ્તીઓ નેમવા નેથી ખિસ્તી રેયતમાં પાછો ઇતિખાર આવે.

આ સઘણું ટરકીના સંબંધમાં કહેવું તદન વાજખી છે, પણ તે કહેવાનું એક શિક્ષક તરફિ હાઉં ડરખીએ ડોળ ધાલ્યું એ તેણે રાજદરબારી સંબંધો તરફ જોતાં હડાપણ ભરેલું કીધું ન ગણાય. જાણે ટરકીના સુલતાન ઇંચિલ સરકારના કોઈ તાખાના મુજબ યા સંસ્થાનનો સુખો હોય તેમ તેને હાઉં ડરખીએ આ બાંધ આપ્યો; પણ હાઉં ડરખીએ તેમ કરવા આગમજ વિચાર કરવાનો હતો કે, જોમ રૂશિયાના શાહને તેનાં ખરાય કામો સારૂં ઇપકો આપવાનો તેને હક નથી તેમજ ટરકીના સુલતાનના સંબંધમાં પણ તે તેવો કશો હક ધરાવતો નથી. આવી આલ ચલાવો હાઉં ડરખીએ એક રીતે જોતાં રૂશિયાને સામું ઉત્તેજન આપ્યું. ટરકીના માહેલા કારેખાર વચ્ચે આવવા સારૂં તો રૂશિયા નહીંજ રડ્યું હતું, અને તેને એવી તેની મતબખમાં નાસીપાસ કરવાને બદલે હાઉં ડરખીએ આવી આલ ચલાવી તેને સામો ટેકો આપ્યો. ને એવું હોય કે ટરકીની સરકારને તેના કારેખાર સંબંધી બંડન થી હોકમ મલે તો કાં નડી સેંટ પિટર્સબર્ગની તેવી જાનનો હોકમ મોકલવા બાહર આવે. ને હાઉં ડરખી ટરકીના રાજ્ય કર્તોએને તેઓની કસુરને માટે ઇપકો આપે તો કાં નડી પ્રિન્સ ગાસેચેકાફ પણ તેવાજ ઇપકો આપવા બાહર આવે. હાઉં ડરખીએ એવી વગર હડાપણની વર્તણૂક ચલાવી કે નેથી આ લડાઈમાં ઉલટથી જીતવાની દેવાનું રૂશિયાને એક મજબુત કારણ મળ્યું.

પ્રકરણ પમું

ટરકીના સંબંધમાં લાડુ ડરબીની રાજ્યનીતિ-ટરકીની સરકારે બીજા રાજ્યવાળાઓને વાળેલો જવાબ-છ આવાડી-
યાંની ચેટતલ-શિયાના ઝારે આપેલો કોલ-લાડુ બીક-સરીફડુ બાશણ-શિયાના ઝારડું બાશણ-ઈન્ડાડ
ના કેટલાક પરયાનોની ટરકી તરફ વળણ-લાડુ ડરબીએ કાનફરંસમાં મુકવા માગેલી દરખાસ્તો.

ટરકીના સંબંધમાં લાડુ ડરબીની રાજ્ય નીતિ.

શિયા કે જે એક બિલાડીની જેટ ટરકીને પોતાના હાથમાંથી છટકી જતો જઈરનો શિકાર સમજી પોતાના હાંત કચકચાવી રહ્યું હતું, અને કોઈ પણ બાહાને યાકોઈ પણ તકે ટરકી ઉપર દાવું ભરી લેવા તલબી રહ્યું હતું તેને લાડુ ડરબીની ટરકીની તરફ કેટલીક વગર હણપણની વર્તણૂકથી ઉલટ મળી. એ ઉજળથી તેણે ટરકીના હાથ તળેના રાજ્યોને છેડી મુકી તેઓના મલિકને નિમકલ-શમ થવા તથા તેના સામે ફિતૂર ઊઠાવવામાં કાંઈપણ ચીતની તજવીજ બાકી નહી રાખી. એ ફિતૂરીઓની મારફતે શિયા પોતાની મતલબ કહાડી લેવા શકિતવાન થયું હતો તેને બીજાં રાજ્યો સાથે ટરકી વિશે ખટપટમાં આવવાની કાંઈ ગરજ રહેતે નહીં, પણ ટરકીનાં બળવાખોર ખંડયાં રાજ્યોનાં નાહનાં લશ્કરો ટરકીની સરકારની બળવંત ફેજથી કચડાઈ જવા લાગ્યાં, અને શિયાની નેમ આડે રસ્તે પાર ન પડી ત્યારે તે પોતાના આલલા આકારમાં જહેર થઈ પોતાની નેમ હાંસલ કરવાના હેતુથી તરેહવાર છેડતીઓ ટરકીના રાજ્યની સાથે શોધવા લા. ગયું. તારીખ ૨૨મી સપ્ટેમ્બરે નબળાં થયેલાં અને કચડાઈ ગયેલાં સરવિયાએ પાછી લડાઈ શરૂ કરી. એ વખતે કાંઈન્ટ સુવેલોફે શિયાની સરકાર તરફથી લાડુ ડરબી આગળ કેટલીક દરખાસ્તો રજૂ કરી, અને તે દરખાસ્તોમાં એવું જણાવ્યું કે, જો સરવિયા સાથની સલાહ કરવાની સરતો ટરકી ના પાડેતો આશ્ચિન્નને એ બે-સનિયા તથા શિયબને એ બલગેરિયા પોતાના લશ્કરો સાથે હાથ કરી લેવાં, અને સંઘળા રાજ્યવાળાઓના દરી-આઈ કાફલાઓ સાથે જોડાઈને બાસ્કરસમાં દાખલ થયું. આતો ટરકીને એક માદું રાજ્ય સમજી તેને કાપી કુપી તેના કટકા કરી તેને ખાઈ જવા જેવી દરખાસ્ત થઈ. પણ એ દરખાસ્તને ઈંગલાંડની સરકારે ટેકા આપ્યો નહીં, અને આશ્ચિન્ન પણ એ દરખાસ્ત તરફ સારી નજરથી જોવા લાગ્યું નહીં. આ બાબતનો મનપતીજ ફેસલો ન થવાથી શિયા એટલું અધીરું થઈ ગયું, કે તેણે સરવિયા અને ટરકી વચ્ચે આલતી લડાઈની તરત મેહતલ માગવાની દરખાસ્ત મુકી, અને તેને માટે એવું

જણાવ્યું કે, જેટલો વખત મેહતલ મળે તેટલો વખત બીજાં રાજ્યો જે સલાહ સંપન્ન કરાવવાનો સારો હેતુ રાખે છે તેઓને એ બાબત ઉપર ધીરજથી વિચાર કરવા નો વખત મળે. આ દરખાસ્તને ઈંગલાંડની સરકારે ટેકા આપ્યો, અને લાડુ ડરબીએ એવું જણાવ્યું કે, એકદમ ટરકીની સરકાર સલાહ સંપન્નની સરતો કબુલ ન રાખે તો બોહામાં બોહી એક મહિના સુધીની મેહતલ લેવી. એ સાથ તેણે એવી દરખાસ્ત મુકી કે એ મેહતલ પૂરી થતાંજ પુરોપના રાજ્યવાળાઓની કાનફરંસ ભરવી. આ પોતાનાં વિચાર અને દરખાસ્ત ટરકીના સુલતાનને જણાવવા સારું લાડુ ડરબીએ સર હેનરી એલીયટને કાન્સ્ટાનટીનોપલ ખાતે લખી વાળ્યું. વળી એ સાથ સુલતાનને એટું પણ કહેવાડું કે, ઈંગ્લાંડની સરકારના વિચારો સાથે તે એકમતો ન થશે તો ઈંગ્લાંડની સરકાર નો કાન્સ્ટાનટીનોપલ ખાતેનો એલમી તે ફેહેર છોડી જશે અને પાછળથી જે અરાબખરિણામે નિપજશે તેમાંથી ટરકીને કહાડવા ઈંગ્લાંડ વચ્ચે આવી શકશે નહીં. લાડુ ડરબીએ પોતાની નવી રાજ્યનીતિ ખારણ કીધી હતી તે નીતિથી ટરકીને થઈ શકે એવાં નુકસાનનું લાડુ ડરબીનું આ બીજું પગલું હતું. તેની કામકાજ કરવાની ધોરણ ઉપરથી તો એવું માલમ પડતું હતું કે તે ટરકીના સુલતાનને જેમ ફરમાવે તેમ તેણે કરવું, અને જો તેમ ન કરે તો જોર જુલમથી પણ તે કરાવવું. ટરકીના સુલતાનની અગળ જે પણ ગોઠવણ મુકવામાં આવે તે તેણે બાહાજ રાખવી નહીં, તો તેના પરિણામે આખવા તેણે તૈયાર થવું. આવી લાડુ ડરબીની રાજ્યનીતિથી શિયાને ઉલટ મળી. વળી તે સાથ મીન્ગાડસટન અને ઈંગ્લાંડનાં કેટલાંક વર્તમાન પત્રોએ ટરકીની વિશ્વનું લખવાનું તથા બોલવાનું જરૂરી રાખ્યું કે, જેથી ઈંગ્લાંડ પણ ટરકીને પુરો પની જુમી ઉપરથી ઉખાડી નાખવા માગે છે એવું લોકોને લાગ્યા વિના રહે નહીં. ઈંગ્લાંડ કાનફરંસ બાંધે જે દરખાસ્ત મુકી તે આશ્ચિન્નને ધણી પસંદ આવી નહીં, તો પણ જો કાનફરંસથી જે સારું પરિણામ ઉપજાવી કહાડવા નો હરિદો રાખવામાં આવ્યો હતો તે પરિણામ જો નિપજાવી શકાય તો તેમાં સામેજ થવા તેણે પોતાની પુરતી ખુશી જણાવી. આ જાતની ખટપટ આજનીજ હતી તેટલાં શિયામાંહેથી વાજનદીખર શિયાઓ સંખ્યાબંધ

સરવિયામાં આવતા ગયા. રૂમાનિયાનું નાહાનું રાજ્ય દરકી અને સરવિયા વચ્ચે પડવાથી પોતાનું અલગપણ પાકારનું ગયું અને રૂશિયાના વાલનટીઆરને પોતાની સરહદમાંથી પસાર થવા દઈ દરકીની સામે અપરાધ કર્યું ગયું. આ વાલનટીઆર ચિપાઈએ વિશેની બાબત અક્ટોબરની શરૂઆતમાં લાર્ડ ડરબી કાઉન્ટ સુવેલોફના ધ્યાન ઉપર લાવ્યો અને જાણવું કે, જ્યારે આવી આ ડકતરી રીતે રૂશિયા સરવિયાને મદદ કરે છે ત્યારે દરકીના પરધાનના મનમાં કોઈ પેદા થઈ અને રૂશિયાની હિમાયતી ઉપર ખુસતાઈ બની સરવિયા સજાઈ કરતાં હટીલાઈ ખતાવશે. એજ રીતની ફરીઆદ તારીખ ૧૨મી અક્ટોબરે દરકીની સરકારે પોતાનાં પાયતંત્ર શહેરમાં મળેલા ખીન્નાં મોટાં રાજ્યોના પ્રતિનિધિઓ આગળ કીધી. ખરે જોતાં તો પડદામાં રહી રૂશિયા દરકી સાથે લડાઈ ચલાવતું હતું. સરવિયા અને દરકી વચ્ચે ચાલતી લડાઈ વિશે રૂશિયાના લોક દરેક ઠેકાણે ચકચાર ચલાવતાં હતાં ગરીબમાં ગરીબ રૂશિયન રહેવાસી પણ સરવિયાને મદદના ઉપરાણામાં નાણાં ભરતો, અને જે વાલનટીઆરે સરવિયા તરફથી લડવા જતા તેઓને આશીર્વાદ દેવામાં આવતા.

દરકીની સરકારે ખીજ રાજ્યવાળાઓને વાસેલા જવાબ.

સરવિયા તરફ આ પ્રકારની દિલસોઈ રૂશિયાનાં લોક દેખાડતાં હતાં, પણ તેથી દરકીનાં લેફ્ટિના જ્યુસ્સે ઉશ્કેરાયા વિના રહેતો ન હતો. પારકા રાજ્યવાળાઓ પોતાની મરદમાં જેમ આવે છે તેમ દરકીની સરકાર ઉપર હુકમો ચલાવવા અને તેને ફરમાવવા નિહોંએ એક જાણી કાન્સ્ટાનટીનાપલનાં લેફ્ટિ એટલાં તથા ગયાં કે, તેઓએ શહેરની દેવાલ ઉપર મોટાં કાગળો ચોટાડી એવી ખખર તે મધે આપી કે, જો પરધાનો પારકા રાજ્યવાળાઓના કહ્યા પ્રમાણે ચાલશે અને ઇસલામીઓના ઇરજળ અને સ્વતંત્રપણને અપમાન લગાડવા દેશે તો તેઓને તરત મારી નાખવામાં આવશે. આવા ઉશ્કેરાયલા સમયમાં લેફ્ટિએ એક અનુમાન કીધું કે, જો દરકીની સરકાર પુરોપના ખીજ રાજ્યવાળાઓના ફરમાનને તામે થશે તો ખુસલ માનો ચીડના મારેલા દરકીના રાજ્યમાં જેટલા ખ્રિસ્તીઓ છે તેટલાઓને કતલ કરી નાખશે. લાર્ડ ડરબીએ સરેન્બરમાં બોસનિયા, હરજીગોવીનિયા અને બલગેરિયાના પ્રાંતોને તેઓના મિથુનીસીપાલ ખાતાંથી ચાલતું સ્વતંત્ર રાજ્ય આપવાને જે દરખાસ્ત મુકી, અને જેને પુરોપના ખીજ રાજ્યવાળાઓએ ટેકો આપ્યો.

તે દરખાસ્ત દરકીના પરધાનોએ કબુલ ન રાખવામાં ગાજબી કીધું, કારણ દરકીના ખુસલમાનોના મન આ બંધા ધણું ગરમ થઈ ગયાં હતાં તેથી તેઓ બીજર આ દરખાસ્ત કબુલ રાખવાથી ધણી મારી અસર થવા વિના રહેતે નહીં. આ દરખાસ્ત કબુલ ન રાખતાં તારીખ ૨૦ અક્ટોબરે દરકીની સરકારે પોતાની મેલે પોતાના રાજ્યમાં સુધારા કરવાની કબુલ ન આપી. એ કબુલાતમાં જાણવેલા સુધારા પુરોપના રાજ્યવાળા જે સુધારા ખ્રિસ્તીઓના લાભમાં કરાવવા માગતા હતા તેનાં કરતાં પણ વધારે લાંબકારક હતા. ઇ. સ. ૧૮૭૫ના ડીસેમ્બર મહિનામાં સુલતાને જે હુકમ નામુ કહાડ્યું હતું તેની મારફતે ધણક સુધારા કરવાની તેણે કબુલાત આપી હતી, પણ તે સુધારા અમલમાં ન આવ્યા તેનું કારણ તે વખતે દરકીના રાજ્યમાં ચાલતી લડાઈ અને ગળરાઈ હતો. દરકીની સરકારે પોતામાં એક પ્રજા રૂપી સભા ઉભી કરવાને અને તેમાં ખ્રિસ્તીઓ તથા ખુસલમાનોને એક સરખી રીતે દાખલ કરવાને અને સંધળા સરખા હોકા દરકીનાં આખાં શહેરના હતા સિંહિને તે સભાની ખુખીથી મળી શકે એવું કરાવ્યું. આ બધા સુધારાઓને સત્તાવાર રીતે તારીખ ૧૨ મી અક્ટોબરે દરકીની સરકારે જાહેર કીધા, અને તે વેળા જાણવું કે, એક પ્રજારૂપી સભા અને તેને લગતી એક સેનેટ ઉભી કરવામાં આવશે, અને તે સભામાં જે જે છાપા રેયત ઉપર નાખવાના કરાવે થશે તે પસાર કરવા કે નહીં તે ઉપર રેયતનાજ મુદ્દી કહાડેલા વખાણો મત આવશે. બીજી જે રીતે દરકીના શહેરના હતામાં છાપો નખાતો આવ્યો છે તે રીતમાં ફેરફાર કરવામાં આવશે, પરગણાઓમાં અમલ ચલાવવાની જે રીત વાપરવામાં આવે તેમાં સુધારો કરવામાં આવશે, પ્રજા રૂપી સભામાં ખીરાજવાના હકની ઉંચે ધણી વધારવામાં આવશે, અને બોસનિયા તથા હરજીગોવીનિયામાં કબુલેલા સુધારા સાથે રેયતને જે ખીજ પ્રકારના લાભો થશે તે લાભો બખશવામાં આવશે. આવી પ્રકારનો જવાબ દરકીની સરકારે ખીજ રાજ્યવાળાઓને આપ્યો.

છ અઠવાડીયાંની મેહેલ.

એક તરફ આ જાતની ખટપટ ચાલતી હતી અને બીજી તરફ રૂશિયા લડાઈની મેહેલ મેલવવા પાછળ લાગ્યું હતું. અક્ટોબર મહિનામાં બીજી ફરીથી દરકીને હાથે મારે ખાતું રૂશિયાએ સરવિયાને જાણું તેથી તે એકથી દોઢ મહિનાની મેહેલ દરકી પાસે કબુલ કરાવા ખાહેર પડ્યું. આટલો મુદત સલાહની ખટપટ કરવા સાથે દરકીને

મણી નાહાની લાગી. તેણે વિચાર્યું કે, સલાહના મનમાનતા કોલકરાશે ન થયાતો આ નાહાની મેલેતજની મુદત પુરી થતાંજ સિયાવાની યંત્રી રતમાં લડાઈમાં પાછું ઉતરવું પડે છે. ને લાંબી મુદતની મેલેતજ મળેતો તેટલા વખતમાં ટરકીનાં લેશિનાં ઉશ્કેરાયલાં મન શાંત કરવાનું તથા લાંબા વખતની મજબૂત સલાહ સ્થાપવાનું બની આવે એવું ટરકીના પરધાનને લાગ્યું. એ ઉપરથી છ મહિનાની મેલેતજ ટરકીની સરકારે ચાલી. આ ઉપરથી રશિયાની સરકારે જાણ્યું કે, છ મહિનાની લાંબી મુદત સુધી પોતાના સંન્ય-ને લડાયક હાલતમાં બંધુ રાખી શકવા સરવિયાની સરકારને માફું પિકટ થઈ પડે. છતાંલીએ પણ રશિયાની તરફના જ વિચાર જાહેર કરી જાણ્યું કે, હોઠ મહિનાની મેલેતજ પુર-તા છે. ઈંગ્લાંડ કે ને છ મહિનાની મેલેતજ પસંદ કરવું હતું તેણે આ ગુમવાડા ભરેલા મામલાનું સમાધાની ભરેલું સેવક લાવવા પ્રિન્સ પ્રિસ્માર્કને વચ્ચે નાખવાની તજવીજ કીધી. એના જવાબમાં લાંડ ડરબીને પ્રિસ્માર્કે જાણ્યું કે, છ મહિનાની મેલેતજ તેને પોતાને વાંધા ભરેલા લાગવી નથી, પણ ખીજાં રાજ્યોને તે કબ્જ કરવા તે ખાંદેસ કરી શકતો નથી. ફ્રાન્સ તેમજ આસ્ટ્રિયાએ ટરકીની દરખાસ્તને ટેકા આપ્યો હતો. રશિયા જ્યારે એવી હુજૂર લઈ મેલું ત્યારે ટરકીની સરકારે રશિયાને જાણ્યું કે, તે છ અઠવાડીયાંની મેલેતજ કબ્જ રાખવા તૈયાર છે, પણ ને તેટલા વખતની આખરીએ સલાહના કોલકરાશે નકી ન થાયતો ખીજાં છ અઠવાડીયાંની મેલેતજ વધારવી, અને તે પુરાં થતાં પણ કામ પાર ન પડેલું હોયતો ખીજાં એ મહિના વધારવા. 'અર' નોતાં ટરકીની સરકારની આ દરખાસ્ત મણી વાજવી. નરમ, સમજીતી ભરેલી અને સલાહ સંપન્ન સ્થાપવાના હેતુથી કહેલી હતી; પણ રશિયાની નીચ નેમ તો ટરકીને કાઈ પણ પ્રકારે નીચુંજ પાડવાની હતી તેથી તારીખ ૩૧ મી અક્ટોબર ને દીવસે આલિક્સીનાટ્રા આગળ સરવિયાને કૃત્તિમંદ ટરકીને હાથે જામરી હાર આધી તે દડાડે જનરલ હનેર્લેકે ટરકીની સરકાર ઉપર એક થથરાયેલા દસ્તાવેજ મોકલ્યો કે, અડતાળીસ કલાકમાં ને ટરકીનો સરકાર છ અઠવાડીયાંની મેલેતજ કબ્જ ન રાખે તો રશિયાનો એલચી કાન્સટાનટીનોપલ છોડી જશે. આ જરા ધમકી ભરેલા દસ્તાવેજથી ટરકીની સમજીત સરકાર રશિયાની છ અઠવાડીયાંની પણ આપજીતી ભરેલી મેલેતજ કબ્જ રાખવા તૈયાર થઈ.

રશિયાના ઝારે આપેલા કોડ.

સલાહના કોલકરાશે ચાલતા હતા તે વખતે લાંડ ડરબીએ જાણ આપે રશિયાના એલચી જનરલ મુવા-

લોફને જાણ્યું કે, ટરકીએ બલગેરિયામાં કતલ ચલાવી તે માટે ઈંગ્લાંડના લેશિ પોતાની માટી નાપસંદગી જાણ્યું કે, પણ ને રશિયા કાન્સટાનટીનોપલ ઉપર અહીં જીત જીતી શકે. ઈંગ્લાંડમાં લેશિનો એવો વીચાર છે કે, ટરકીની દરખાસ્તો રશિયા મિથડક નાકબુલ કરતો જાય છે એજ બતાવે છે કે રશિયા લડાઈમાં જીતવાના છીડાં શાંધી રહ્યું છે. આ વાતચીતના સાર રશિયન એલચીએ પોતાના ઝારને જાણ્યો. એ ઉપરથી ઝારે સેન્ટપિટર્સ-બર્ગ ખાતેના ઈમ્પેરેલ એલચી સર આગસતસ લોફતસને પોતાની પવિત્ર કોલ આપી, પોતાની આખર વચ્ચે આણી ખાતરીથી કહ્યું કે, કાન્સટાનટીનોપલ હાથ કરવાની તેની જરાએ મતલબ નથી, અને જનર પડે ને બલગેરિયા હાથ કરવું પડે તો ખ્રિસ્તીઓની મિગડેલી હાલત સુધારતાં જોયો વખત જોઈશે તેટલોજ વખત તે હાથમાં રાખવામાં આવશે. વળી તેણે એવી પણ ખાતરી કરી કે રશિયા હિંદુસ્તાન કૃત્તિ કરવા માગે છે એવો ને લેશિનો ખ્યાલ છે તે પણ તદન ખોટો છે. તે માલ્યો કે, ટરકીના રાજ્યમાં વસ્તા ખ્રિસ્તીઓની સલામતો ચાલી તેઓનું સુખ વધારવું એવી રશિયાની તેમજ ઈંગ્લાંડની નેમ છે, માટે રશિયા તથા ઈંગ્લાંડ બંને સાથે મળી એક શુભ નેમ પુરી પાડવા સાથે કામ કેમ ન કરે. છેલ્લાં તેણે આગસતસ લોફતસને તાકીદ કરી કહ્યું કે, રશિયા પોતે ઈંગ્લાંડનાં લેશિમાં ને મોટા વિચાર હોય તે જરૂરી કહાડી નખાવે. આવા પ્રકારનું શાંદ માલ્યો હતું, પણ આ મુધરેલા જમાનામાં શહેના મોતવાના આગ્રાર રાખી શકતો નથી. એવા બગવંત શોહ ને મેલેકે તે અંતઃ કરણથી પળી શકતા નથી. તેઓને જરૂર પડે ત્યારે વગર આંચકાએ લોટી જાય છે, અને પોતાના મેલેકા શબ્દ તથા વાક્યોના તરેહવાર પોતાની મતલબના અર્થો કાઢી બતાવે છે. એજ શહે એશિયાના સંબંધમાં ૬ સે ૧૮૭૩ માં એવું જાણ્યું હતું કે, મધ્ય એશિયામાં ખીવા આવેલું છે તે કદી પોતાને હાથ તે કરશે નહીં; પણ એજ વરસમાં તેણે ખીવા લઈ લીધું ત્યારે જોઈ શકાયું કે ખીવા દેશ ખીવા શોરથી તદન જુદું છે, અને તેણે ને કબ્જાત આપી હતી તે ખીવા દેશ વિશે નહીં, પણ ખીવા શહેરને માટે. રશિયાના ઝારની આવી આગળી વર્તણૂક છતાં તેણે ઈંગ્લાંડના એલચી આગળ આ વેળા ને ખાલાસો કાઢી તે ખરાં દિલ્લો પણ હોય, પણ તે વખતે ઝાર ચાલ એવી ચલાવતો કે તેના પાસે ને સુતરોજ પડ્યા કાઢી તો પોતાની સત્તા છેક કાન્સટાનટીનોપલ સુધી તે સોલથી વધારી શકે.

શી૦ ગ્લાડસ્ટનને સાંભળવા લોકો મળ્યાં છે.

લાઈ ખીકન્સફીટ્ડનું ભાષણ.

સર ઓગસ્ટસ લોકેસે લાઈ ડરબી ઉપર શિથિ-
યાના પ્રાર્થના ઓલાસો લખી વાળ્યો તેના જવાબમાં તા
રીખ ૩ ૯ નવેમ્બરે લાઈ ડરબીએ સર ઓગસ્ટસને
જણાવ્યું કે, શિથિયાના પ્રાર્થના ઓલાસો ઇંગ્લાંડની સરકાર
ની પરધાન ટોળાએ ઘણા જુસ્સીથી કબુલ રાખ્યો છે.
તારીખ ૪ થી નવેમ્બરે સર હેનરી એલીઅટને લાઈ ડરબી
તરફથી કાન્સટાનટીનાપલ ખાતે એક દસ્તાવેજ મ-
ળ્યો કે કાન્સટાનટીનાપલ ખાતે એક દરબાર ભરવા સા-

ર ઇંગ્લાંડની સરકારની સુચના ચાલી ટરકીની સરકાર
આગળ મુકવી. આ વખતે સમજીતો બાહેરના દેખાવ તે
સમાધાની ભરેલા લાગતો હતો, પણ તિફલુ બુલ્દિના કે-
ટલાક રાજ દરબારીઓ ને તોફાન મેચું થઈ રહી કા-
વાની વેળા ઉપર હતું તે સારી રીતે નોંધી શકતા હતા.
ગીલ્ડ હાલમાં તારીખ ૨૦મી સપ્ટેમ્બરે લાઈ મેમ્બરનાં
ખાણાં ઉપર ને વેળા ઇંગ્લાંડની સરકારનું આગેવાનો
હાજર હતા તે વેળા લાઈ ખીકન્સફીટ્ડ એક બાથલુ
કીધું, જેની અસર લોહના વિચારોમાં ફેરફાર કરનારી
જણાઈ. લોકો એવું કારવા લાગ્યાં કે, ટરકીની સર-

કારના અધિર કારાખાર જાહેર કરવા કરતાં શિશિયા પોતાની મતલબમાં ફાવવાનો વધારે ધરાવે રાખે છે. આ વેળા ઇંગ્લાંડની સરકારની પરધાન ટોળીમાં જ્યુદ્ધ જ્યુદ્ધ એ મત જણાયાં. એક તરફ પરધાન ટોળીનો વડો લાર્ડ પીક-સરીલેડ ટરકી તરફ પોતાની વળણ બતાવતો હતો અને ખીલ તરફ લાર્ડ સાલ્સબરી તે ઇન્ડુસ્તાન ખાતેના વજીર, શિશિયા તરફ ધળેલો લાગતો હતો. લાર્ડ પીક-સરીલેડ પોતાના બાથણમાં જાહેર કીધું કે, “આપણને લડાઈથી કાંઈ મેળવવાનું નથી. આપણું રાજ્ય એવું છે કે જે કોઈના ઉપર હુમલો લઈ જવાની રાજનીતિ પકડી મેકું નથી. કોઈપણ પરગણાંએ તથા શહેરો આપણા હાથમાં લઈ લેવા આપણે ટાંપી રહ્યા નથી. આપણે આપણે માટે એક શેડનશાહત ઉભું કીધું છે, અને જો માટે આપણે મગર છાપે. વળી આપણી મોટામાં મોટી મગરૂરી એ છે કે, આપણું આ શેડનશાહત સર્વેની તેના તરફ દિલસોજીથી તથા તેના જાતી બળથી હાથિયત રહી મક્ક પામે ઉભું છે. જો લડાઈમાં આપણને ઊતરવું પડ્યું તો આટલું તો યાદ રાખવું કે, લડાઈમાં ઊતરવા સારું કોઈપણ દેશ દુનિયામાં ઇંગ્લાંડ જેટલું તૈયાર છે નહીં, કારણ દુનિયામાં કોઈ એવું દેશ નથી કે જેનાં સઘનાં સાધનો આ દેશનાં જેટલાં મોટાં હોય. હું ખાતરીથી માનું છું કે, વાજખી કારણ વગર કદી પણ ઇંગ્લાંડ લડાઈમાં ઊતરશે નહીં, અને ઇંગ્લાંડ એક વખત જો લડાઈમાં ઉતર્યું તો પછી તે ખીલ તથા ત્રીજે વરસે આણ રાખવી કે નહીં તે પુછવા તે ઊભું રહેનાર નથી. વાજખી હકની રૂએ જ ઇંગ્લાંડ રણથાગરમાં ઉતરશે, અને વાજખીપણે જ તેના છેડે લાગ્યા વિના તે સુખ મેસશે નહીં.” વડા વજીરના આવા બાથણને લોકોએ બારી ખુશહાલીના અવાજો તથા હાથના કાન મળવી નાખતા તાખડા સાથ સાંભળ્યું. પણ જો વખતે જ્યુદ્ધ જ્યુદ્ધ રાજવાળાઓની કાનફરસ ભરી, બધો મામલો સમાધાની ભરેલી રીતે પાર પાડવાનો હતો તથા જો વેળા એ વડા વજીરને શિશિયાના ઝારના સલાહ સંપન્ન ભરેલા વિચારોની ખબર હતી તે વેળા આવા તેના વિચારો હાથપણ ભરેલા ગણવામાં આવે નહીં.

શિશિયાના ઝારનું ભાશણ.

જો હજારે મીલ્દ હાલમાં લાર્ડ પીક-સરીલેડ બાથણ કીધું તેની ખીલ જોડાડે મોસકો શહેર મધે સેંટ પિટર્સબર્ગ હાલમાં તેજલોજ ઉલ્ક અને જોસ સાથ શિશિયાના ઝારે એક બાથણ કીધું, અને તેમાં તેણે જણાવ્યું કે, “સર-વિયા અને મોનટીનિઆમાં ચાલતી ફેક્ટરી કતલ બંધ થાડવા સારું મહેતલની આંખી માગણી મેં કીધી તે

ટરકીની સરકારે કબુલ રાખી છે. આ મોટા જખડામાં પેલા મોનટીનિઆને હુમેશની પેઠે ખરાબ ધરા લડવેયા માલમ પડ્યા છે. શિશિયાથી સંખ્યાબંધ વાલનટીઅરોની મદદ જવા છતાં, અને સ્લાવ ટોળાના બલાં સારું જાહેર શિશિયન વાલનટીઅરોએ પોતાનાં રંગીન લોહી જામીન ઉપર પેહતાં કરવા છતાં કમનસીબે સરવિયનોએ તે એને જીત દેનારી લડત કીધી નહીં. આપણા બાઈબલિયા અને આપણો ધર્મ પાળનારાઓ જે દુઃખો સહન કરે છે તે તરફ મારી સાથ મારી આખી શિશિયન પ્રજા દિલસોજી બતાવે છે. શિશિયાના ખરા લાભો ખીલ બંધી ચીતો કરતાં મને વધારે ખારા છે, અને શિશિયાનું લોહી જરા પણ નહીં રેડવા માં આવે તે સારું હું મારાથી બનતી તબીબ હું કસીશ. એટલા જ ખાતર પૂર્વ તરફના ખિસ્તાઓની સલામતી અને સુખ હું સલાહ સંપન્ન ભરેલા ઊપાયોથી મેળવવા ખાતી છું. એ સલાહ સંપન્નની સરતો નક્કી કરવા થોડા દહાડામાં કાનસઠાનટીનોપલ મધે મોટા રાજવાળાઓની સભા મળશે. એ કામ સમાધાની ભરેલું પાર ઊતરે એવું હું મારાં ખરાં અંતઃકરણથી હચ્ચુ છું, પણ જો તેમ ન થતાં વચ્ચે કાંઈ વાંધો પડી ગયો તો જો કોલકરાશે કરવા નો ટરકીની સરકાર ઉપર મારો હક છે તે સ્વતંત્રપણથી અમલમાં આણવાને મેં મળ્યું કરાવ કીધું છે, અને તે મ કરતાં સઘની મારી શિશિયન પ્રજાને મારી મદદ ખોલાવવાની મને જરૂર પડે અથવા તો મારો દેશની આખર જાળવવા ખાતર તમામ શિશિયન રેયતને ખાલિર આવડું પડે તો, મારા ખોલાવવાનો તેઓ એક અવાજ જવાબ આપશે. મારી વળી એવી પણ ખાતરી છે કે, તેમ કરતાં મોસકો શહેર હુમેશની માફક પેહલ પેહલું પગલું ભરશે. આપણું આ પવીત્ર કામ પાર ઊતરવા ખાદા મદદ કરે!” આવી મતલબનું શિશિયાના ઝારનું બાથણ ઇંગ્લાંડનાં લોકોની જાણમાં આવ્યું તથા તે તેઓ એવું વિચારવા લાગ્યાં કે, લાર્ડ પીક-સરીલેડ જો બાથણ કીધું તેની ઝારને ખબર પડવાથી તે જાહેરાત ખોળેલો; પણ પાછળથી જાણ્યાં આવ્યું કે ઝારે જવારે બાથણ કીધું ત્યારે લાર્ડ પીક-સરીલેડના બાથણની તેણે કાંઈ જ ખબર હતી નહીં.

ઇંગ્લાંડના કેટલાક પરધાનોની ટરકી તરફ વળણ.

લાર્ડ પીક-સરીલેડ પોતાના બાથણમાં એવું પણ જણાવ્યું હતું કે, ઇંગ્લાંડ તરફથી કાનફરસમાં લાર્ડ સાલ્સબરી ખીરાજશે. ખરું જોતાં આ કામને માટે ઇન્ડુસ્તાન ખાતાનો વજીર લાયક પસંદગી ન હતી. એ માણસ તો જાણણુ બુદ્ધિ અને જોયી પ્રકૃતિની મનશક્તિ ધરાવનાર છે ખરો, પણ એની વળણ ધણી ખરી શિશિ-

યા તરફ છે. એણે કાનફરંસમાં ખીરાજતાં શું શું બળવું તે વિશેની સુચના એને લાડે ડરખી તરફથી થઈ હતી, અને તે ઉપરાંત કેટલુંક લાડે સાલ્સબરીની સારી સમજ ઊપર પણ રાખવામાં આવ્યું હતું. જે ટોળી ટરકીની સામે કામ કરનારી હતી તે તરફ લાડે ડરખીનું એવાણ હતું. આગળ જ્યારે લાડે ડરખી લાડે સ્તાનત્રી તરફે જણાવતો હતો ત્યારે ટરકીનું રાજ્ય બાંછે તોડી નાખી તેને યુરોપના નકશામાંથી ખુસી નાખવા વિશેનું એક બાથણ તેણે ફીધું હતું. એવા વિચારનો એક પરધાન આ વખતે ટરકીના લાભમાં તો કાંઈ કામ કરી શકે નહીં. જોકે ૪૦ સં ૧૮૭૧ માં તે ઊપલા વિચારથી જુદાજ વિચારે આપવા લાગ્યો હતો, એટલે કે ટરકીની તરફના વિચારે આપતો હતો તોપણ તેના આ વખતના જુદાં બાલવા ઊપર આધાર રાખી શકાય એવું ન હતું. લાડે ખીક-સરીહડ તો ટરકીનો જાણેરો હિમાયતી હતો, અને તે વારંવાર જણાવતો હતો કે, ટરકીના કમકામવાળી ઈંગ્લાંડના લાભો ધાર્મીમાં આવી જ્યાં પિના રહેનાર નથી. રૂઝિયાના પતરોએ એ વડા વજીરનો સામે બાલવા માડ્યું હતું, અને ગોલિસ નામનું એક પતર તો એવી રીતે બખારવા લાગ્યું કે, એ વડો પરધાન પોતાના ખાનગી લાભ જાળવવા અને ટરકી દેશ મધે માલતા વેપારમાં સામેલ થઈ શક્તી નાણું પેદા કરવા ટરકીની જુદી તરફદારી કરે છે. આવાં આખરે ઊપર હુમલો કરનાર લખાણને માટે એક સત્તાવાર પતરમાં રૂઝિયાના જારે પોતાની દલગીરી જણાવો, પણ ગોલિસના લખનારને કાંઈ પણ સજા કોચી નહીં. આ ઊપરથી સાફ જણાય છે કે, રૂઝિયાના ઘણા લોકો એ પતરના હિમાયતી હોવા જાહેર.

લાડે ડરખીએ કાનફરંસમાં મુકવા માંગેલી દરખાસ્તો.

અતે જ્યારે ટરકીની સરકારે કાનસરાનદીનોપલમાં કાનફરંસ મલવાની દરખાસ્ત કચ્છલ કીધી ત્યારે લાડે સાલ્સબરી ઊપરે શહેર જવા લંડન શહેર છોડી ગયો. આ વખતે કાનફરંસમાં મુકવા જોગ નીચલી દરખાસ્તો લાડે ડરખીએ જાહેર કીધી.

૧. ટરકીના શહેનશાહતનું સ્વતંત્રપણું જાળવવું, અને તેની સત્તાની હેઠળના મુલકની જાળવણી કરવી.

૨. યુરોપના રાજ્યાવાળાઓએ પોતાના મુલકોની હદ વધારવા માગવો નહીં અથવા પોતપોતાની રેયતના વેપારને અર્થે કોઈ છુટ મુકાવવી નહીં.

૩. સર્વેખર મહિનાની આખરીએ ટરકીની સરકાર હજુર સલાહ સંપન્નના જે કાલકારે મુકવા હતા તે નક્કી કરવા.

૪. તારીખ ૧૩ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૭૧માં એક દસ્તાવેજ કહાડી ટરકીની સરકારે પોતાના રાજ્યમાં જે સુધારા કરવા કચ્છલાત આપી હતી તે બોસનિયા અને હર્સેગોવીનીયા અને બને તો બલ્ગેરિયાના રાજ કારોવારને લગતી ગોઠવણમાં દાખલ કરવા.

આ બધી દરખાસ્તો બીજા રાજ્યાવાળાઓને પસંદ આવી. માનદીનીચીને માટે એવું કહેવામાં આવ્યું કે, તેને આદિઆઝીક સમુદ્રમાં સ્પીટઝાનું જે બંદર આપેલું છે તે જો આપવામાં આવે તો તે વાજબી ગણાય, કારણ પોતાના દેશને માલ બાહરે લઈ જવા તેના પાસે એક પણ બંદર હતું નહીં. લાડે ડરખીએ સર્વ રાજ્યાવાળાઓની જાણને માટે બોલ્યું જાહેર કોષ્ટું કે, ટરકીના રાજ્ય માહેલાં પરગણાઓમાં સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપવા ટરકીને બાહોસ કરવી, અને તેના માહેલા કારોવાર વચ્ચે માધું ખોલવું. એ તજવીજ ટીરકીની સરકારને તેના શહેનશાહત તરફના પાદશાહી હક્કો તોડવાની ફરજ પાડવા બરાબર છે એવું લાગે છે, માટે આવા બારીક વખત પ્રમાણે તો ટરકીના રાજ્યમાં તો સલાહ સંપન્ન સ્થાપવાની પેઠેલી અગત છે. એ અગત જો સધળા રાજ્યાવાળાઓ સાથે મળીને બજાવવા ચાહે તો બજારી શરૂ એવું છે. જ્યારે સધળા રાજ્યાવાળાઓ સાથે મળ્યા છે ત્યારે તેઓ સુધારા કરવાની સાધારણ રીતે ટરકી ખાતરી આપે તો તેથી રાજી થનાર નથી. એકસ પરગણાઓમાં કેમ રાજ્ય કારોવાર ચલાવે તો તેની જો કોઈ ગોઠવણ કાનફરંસ રમે અને તે ગોઠવણ જો બીજાં પરગણાઓના સંબંધમાં લાલ કારક લાગે તો ટરકીની સરકારે તે ગોઠવણ તે પરગણાઓમાં પણ લાગુ પાડવી. પણ એ સુધારાની ખાતરી ભરેલી જમીનગીરી લોકો પિના એ સંજોગો સંતોષ પામવાનાં નથી. આવી મતલબનું લાડે ડરખીએ પોતાના કાનસરાનદીનોપલ ખાતાના એલચીની મારફતે ટરકીની સરકારને કહેવાડ્યું હતું; પણ આવી દરખાસ્તોની સામે તે સરકાર વાંધો ઊઠાવશે એવું જાણી લાડે ડરખીએ લાડે સાલ્સબરીને જણાવ્યું કે, ટરકીની સરકારને એવો કોઈ વાંધો ધ્યાનમાં લેવો નહીં. ઇંગ્લાંડની સરકારની આટલી કાગળ છતાં લાડે ડરખીની દરખાસ્તો કાનસરાનદીનોપલમાં મળેલી કાનફરંસનું મનમાનનું સેવક ન લાવતાં લડાઈની શરૂઆત કરવાનું કારણ આપનાર થઈ પડી. ટરકીની સરકારને પેડલાં એવું જણાવવામાં આવ્યું હતું કે, તેના પ્રતિમાં ઘોઠો પોતાના હુથે રાજ્ય કારોવાર ચલાવે એજ તેના સુધારાની જમીનગીરી છે, પણ પાછળથી એવું કહેવામાં આવ્યું કે જે જમીનગીરી જાહેરે તે બીજા જાતની જાહેર. ટરકીના રાજ્યવા પેડલા વર્ગના બાગો જે વેલાયતને નામે એજ

આપણે તેઓને વાલીઓ એવે નામે બોલાતા રાજ્યાધિકારીઓના હાથ હેઠળ મુકવા, અને એ વાલીઓની નેમણુક મુરોપના રાજ્યવાળાઓના સંઘના યા ધણાખરા એલચીઓની પસંદગી ઉપર રાખવી. એ વાલીઓને ઊપલા એલચીઓની રજ વગર કોઈપણ હાંચ રસવતના યુનાહતથા રાજ્ય ચલાવવાની અશક્તિને માટે ઓખા ઊપરથી ઉઠાડી મુકવા નહીં. મુતેશરીફ અને ન્યાયાધિસાને ટરકીની સરકાર નેમી શકે, પણ તે માટે મોટા રાજ્યવાળાઓના એલચીની પસંદગી જોઈએ. લાડ ડરખીએ

ટરકીની સરકારને આ વખતે એવી ખાતરી આપી કે, જો ટરકી મધે પારકા રાજ્યવાળાઓનું લશ્કર લાવવામાં આવશે તો તે ઈંગ્લાંડ જોઈ શકશે નહીં, કારણુ તે તો જે કોલકરાશી જમીનગીરી આપનારાં રાજ્યો બંધાયેલાં છે તે કોલકરાશી તોડવા બરાબર છે. પણ આ ખાતરી સાથે લાડ ડરખીએ ટરકીની સરકારને એવો દમ બરાબરો હતો કે, જો તે આ કાનફરસનું સેવટ સમાધાની બરેલું આવવા ન દેશે તો પછી તેનાં જે પરિણામો નિપજશે તેના ટરકીના મુલતાન અને તેના સજાહ આપનારા જોખમદાર થશે.

પ્રકરણ ૬ હું.

લાડ સાહસખરીએ ખીજ રાજ્યવાળાઓની લીધેલી ભેટ-કાનફરસની પેઠેલી સભામાં થયેલાં કામકાજ-જનરલ ઇન્ટીર નો અરાખ હેતુ-ઈંગ્લાંડની ટરકીના સંબંધમાં અજબ જાતની વળણ-શિશ્યા તથા ટરકીની લશ્કરી તૈયારી-ટરકીના મુલતાને ઉજું કરેલું નહીં રાજ્ય બંધારણ-જુદાં જુદાં રાજ્યોના જુદા જુદાં પ્રતિનિધિઓ-કાનફરસની ફેટલીક સભાઓમાં થયેલાં કામકાજ-ઈ. સ. ૧૮૭૭નાં સાલની શરૂઆત-કાનફરસમાં થયેલું છેલ્લું કામકાજ-રાજ્યવાળાઓની છેલી દરખાસ્તો ઉપર ટરકીએ કરેલો વિચાર-શિશ્યા અને ટરકી લડાઈની તૈયારી કરવા લાગ્યાં-ટરકીની સરકારે બરેલી મોટી સભા.

લાડ સાહસખરીએ ખીજ રાજ્યવાળાઓની લીધેલી ભેટ.

ટરકીની સરકારે જ્યારે જોડું કે કોઈ પણ મુરોપનો રાજ્યવાળો તેની તરફદારી કરનાર દિસતો નથી ત્યારે તેણે કાનફરસમાં જે મુકે તે ઉપર અમલ કરવાનો ઇરાવ કીધો. એ કાનફરસ કાન્સટાનટીનાપલમાં બરવી એવું નકી થયું, અને એ સભામાં બિરાજવા સાથે લાડ સાહસખરી ઈંગ્લાંડથી નિકળ્યો. સભામાં બિરાજવા આગમન તે જુદાં જુદાં મુરોપના રાજ્યોમાં ફરી વળ્યો અને તે રાજ્યવાળાઓનાં મત થું હતાં તે જાણી લઈ કાન્સટાનટીનાપલ જઈ પૂર્યો. તારીખ ૨૧ મી નવેમ્બરે પેહેલ પેહેલાં પારિસમાં જઈ પહોંચી તેણે ડ્યુક ડીક્રાઝીસનું મત જાણી લીધું. ડ્યુક ડીક્રાઝીસે લાડ સાહસખરીને જણાવ્યું કે, પૂર્વ તરફના સવાલના સંબંધમાં ફ્રાંસ શિશ્યા સામે થઈ કામ કરવા તૈયાર નથી. તારીખ ૨૨ મી નવેમ્બરે લાડ સાહસખરી બર્લિન જઈ લાગ્યો, અને ત્યાં તેણે પ્રિન્સ બીસ્માર્ક, જર્મનીના શાહ ઉલિયમ અને તેના વડા ખેટની ખાસ મુલાકાતો લઈ તેઓનાં મત જાણી લીધાં. તેઓએ જણાવ્યું કે, શિશ્યા અને ટરકી વચ્ચે જે લડાઈ બની તો તેથી જર્મની અલગ રહેશે, અને ટરકીનું સ્વતંત્રતાપણું જાળવવા સાથે શિશ્યાએ પારિસના કોલકરાશી ઉપર સહી કીધીજે ખરી, તોપણુ લડાઈમાં ઉતરવા જર્મની રાજ નથી. પ્રિન્સ બિસ્માર્કે તો પોતાની દિલસો-

જી શિશ્યાના ઝાર તરફ ખતાવી. વળી જર્મનીના શાહે પોતાની વળણ શિશ્યાના ઝાર તરફ ખતાવી તે પોતે ઝારનો મામો થાય તે માટેજ નહીં પણ ફ્રાંસ અને જર્મની વચ્ચેની લડાઈમાં શિશ્યાએ જર્મનીને ફેટલીક મદદ આપી હતી તેની ખાતરદારીને માટે. તારીખ ૨૪ મી નવેમ્બરે લાડ સાહસખરીએ આશ્ચિઆના વડા પરધાન કાંબિન્ટ આનદ્રાસી અને હુનરિયન રાજરથાનના વડા પરધાન એમ. લીસઝાની મુલાકાત કરી. એ બંનેએ ચોકસ રાજ્યોમાં ટરકીને મદદ કરવાની પોતાની ખુશી જણાવી, પણ તેઓ ઇરાવ બરેલો રીતે શિશ્યાની સામે થયે એવો નક્કી પોતાનો વિચાર તેઓએ જાહેર કીધો નહીં. તારીખ ૨૬મી નવેમ્બરે રૈમમાં આવી પહોંચી પારકાં રાજ્યો સાથે પેહેવાર ચલાવનાર ઇટાલીના પરધાન સીન્યોર મેક્ઝિગરાઈની લાડ સાહસખરીએ ભેટ લીધી. એ પરધાનનો વિચાર એવો હતો કે, કોઈપણ રીતે ટરકીને ભાંજી તેના ટુકડા કરવા નહીં, બળવાખોર પ્રાંતોમાં મુદ્દારા કરવા છુટા હાથથી ઊપાયો લેવા, અને એ ઉપાયો કામે લગાડવામાં આવેજે કે નહીં તે માટે ખીજ રાજ્યવાળાઓની જમીનગીરી લેવી. તેણે વળી જણાવ્યું કે, શિશ્યા અને ટરકી વચ્ચે લડાઈ થાય તો અલગ રહેવું, અને કોઈ પારકા રાજ્યવાળો પોતાના લશ્કર સાથે ટરકીમાં જઈ મકાન કરે તો તેને તેમ કરવા ન દેવું. આવી રીતે સંધનાં રાજ્યોના મુખ્ય અધિકારીઓની ભેટ લઈ અને તે ભેટથી સંતાપ પામી છેક તારીખ ૨૫ મી ડીસેમ્બરે તે કાન્સટાનટીનાપલ જઈ પહોંચ્યો.

કાનકૂરંસની પેહેલી સભામાં થયેલાં કામકાજ.

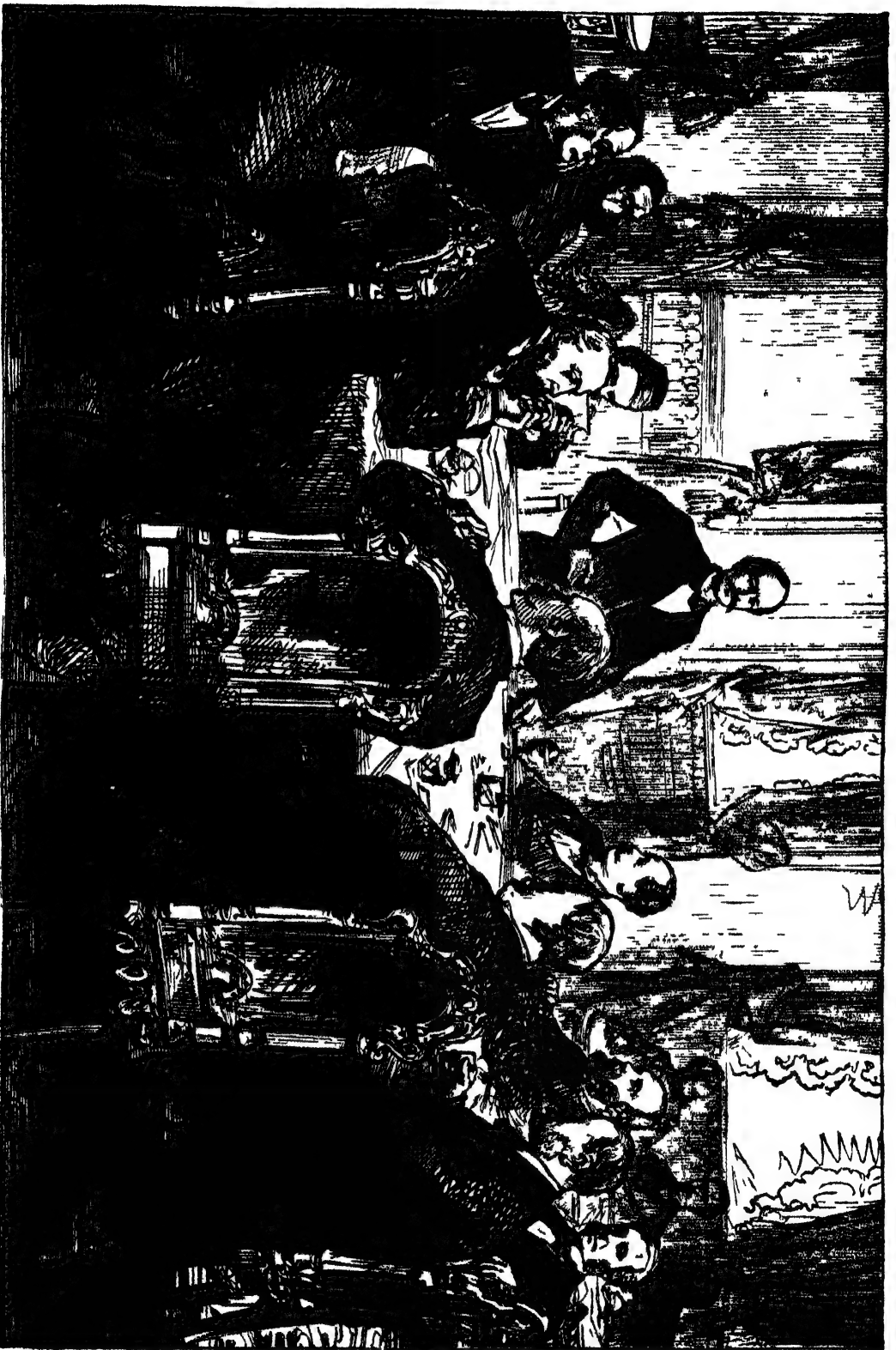
જર્મની રૂશિયા તરફ કેવી વળણ બતાવેછે તે ઉપર રૂશિયા અને ટરકી વચ્ચે લડાઈ જાગવાનો આધાર હતો. જો જર્મની રૂશિયાને પોતાના તરફથી મદદની કાંઈપણ નિશાન ન બતાવે તો રૂશિયા આપખુદ યદ્ય આગળ પગ-લું ભરવા માગે નહીં; પણ જો જર્મની જરા તેને ઊત્તેજન આપે તો તે છાતી કડાડી બાહરે આવી હિમતથી લડવા તૈયાર થાય. પ્રિન્સ બિસ્માર્ક આ બધું સમજતો હતો, અને તેથી તે એવી બિંદ બરેલી ચાલ ચલાવતો હતો કે, ધડીમાં જર્મનીની મદદની રૂશિયાને આશા આવતી અને વળી ધડીમાં તે આશા હવામાં ઉડી જતી હતી. યુરોપમાં ધણાં ખરાં લોકોના એવો ચીતાર હતો કે, જર્મની રૂશિયાને લડાઈમાં ઊતારવાની યુક્તિ કરેછે, અને તે લડાઈમાં ઊતરી નબળું થાય તો પછી જર્મની આખા યુરોપમાં પોતાની મરજી માફકની વર્તણૂક ચલાવે; પણ એવા વિચારનું વાજબીપણું ધ્યાનમાં ન ઊતરતાં ખરું કારણ તો એ જણાયું કે જર્મની આખાં યુરોપને માટે માફે લડાઈમાં ઊતરવાની રાહ જોતું, અને તે માઠી લડાઈના પરિણામમાં જે રહ્યું હોય તે પોતે રૂશિયા સાથે વેહેંચી લેવાની ધારણા રાખતું હતું. લાર્ડ સાલ્સબરીની વળણ તો પેહેલાથી જ ટરકીની સામે હતો, અને તે વળણને યુરોપના કેટલાક મોટા રાજ્યવાળાઓના ટરકી ને મદદ ન કરાના વિચારથી ટેકો મળ્યો. લાર્ડ સાલ્સબરી એવા કાન્સ્ટાનટીનાપલ ખાતે આગ્યો તેવા જ રૂશિયાના પ્રતિનિધિ જનરલ ઇનેતીફ સાથે ઘણી સારી મિત્રાચારીથી તે વર્તવા લાગ્યો. આ બધું જોઈ જનરલ ઇનેતીફ પણ લાર્ડ સાલ્સબરી સાથે સારી રીતે મળી ગયો, અને તેણે લાર્ડ સાલ્સબરીના મન ઉપર કેટલોક એવી અસર ચલાવી કે તેથી તે જીમ ચલાવવામાં આવે તેમ ચાલવા લાગ્યો. રૂશિયાનો પ્રતિનિધિ જો જગ્યાએ રહેતો હતો તે જગ્યાએ કાનકૂરંસની પેહેલી સભા મળી. આ સભામાં ટરકી તરફના પ્રતિનિધિએને દાખલ કરેલા હતા નહીં. હિયાં ખરસ ખરસ તકરાર થવા પછી સઘળાઓએ એક મતથી એવું નક્કી કર્યું કે, બલ્ગેરિયાને જે વિલાયતમાં વેહેંચી નાખ્યું, દરએક વિલાયત ઉપર એક ખ્રિસ્તી વાલી એટલે જનરલ જનરલે રાજ્યકારેઆર ચલાવે. એ ખ્રિસ્તી વાલી યા તો કોઈ પારકાં રાજ્યની યા તો ટરકીની સરકારની રેયત હોય. આ નવા વિલાયતના કારેઆર માટે તથા તે ઉપર ટરકીની સરકાર પોતાના તરફથી જે નેમણૂક કરે તે ને રદ કરવા માટે ખીજ રાજ્યવાળાઓના હાથમાં સત્તા રહે એવી ગોઠવણ કરવી. આજીઆના વડા પરધાન આ

નદ્રાસીએ ટરકીની ખ્રિસ્તી રેયતના છુટકારાના જે ઉપાયો બતાવ્યાછે તે અમલમાં આણવા. ફિલાઓ અને મોટાં શહેરોમાં જ ટરકીનાં કવાયદ માંસમાં લશ્કરને જમા વ કરી રાખ્યું. એક અલગ રહે એવું ખ્રિસ્તીઓનું લશ્કર ઉભું કર્યું, જેના તરફવાર જતના અમલદારોની નેમણૂક વાલીઓએ કરવી. બલ્ગેરિયાની કતલમાં જેઓ સામલ હોય તેઓને સજા કરવી, બલવાઓને રાજ ક્ષમા આપવી, એવી જ ગોઠવણ હરજોગવીનિયા અને બાસનિયાના પ્રાંતોને માટે કરવી, સરવિધા અને મો નદીનિચો એ બંને સાથે સલાહના કોલકારાર કરતાં ટરકીએ પોતાના મુલકનો થોડો થોડો ભાગ આપવો, અને દેશ દેશના વકીલાતું એક કમીશન નેમી એક વરસ મુખી તે કમીશનની મારફતે લશ્કરી બળની મદદથી ટરકીના ખ્રિસ્તી પ્રાંતોમાં સુધારા અમલમાં આણવા. છેલ્લાં જ્યુદાં જ્યુદાં છ મોટાં રાજ્યના પ્રતિનિધિઓએ એવું નક્કી કર્યું કે જે નિયમ તેઓએ ટરકીના સંબંધમાં કામકાજ કરવા સાફ બાહાલ રાખ્યોછે તે નિયમ પ્રમાણે ટરકી જો ન ચાલે તો તે સઘળાઓએ સભાનો અંત લાવી કાન્સ્ટાનટીનાપલ છોડી જવું.

જનરલ ઇનેતીફનો ખરાબ હેતુ.

આ ઉપરથી જણાયું કે, ખીજ રાજ્યવાળાઓએ ટરકીના સંબંધમાં જે ગોઠવણ નક્કી કરી તે અતિધણી જબરાઈ બરેલી હતી. એ ગોઠવણમાં મોટો ભાગ રૂશિયાના જનરલ ઇનેતીફ ટરકીના શેહનશાહને બાંજી તોડી નાખવાના ઇરાદાથી લીધો હતો, અને આ સઘળું તેની ઉશ્કેરણીનું ફળ હતું. રૂશિયાનો લાગવગ જલદી નહીં તો રફતે રફતે વધે અને તેના કાબુ સર્વે હેઠાણે પસારે એવા હેતુથી આ ગોઠવણ તેના બાહાલ પ્રતિનિધિએ કરી હતી. ઇનેતીફની આ દરખાસ્તો કાબિર આનદ્રાસી આગળ ધરવામાં આવી ત્યારે તેણે પોતે તેના તરફ ના પસંદગી જાહેર કરી. તેણે ધાર્યું કે જનરલ ઇનેતીફની એ દરખાસ્તો બાહાલ રાખવી એ ટરકીના શેહનશાહના કટકા કરવા ખરાબર છે. તેણે ઇનેતીફની આ ગોઠવણમાં ચિક લોકોનાં હવે પછીનાં સ્વતંત્રપણને મોટો ષેફા ભાગે અને રૂશિયાનો બધો પ્રકારે લાભ જલવાય અને તે લાભ આગળ વધે એવો હેતુ જોયો, અને એવો જ હેતુ ચિક લોકોએ પણ પારખી લીધો. શીલીપોપોલિસ મધે રહેનારા ચિક લોકો સાફ જાહેર કરવા લાગ્યા કે બાલકનના પડાડોની દક્ષીણે જે મુલક આવેલાછે તેના કોઈ પણ ભાગ રૂશિયાની ગોઠવણ પ્રમાણે ધ્યાનમાં લીધામાં આવશે તો તેની સામે તેઓ માઠી ફરીઆદ ઉઠાવવા વિના રહેનાર નથી. ચિક લોકોએ સાફ આ વેળા

દરેકની સંબંધમાં યુરોપની રાજધાનીઓની કાનફરંસ.

નોકુ'કે શિયાની આવીજ ગોઠવણથી જમ સરવિયા અને રમાનિયામાં સ્ત્રાવ ટોળાનો પગભર થયો. તેમજ બોસનિયા અને બલગેરિયામાં થવા વિના રહેશે નહીં, અને તેમ થવાથી શિક્ષક લોકોને મોટો ધોંધા પહોંચશે.

ઈંગ્લાંડની ટરકીના સંબંધમાં અજબ જાતની વળણ.

આ વખતે ઈંગ્લાંડની પરધાન ટોળીની ટરકીની સરકાર તરફની વર્તણૂક ડામાડોળ દેખાઈ. અલે ડરબીએ મારકિવસ આવ સાલ્સબરી ઉપર એક દસ્તાવેજ લખીને જણાવ્યું કે, ટરકીની સામે કોઈપણ રાજ્ય વાળાઓ તરફથી જનસતી ભરેલું પગલું ભરવામાં આવશે તો તેમાં મદદ કરવા યા તે કચ્છ રાખવા ઈંગ્લાંડની સરકાર કદી સામેલ થશે નહીં. એજ દસ્તાવેજમાં આ ઠરાવ ભરેલાં કહેવાને બંધુ' વાળે એવું લખાણ એ હતું કે, ટરકીની સરકારને ખુલ્લે ખુલ્લી સમજ પાડવી કે, શિયા અને ટરકી વચ્ચે લડાઈ નો જાગી તો ઈંગ્લાંડ તરફથી ટરકીની સરકારને કોઈપણ પ્રકારની મદદ મળી શકશે નહીં. વળી લાંડ ડરબીએ લાંડ સાલ્સબરીને એવું કહેવાડ્યું હતું કે, ટરકીની સરકાર નોંધતી છુટ મુકવા હક લઈ પિસે તો તેણે તરત કાનફરસ છોડી આવવું, અને સર હેનરી એલિયટ સમજી હવાલ આપવા ઈંગ્લાંડ આવી પહોંચવું. આવી રીતનો દસ્તાવેજ શું ચોક્કસ મતલબ ઉઠાવી શકે તે જણાતું નથી. એક તરફ લખવું કે ટરકીની ઉપર જીલમ પડેલો ઈંગ્લાંડ નોંધ શકનાર નથી, અને બીજી તરફ લખવું કે ટરકી જીલમનું મારેલું માથું ઊંચકી સાચું ધાય તો તેને ઈંગ્લાંડ મદદ કરશે નહીં એ કહી રીતનું લખાણ તેની સમજ પડી શકતી નથી. આવી રીત તો એક તરફથી ટરકીને બીહુવરાવા અને બીજી તરફથી શિયાને આડકતરી રીતે ટરકીની સામે બેફેરી આપવા સરખી હતી. ખરું જોતાં લાંડ બીકન્સ્ટ્રાઉડની પરધાન ટોળીએ ટરકીના સંબંધમાં પકડેલી આ રાજ્યનીતિ ધાસ્તી ભરેલી હતી. સર હેનરી એલિયટ ને બેન્જમિન સરકાર તરફથી કાન્સ્ટાનટીનોપલમાં એલચી હતો તેણે ધણા અસરકારક ભોલામાં સમજ પડતી રીતે લાંડ ડરબીને લખી જણાવ્યું હતું કે, ઈંગ્લાંડ હાલ એવી વળણ પકડી છે કે જેથી ટરકીનાં લોકો નિરાશ થશે, અને નિરાશ થઈ જવાથી જીવ ઉપર આવી શિયાની સામે થવા ઉશ્કેરાશે. ઈંગ્લાંડ ટરકીની સામે બીજા રાજ્યવાળાઓ જાસ્તી ભરેલા બીપાઓ પે તેની સામે ફરીઆદ ઉઠાડી ને સારી અસર ટરકીના મગજ ઉપર પેદા કરશે, તે અસર બીજા રાજ્યવાળાઓ ને દેખાસ્તો ટરકીના સંબંધમાં મુકશે તે ઈંગ્લાંડ પોતે પસંદ કરી તોડી નાખશે. ઈંગ્લાંડ અને

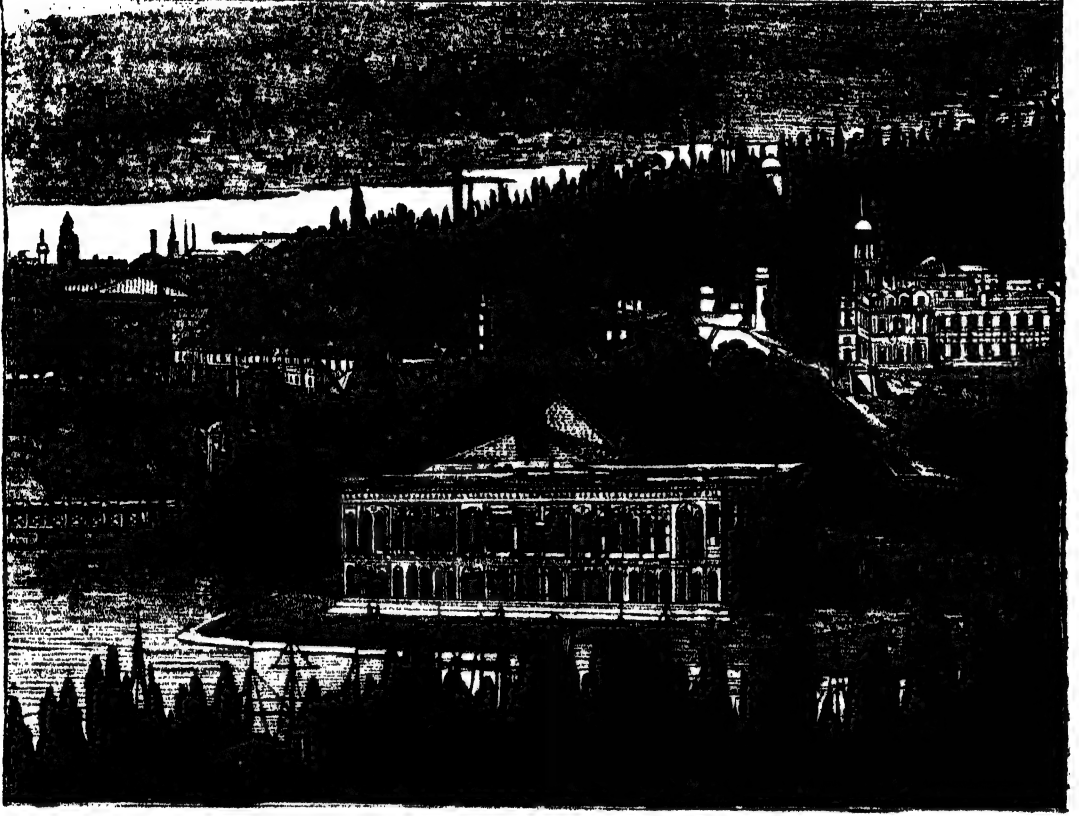
શિયા સાથે મળી ટરકીના સંબંધમાં ને કાંઈપણ ઠરાવ પસાર કરશે તે ટરકી રાજ્ય કચ્છ રાખશે એવું નોંધ લાંડ ધારતું હોય તો તે મોટી ખુલ કરે છે. ઈંગ્લાંડ શિયાની સાથે મળી ને કામ કરે તે ટરકીની નજરમાં વળન પામે ખરું, પણ ઈંગ્લાંડની એક મિત્રાચારી ભરેલા સલાહકાર તરફ ટરકી ઉપર ને અસર હતી તે અસર હવે નથી રહેવાની. ઈંગ્લાંડના ફેટલાક જાણીતા ધણીઓએ એવું જાહેર કીધું છે કે, ટરકીને યુરોપમાંથી કણડી મુકવા નોંધાયે. એથી કરીને ટરકીના મનમાં ઈંગ્લાંડ વિશે બેવિશ્વાસ પેસી ગયા છે, અને એ બેવિશ્વાસને લીધે ઈંગ્લાંડ શિયા બેથુ' કાંઈપણ ભલામણ કરે તે ભલામણ વળન પામનાર નથી. ટરકીની આનરી થઈ ચુકી છે, શિયા તેના ઉપર હુમલો કરવા તૈયાર થઈ રડ્યું છે, અને તે ઉપરથી તે પણ જીવ ઉપર આવી પોતાનું સંઘર્ષ બગ અજમાવી જોવા તૈયાર થઈ ઉભું છે. તેના ઉપર કોઈ તેને ઉત્થાપ આવી કાપી જઈ તેને યુરોપની બાહર કણડી મુકે તેના કરતાં તે હથિયારથી લડી પોતાને જોર જીલમથી કણડી કણડેલું વધારે પસંદ કરે છે. ટરકીના ખ્રિસ્તી રહેવાસીઓ પણ શિયાના ટરકી ઉપર આવતા હુમલાની વિરોધ છે, કારણ તેઓ એવું સમજે છે કે, શિયા ને કરે છે તે ખ્રિસ્તીઓના લાભને માટે નહીં, પણ સ્ત્રાવ લોકોની ચોક્કસ એક જાતને માટે છે.

શિયા તથા ટરકીની લશ્કરી તૈયારી.

આવી ખરપટ રાજદરવારીઓનું ધ્યાન રોકી રહી હતી તેટલાં શિયા અને ટરકી લડાઈની તૈયારી કરવા પાછળ લાગ્યાં હતાં. શિયન લશ્કરી શિપાહીઓની સંખ્યા સાથે ભેગી કરવામાં આવી, અને શિયાના શાહનો ભાઈ પ્રિન્સ નીકોલસ નવેમબર મહિનાની આખરીએ દક્ષિણ તરફના લશ્કરની સરદારો લેવા સેંટ પિટર્સબર્ગથી નિકળી ચુક્યો. એજ વેળા લશ્કરી ખરખરેને માટે નવી લોન કણડવામાં આવી. ટરકી પણ નોંધતી તૈયારી કરવા લાગ્યું. સુલતાનને બીજા રાજ્યવાળાઓ જમ ફરમાવે તેમ ન કરવાનો ઠરાવ ટરકી તરફથી જણાવવા ઉપરાંત ટરકી પોતાના રાજ્યમાં નોંધતા મુધારો ઉઠાડ્યો કરવા ખરે છે, એવું ખતાવવા સાથે ટરકીના રાજ્યની પરધાન ટોળીના વડા અહમદ રમદી પાશાના હાથમાંથી વજીરાત લઈ લઈ મીદાત પાશાને આપવામાં આવી. એ મીદાત પાશા છુટથી વિચાર આપનાર, મોટી મનશક્તિનો અને શિયાના કાવાદાવાનો કરડો શત્રુ હતો. સ્ત્રાવ ટોળામાંથી નિકળેલો ટરકીની ખ્રિસ્તી રેયતને ખાશ જીલ્લો હક અપાવવાની સામે એ હતો, પણ તે ટરકીની મુસલમાન તેમજ ખ્રિસ્તી રેયતને એક સરખા હક અપાવવા હતિજાર હતો. મીદાતનું કહેવું

એવું હતું કે સુલતાન તથા વડા વજીરની હકુમત બિ-
પર રેયતના મતથી ઊભી થયલી સભાને કાબુ રહેવા
નહાતે. એક ટરક તરીકેના એના ખલિસ બામરા એવા
હતા કે જે ઊભરાથી એ, કોઈ ખીલો રાજ્યવાળો ટરકીના

રાજ્યકારોવાર વચ્ચે આવી પોતાનો મરજી પ્રમાણે
ચલાવા માગે, તે નહીં શકતા ન હતા. તારીખ ૨૧ મી
ડીસેમ્બરે તેણે લાર્ડ સાલ્સબરીની મુલાકાત લેતાં જ-
ણાવ્યું કે, તે ટરકીમાં ખીલ રાજ્યવાળાઓનું કમીશન

આડમીરાલટી પાલેસ જ્યાં કાનફરંસ મળી હતી.

નેમવા દેનાર નથી, અને સુલતાનના વચન શિવાય ટર-
કીના રાજ્યમાં સુધારા ફરવાની કોઈ પણ ખીલ જામ-
નગીરી માગવામાં આવશે તો તે આપવા દેનાર નથી.

ટરકીના સુલતાને ઊભું કરેલું નવું રાજ્ય બંધારણ.

તારીખ ૨૨મી ડીસેમ્બરે ખાસ રાજ્યવાળાઓના
પ્રતિનિધિઓ સાથેની કનફરંસનો પેહેલી સભા મળી.
એ સભા મળવાની જગ્યા કાન્સ્ટાનટીનાપલમાં આ
ઉપર બતાવેલું આડમીરાલટી પાલેસનું મકાન હતું.
જેવી સઘળા પ્રતિનિધિઓએ સભામાં પોત પોતાની
જગ્યાઓ લીધી તેવું જ તોપખાનું જે પાસેજ હતું તે-

માંથી તોપો છોડવામાં આવી. એ કાનફરંસમાં ટરકી
તરફનો પ્રતિનિધિ સેફેટ પાસા હતો. એણે આ તો-
પોના અવાજ ઉપરથી સભાને સમજાવ્યું કે, પ્રજામતથી
ચાલે એવું રાજ્ય બંધાવું આજ સુલતાને સ્થાપ્યું છે,
અને તેની શરૂઆત જાહેર કરવા સારૂ આ તોપો ફો-
ડવામાં આવે છે. આ નવી રાજ્યનીતિની રૂએ જણા-
વવામાં આવ્યું કે, ટરકીના રાજ્યમાં જે સુલકા અને
અરધાં સ્વતંત્ર પરગણાંઓ છે તે બધાં સાથે મળી એક
આખું ન પેહેલાઈ શકાય એવું રાજ્ય બનાવે છે એવું
સમજવું. કોઈ પણ કારણસર એવા રાજ્યને કોઈ પણ
ભાગ છુટો પાડવામાં આવશે નહીં. સુલતાન પ્રજાના
મતથી ચાલતાં રાજ્યને વડા મણાએ, પણ તે કોઈ ખાર-

કાને જવાબદાર નથી યા તેની સત્તા પારકાથી તોડી શકાય એવી નથી. તેનો રૈયતના છુટાપણાની જામીનગીરી તેના ધારા છે. મુલતાનનો જે ખુદ ધર્મ તે મુસલમાન ધર્મ ગણાયો; પણ રાજ્યમાં જે ખીજા ધર્મો પાળવામાં આવે છે તેઓ સધળા જ્યાં સુધી જાહેર નીતિ અને જાહેર સલાહ સંપન્નના ભંગ ન કરે ત્યાં સુધી તેઓને છુટથી પાળવા દેવા, અને તેઓના હક તથા દાવાનો ખચાવ કરવો. જાહેર છાપાને ચોકસ હદ સુધી નેમી આવેલું છુટાપણું ભાગવવા દેવું, અને જાહેર કેળવણી ઉપર સરકારની દેખરેખ રાખવી. મુલતાનની સધળી

રૈયત મુસલમાન તેમજ ખ્રિસ્તી ધારાની નજરમાં એક સરખી ગણવી, અને જાહેર ઓધાઓ ઉપર સધળાંની એક સરખી રીતે નેમણૂક કરવી. સર્વ ઉપર એક સરખો છાપો લાગુ પાડવો. લોકોની મિલકતોની સલામતીની જામીનગીરી આપવી, અને ટરકીના રાજ્યમાં રહેતાં કોઈને પણ નુકશાન થાય નહીં એવો બંદોબસ્ત કરવો. કોઈના બદનને ધગ કરી અથવા તેના ઉપર જાસ્તી કરી કાંઈ પણ કામ કહાડી લેવાની રીતનો ઉપયોગ કરવાની સખત મનાઈ કરવી. ન્યાય ખાતાનાં કામકાનો લોકો જોય તેમ ખુલ્લાં ચલાવવાં, દરએક યુનેહગારને કાયદા-

કાન્સ્ટાનટીનોપલ મધે નડું રાજ્ય બંધારણુ સ્થાપવાનો દેખાવ.

સર પોતાનો ખચાવ કરવાની છુટ આપવી અને ન્યાયાધિસેને તેઓની જગ્યાએ ઉપરથી ખસેડવા નહીં. ઈલાંડના પરધાનીની પેઠે ટરકીના પરધાનોએ પ્રજાના વફાઈથી ઉભી થયેલી સભાને જવાબદાર રહેવું, અને તેઓ કાંઈ યુનાઈનિડ મુગાલમાં આવે તો તેઓની તપાસ હાઈકોર્ટના ન્યાયાધિસે પાસે કરાવવી. જો પરધાન ટોળી કોઈ અગત્યના સવાલ ઉપર રકલક ચલાવતાં પારલામેન્ટમાં હાજરી જાય તો મુલતાને તેઓની ફરિયાદી

કરવી. પુરતાં અથવા વાજખી કારણો વગર જાહેર ઓધા ચલાવનારાઓને તેઓની જગ્યાથી ખસતરફ કરવા નહીં અથવા જો તેઓ ધારાની વિરુદ્ધ કાંઈ કામ કરે તો, તેમાંથી છટકી જવા તેઓના વડા અમલદારોના આસરા તળે તેઓને જવા દેવા નહીં. દેશને માટે કાયદા બાંધવા સારૂ ઉમરાવોની એક સભા, એક સેનેટ અને પ્રજાના વફાઈની એક સભા ઉભી કરવી. દર પચાસ હજાર રહેવા સી ઓએ એક વફાઈને નેમવો, અને એવા વફાઈને છુપાં

મતથી દર ચાર વરસે ચૂંટી કહાડવા. ચોક્કસ સરતોની હદમાં એવા વક્રિયા ન આવે ત્યાં સુધી તેઓ ઉપર ધારાની ચુગાલ લાગુ પાડવી નહીં. પરગણાઓમાં રાજ્યકારોનાર રાજ્યાધિકાર ચલાવનાર કાંઈનિસોની મારફતે ચલાવે, અને રાજ્યનું બંધારણ ઉમરાવો તેમજ પ્રજાના વક્રિયા એ બંનેની ભેગી મળેલી સભાઓ તથા સુલતાનની મંજૂરીયાત વગર ફેરવવું નહીં. આ પ્રકારનું રાજ્ય બંધારણ જેમ આ પાસેના મિત્રમાં દેખાડવામાં આવ્યું છે તેમ રાજ્ય ઈંગ્લેન્ડની મારફતે બહાર કરવામાં આવ્યું. એ નવાં બંધારણની ખુબીઓ વખાણવા જોગ હતી, એમાંથી ટરકીની રેયતને અતિથણી કાયદો થવાનો સંભવ હતો, પણ એ બંધારણ પ્રમાણે સુલતાન ચાલશે યા રેયતને તે બંધ બેસતું થશે એ એક સવાલ હતો. આગળ સુલતાનોએ પણ ઘણા સુધારા અને ફેરફારો દાખલ કર્યા હતા, પણ તે એવા અધુરી રીતે અમલમાં આવવામાં આવ્યા હતા કે આખા યુરોપનો ટરકીના સુલતાનના બોલવા ઉપર ઇતિબાર બેસતો ન હતો. વળી આ જાતનું એક રાજ્ય બંધારણ જે પશ્ચિમ તરફનાં લોકોને વધારે અનુસરતું હતું, તે ટરકી જેવી પૂર્વથી આવેલી અને પૂર્વના લોકોની આશ્રય ધરાવનાર જાતને બરાબર બેસતું થશે તેને માટે મોટો શક હતો. ટરકી દેશ માં વસનારો જુદો જુદો જાત, ટરકો લાંબો વખત સુધી તદ્દન આપ અખતારોથી રાજ્ય ચલાવતા આવેલા તેની તેઓનાં મનમાં ગરમ ખુમાર, આગળ વખતમાં એ દેશ મધે જે જુલમાંત યુગ્મરેલા તેની તાજાં યાદદાસ્ત, બે હરીફ ધર્મો સામા સામા અથડી પડતા ઉભેલા, લોકોને સામા સામી પોત પોતાની જુદી જુદી ઝગ્ગુનેને લીધે ઉપજતો ધિક્કાર, એ સર્વ આ નવાં રાજ્ય બંધારણના માર્ગમાં મોટા ખડકો હતા. પણ એ સર્વ છતાં, અને ટરકોમાં ધણીક ખામીઓ છતાં તેઓમાં કેટલોક સરસ ખુબીઓ છે. તેઓ આહાદુર, મજબૂત, મધ્યમ પ્રકૃતિના અને કેટલોક રીતે માટા મનના હતા. વળી તેઓ સાદાઈને પસંદ કરનાર, ગંભીર, મન મારનારા, પોતાની શક્તિ ઉપર જ આધાર રાખનારા અને દયાળુ છે. ટરક પાશાઓ અને ટરક ઓધેદારોની બધી, ખામી અને આડી ચાલ ઉપરથી ટરક પ્રજા વિશે આડો વિચાર બાંધવો ન જોઈએ. ટરક તરફ નજર કરતાં જેવી ખુબી અને ખામીઓ એક કૃત્રી કરનાર પ્રજામાં જોવામાં આવે છે તેવી ખુબી અને ખામીઓ તેનામાં જોઈ શકાય. જો ટરક લોકોના ધર્મ વિશે એક કહેવામાં આવે કે, તે સાંકડા મનના છે અને સાંકડો હદમાં સમાયેલા છે, તો તેને માટે એમ પણ કહેવું જોઈએ કે, તે જીંદા મનના અને સ્વચ્છ દિગ્ધર્મ છે. આદાને પુર

એતેકાદ અને માટાં માનથી માનવો, સખાવત કરવી અને અરસપરસ મદદનો હાથ લંબાવવો, એ સર્વ એ ધર્મની ઉત્તમ ખુબીઓ છે. આ બધાં ઉપરથી એમ નથી કહી શકાતું કે જે નવું બંધારણ ટરકીમાં રચાયું તે એકદમ કૃત્રી હોઈ ઉતરશે, પણ એટલું તો ખાતરીથી બોલી શકાય કે, જે ધણીક બધીઓ ટરકીના રાજ્યમાં લાગુ પાડેલી કહેવામાં આવે છે તે આ બંધારણની ખુબીથી નાબુદ થઈ શકે.

જુદાં જુદાં રાજ્યોના જુદા જુદા પ્રતિનિધિઓ.

ટરકીના શેહનશાહન વિશે વિચાર કરવા જ્યારે જુદાં જુદાં રાજ્યોના વક્રિયા કાનફરંસમાં સાથે મળ્યા ત્યારે તેઓનો સંખ્યા અગીઆરની હતી. આ પાસેના મિત્રમાં નામ નિશાન સાથે તેઓ ખીરાજો છે. એઓમાંના કેટલાક તો યુરોપમાં મળેલી માટી રાજ્યસભાઓમાં બખાણ પામી ગયલા હતા. જર્મની, રશિયા અને ઈટાલી તરફથી અંગ્રેજો વક્રીલ હતા, પણ ઈંગ્લાંડ, ફ્રાન્સ, આસ્ટ્રિયા અને ટરકી તરફથી બધે પ્રતિનિધિઓ હતા. ટરકી તરફથી સેફેટ પાશા અને હદેમ પાશા હતા. એઓમાંના પેહેલા ટરકીની સરકારનો પરદેશ ખાતાનો પરદાન હતો, અને એજ ધણી ફ્રાન્સમાં નિજ નેપોલિયનના રાજ્યની વખતે ટરકી તરફથી એલચી હતો. હદેમ પાશા સુલતાનની નોકરીમાં મોટો દરજ્જો ધરાવનાર હતો, અને પશ્ચિમ યુરોપનો પ્રજાઓની એને સારી માહિતગારો હતી. ફ્રાન્સના પ્રતિનિધિઓ કાન્સ્ટાનટીનોપલમાં રહેનાર ફ્રાન્સ તરફના એલચી કાંજીટ ફાંકાય ડી બુરગાહન અને કાંજીટ ડી માદેરડી હતા. આ પાછળો અલ્સથ પારિસના ઊંચા ઘેરાની વેળાએ પેહેલાં નુસમાં અને પછી બારદોમાં પ્રજાના વક્રિયાની જે સરકાર સ્થાપવામાં આવી હતી તે સરકારનું પારકા રાજ્ય સાથે પેહેવાર ચલાવનાર જે ખાતું તે ખાતાનો વક્રીલ હતો, અને તેમ હોવાથી તે બારીક વખતના અરસ પરસ યુગ્મવાડા બરેલા સંદેશ ચલાવવામાં તે માહિતગાર થયેલા હતા. જર્મનીનો કાન્સ્ટાનટીનોપલ મધેના એલચી બેરન વરધર જર્મનીના રાજ્ય તરફથી બિરાજ્યો હતા. એ ધણી મોટો રાજ ખટપટી ગણાય છે. આસ્ટ્રિયા અને પ્રુશિયા વચ્ચે જે લડાઈ ચાલી તેની આગમજ વીચેનામાં અને રૂશિયા લોકોની લડાઈની આગમજ કોપન હેગનમાં જર્મની તરફથી એલચી હતો, અને જર્મની સાથે ફ્રાન્સ લડાઈમાં ઉતર્યું તેની આગમજ તે પારિસમાં એલચીપણું ચલાવતો હતો. ઈટાલીનો પ્રતિનિધિ કાંજીટ કોરટી હતો. આસ્ટ્રિયા અને હંગેરી મળી જે રાજસ્થાન થયું છે તેના તરફથી કાંજીટ બીચી

સર હેનરી પોર્લેન્ડ.

ક્રિસ્ટ-૨ પોર્લેન્ડ.
ફેબ્રુઆરી ૧૮૫૧.

ક્રિસ્ટ-૨ સીની સીનીસી.
ક્રિસ્ટ-૨ સીની.
ક્રિસ્ટ-૨ ૧૧ માર્ચ.
ક્રિસ્ટ-૨ ૧૧ માર્ચ.

ક્રિસ્ટ-૨ ૧૧ માર્ચ.

અને આશ્ચિઆ તરફથી રેમાનિયાનો કાનસલ જનરલ પેરન કાલીસ હતા. રિશિયાનો ખાલાદુર હિમાયતી જનરલ ધનેવીક હતા, અને ઇંગ્લાંડનો માંબો જાળવનાર મારકિવસ આવ સાલ્સબરી અને સર હેનરી એલિયટ હતા. કાનફરંસ જ્યારે કાન્સ્ટાનટીનોપલમાં મળી હતી તવારે સેફેટ પાયા પ્રમુખ તરફ ખીરાજ્યો હતા.

કાનફરંસની કેટલીક સભાઓમાં થયેલાં કામકાજ.

તારીખ ૨૩મી ડીસેમબરે કાનફરંસના સઘળા સભાસદાની સભા બેઠી તેમાં ખીજા રાજ્યવાળાઓના પ્રતિનિધિઓએ ખાસનિયા બલગેરિયા અને હરઝીગોવીનિયામાં સારો રાજકારણાર ચલાવવા સંબંધી ને દરખાસ્તો ટરકીના વકીલોની ગેરહાજરીમાં બરાબરી પેહલી કાનફરંસની સભામાં નક્કી કરવામાં આવી હતી તે રજુ કીધો. આ વખતે ટરકીના વકીલોએ પરગણાઓમાં માહે માહે લડાઈ ચાલી તે વિશે એક પત્ર વાંચ્યો. તારીખ ૨૮ મી ડીસેમબરે કાનફરંસની ખીજી સભા મળી જેમાં ધનેવીકની મંજુરીઆતથી સરવિયા અને માનટીનિયો સાથેની એહેતલ બે મહીના સુધી વધારવામાં આવી. તે બાદ સઘળા રાજ્યવાળાઓની દરખાસ્તો ઉપર તકરારો ચલાવવામાં આવી, અને તે તકરારો ચાર કલાક સુધી ચાલુ રહી. ટરકીના વકીલોએ એ સઘળી દરખાસ્તો ઊપર વાંધા ઉઠાવ્યા. કાન્સ્ટાનટીનોપલ ને હરકાનું પોતાનું પાયતપ્ત તેમાં ખીજા રાજ્યવાળાઓના પ્રતિનિધિઓ ટરકીના રાજ્યના સુધારા કરવા મળ્યા, તે સુધારા કેવા કરવા તે બાબે દરાવ ઉપર આવવા સારૂ બે ત્રણ સભાઓમાં ટરકીના પ્રતિનિધિઓને તો દાખલ પણ ન કર્યા, તેથી તે પ્રતિનિધિઓ એ સુધારાઓની દરખાસ્ત તરફ તદ્દન નારાજપણથી જોવા લાગ્યા. તારીખ ૩૦ મીએ કાનફરંસની સભા પાછી મળી ને મધે ટરકીના વકીલોએ પોતાની તરફથી ખીજી સામી દરખાસ્તો મુકવાને જણાવ્યું. એ દરખાસ્તો એવી હતી કે, પરગણાઓનો રાજ્ય કારોબાર ત્યાંના લોકોએજ ઉભી કરેલી કાઉન્સિલની મારફતે ચલાવવો, ઘણાક બદ અમલોને સુધારવા, એકતો પાસે તેઓની આવકનો ચોક્કસ ભાગ લેવામાં આવતો બંધ કરવો, તથા ઇન્નરદારોની મારફતે છાપા બેંકડાવવાની રીતને ડાખી નાખવી. એ સઘળી દરખાસ્તો ઉપર ખીજા રાજ્યવાળાઓએ વિચાર કીધો પણ તે તેઓના ધ્યાનમાં ઉતરીજ નહીં.

હાર્ડ સાલ્સબરીએ ટરકીના મુજતાનની એક ખાન શી મુલાકાત લીધી તેમાં તેણે મુજતાનને જણાવ્યું કે, ખાન

ગેરિયામાં કતલ ચાલી અને તે ચત્રાવનારાઓને ટરકીની સરકારે સજાએ ન પહોંચાડ્યા તેથી ઇંગ્લાંડના લોક ટરકીની સામે ઉરફેરાઈ ગયાછે. મુજતાન એના જવાબમાં જણાવ્યું કે, ટરકીમાં જંગેલો બળવો કાંઈપણ વાજખીયા ગેરવાજખી ફરીઆદ ન જોડે એવી રીતે દાખી નાખવા સારૂ ટરકીની સરકાર તરફથી બનતી તજવીજ કરવા છતાં રિશિયા ખોડી ખુમો ઉરાડી આવું તોફાન લઈ બેઠું છે, માટે બધો જોખમ રિશિયાને માથે છે. મુજતાન અને હાર્ડ સાલ્સબરીની વાતચાત ઉપરથી ટરકી અને ઇંગ્લાંડનો સંબંધ વધારે મિત્રાચારી બરેલો ન થતાં સામાન્ય વાતચાત, અને તેમાં જેમ બને તેમ વધારે તકાવટ પર એવી રીતની હાર્ડ સાલ્સબરીએ વતંચુક ચલાવી. તે ટરકીના મુજતાનને દમ બરાવીનેજ સઘળી વાતચીત કરતો હતો, અને જ્યારે તે તેના દમની દરકાર ન કરતો હતો ત્યારે તેને ઘણી ચીડ લાગતી હતી. આવા સંજોગમાં ઈ. સ. ૧૮૭૬ નું સાત પ્રથમ થયું.

ઈ. સ. ૧૮૭૭ ના સાલની શરૂઆત.

ઈ. સ. ૧૮૭૭ નું સાલ શરૂ થયું પણ તે પુરોપની સમાધાનીને માટે આગાહ આવતું જણાવું ન હતું. રિશિયા ટરકી ઊપર હુમલો કરવા તૈયાર થયું હતું, અને તેની સામે થવા ટરકી હીમતથી બાહિર આવ્યું હતું. ઇંગ્લાંડ એવી રાજ્યનીતિ ચલાવતું કે, ટરકીને રોકા ન મળતાં રિશિયાને ઉલટ મળતી હતી. ખીજા રાજ્યવાળા મુગે માહોડે જોયા કરતા હતા. એઓમાં કેટલાકને પોતાનો સ્વાર્થ સાંધવાનો હતો, અને કેટલાકને તો કાંઈ લેવું દેવું ન હતું. કેટલાક વળી સમાધાની ઈચ્છતા અને કેટલાકને મસ્તી કરાવાનું રીક લાગતું હતું. તારીખ ૧લી જાન્યુઆરીએ કાનફરંસને લગતી ચોથી સભા મળી તેમાં હાર્ડ સાલ્સબરીએ દલગીરી સાથે જણાવ્યું કે ને દરખાસ્તો પુરોપના ખીજા રાજ્યવાળાઓએ મુકી હતી તેના પેહલા તત્વોજ ટરકીએ તરફ કરી નાખ્યાછે. તેણે અસર કરવા જોગ શબ્દોમાં બાર મુકી જણાવ્યું કે, ટરકીની હાલત ધાસ્તી બરેલી છે, અને ને દરખાસ્તો ટરકીના પ્રતિનિધિઓ આગળ મુકવામાં આવીછે તે દરખાસ્તો ઉપર તકરાર ચત્રાવા સઘળા વકીલો તૈયાર છે. એના જવાબમાં ટરકીના પ્રતિનિધિઓએ જણાવ્યું કે, તેઓને ઉપત્તી સઘળી દરખાસ્તો તો રહી, પણ નિચલી નવ બાબતો ઊપર પણ કશી રકજી ચલાવવાની ટરકીની સરકાર તરફથી સત્તા મળી નથી. એ નવ બાબતો એ હતી કે, રાજ્યકારોબાર ઉપર દેખરેખ રાખવા એક કમિશન નેમવું, માહેલા ભાગોની સમાધાની સારૂ પારકાં રાજ્યના લશ્કરને નમી લગાડવું, લશ્કરી શિપાઈઓની છાવણી કિલ્લાઓ

અને મુખ્ય શહેરોમાં કરવી, વિલાયતો ઉપર વાલીઓને નેમવાની રીત અમલમાં આણવી, પરગણાંઓના રાજ્ય કારાખાર સંબંધી ભાગો કરવા, એશિયામાં જ્યાં વસવા સારું શરૂકેશિયનેને ઉત્તેજન આપવું, ટરકીના રાજ્યમાં ન્યાય ખાતાં સંબંધી ગોઠવણો કરવી, મેડિસુલ ખાતે સારી રીત સ્થાપવી, અને માનવીનિયો તથા સરવિયાની સરહદને સુધારવી. આ ઉપરથી કાનકરંસની સભા તારીખ ૪થી જાન્યુઆરી સુધી સુલતાની રાખી અને લાંડ સાલ્સબરીએ સુલતાનના વડા વજીર મીદાત પાશાની મુલાકાત લઈ તેને જણાવ્યું કે, તેણે જે રસ્તો લાધે છે તે બધું ભરેલો છે. ટરકીના એક આગળા સુલતાન મહમદે આ વખતના સુલતાનની હુકમના જેવીજ હક પકડી બેસી ટરકીના રાજ્યમાંથી કિસને જુદું પાડવાની તક આપી હતી. લાંડ સાલ્સબરીના આવા ખાતવાના ઉત્તરમાં મીદાત પાશાએ જણાવ્યું કે, જે થવાનું હશે તે થશે, ટરકીના સુલતાન તો ખોદાની મરજી ઉપર આધાર રાખી બેઠે છે. આ વખતે દરએક ટરકી પોતાની આખર જાગૃતિ આપતર જીવ પટકાને કામ કરશે, પણ ઉપત્તી નવ ખામતોમાં તે એક પણ ખામતસર શરૂ થશે નહીં. લાંડ સાલ્સબરીએ જરા નરમાસ પકડી જણાવ્યું કે, ટરકીની સરકાર જો પારકા દેશના લશ્કરી અમલદારોને નેમવા દેશે તો પારકા રાજ્યવાળા તે લશ્કરી અમલદારોને હાથ તળે રહેનાર લશ્કર ટરકીને પોતાના દેશીઓમાંથીજ ઊંચું કરવા દેશે. એ બાબે પણ મીદાત પાશાએ સાફ ના પાડી. મીદાત પાશાએ પોતાનો અંતના વિચાર જણાવ્યા કે, ટરકીની સરકારને તેના રાજ્યમાં સુધારા કરવા સારું એક વરસની મુદત આપવી, અને તેટલા વખતમાં કોઈ ખાતરી પૂર્વક બળતંત્ર માલમ ન પડે તો પારકા રાજ્યવાળાઓએ સુખથી પોતાના એધેદારોનું કમિશન નેમવું અને તે શિયાળ ટરકીની સરકારના અમલ ઉપર જે આંકાય મુકવા દરેક લાગે તે મુકવા. મીદાત પાશાની આ માગણી ઘણી વાજબી હતી, પણ તે કબુલ રાખવામાં આવી નહીં; કારણ રૂશિયાની નિશા તો જેમ અને તેમ ટરકીની આપમેળવારી બાજવાની હતી અને તેની તેવી નીશાને મદદ કરવા જેમ અને તેમ ખીજા રાજ્યવાળાઓ તૈયાર હિસતા હતા. ઈ. સ. ૧૮૭૭ ની શરૂઆતમાં ટરકીના ખાસ એલચીઓ મસુરસ પાશા અને ઓલીઅન એફેન્દી ઇંગલાંડ આવી પહોંચ્યા, અને ત્યાં લાંડ ડરબી તથા લાંડ ખીક-સપ્રાઈડની તેઓએ મુલાકાત લીધી. આ વેળા લાંડ ડરબી તો ખીજા રાજ્યવાળાઓની દરખાસ્તો ટરકી પાસે કબુલ કરાવવાનીજ બોલાંસ કરવા બાંધે. લાંડ ખીક-સપ્રાઈડ ટરકી તરફ પો-

ની દિલસોજી જણાવી પણ તેને મદદ કરવાની કોઈ ખાતરી પૂર્વક આશા તે આવી શક્યો નહીં. ટરકીના એલચીઓએ લાંડ ડરબીને જણાવ્યું કે, હા લાખ માલસો ટરકીમાં લડવા માટે તૈયાર છે, અને તેઓ ખીજા રાજ્યવાળાઓની આપખુદ માગણીઓને શરૂ થઈ હલકા પડવાને બદલે પોતાના દેશ અને પોતાની આખરને માટે જીવ ઉપર આવી લડવા વિના રહેનાર નથી.

કાનકરંસમાં થયેલું છેલ્લું કામકાજ.

તારીખ ૮મી જાન્યુઆરીએ કાનકરંસની પાલમાં પાછી સભા મળી જેમાં ટરકીના પ્રતિનિધિઓએ જણાવ્યું કે, જે સુધારા પારકા રાજ્યવાળાઓ ટરકીના સુલતાન પાસે કરાવવા માગે છે તે ન બને એવા, ગેરવાજબી અને ટરકીના રાજ્ય બંધારણને અનુસર ન આવે એવા છે એટલું જ નહીં, પણ જે જે દરખાસ્તો ઇંગ્લેન્ડ સરકાર તરફથી પેહેલાં મુકાદ હતી તેની હદની પણ બાહર આ પાછળી દરખાસ્તો લઈ જવામાં આવી છે. સંઘના પ્રતિનિધિઓ આ વેળા માગતા હતા તે એટલું જ નહીં કે જે દરખાસ્તો તેઓ મુકે તે ટરકીની સરકારે કબુલ રાખવી, પણ તે દરખાસ્તો પાર પાડવાની મજબુત જામીનગીરી આપવી. આવી તકરારો ખુલ્લો જવાબ ટરકીના વકીલોએ આપતા હતા કે, સર્વથી સરસ જામીનગીરી ટરકીની સરકારે જે નવું રાજ્ય બંધારણ સ્થાપ્યું છે તે છે. તેઓ વધારે એવું કહેવા લાગ્યા કે, ઇંગ્લેન્ડ સરકારે જે દરખાસ્તોની યાદી પેહેલાં રજુ કીધી હતી તે વખતે આવી જામીનગીરીની વાત હતીજ નહીં. તેઓએ હિમતથી જાહેર કીધું કે આવી રીતે જામીનગીરી માગવાની રીત પારિસના કોલકરારોના નિયમ અને બંધારણને ખેસતી આવે એવી છેજ નહીં. આ જામીનગીરીની ખામતમાં લાંડ સાલ્સબરી અને ખીજાઓ પોતાની તકરારો ટકાવી ન શક્યા ત્યારે એવું કહેવા લાગ્યા કે, ઈ. સ. ૧૮૭૯ માં આશ્લિઆના કાઉન્ટ આનદ્રાસીએ એક દસ્તાવેજ બાહર પાડી હરકીગીવીનિયા, ખોસનિયા અને બલગેરિયાને માટે જે કમિશન નેમવા કહ્યું હતું, અને તે કમિશન નેમવાની કબુલાત સુલતાને આપી હતી તે કમિશન જો નેમવામાં આવે તો પછી તે જામીનગીરીજ ગણાય. આ તકરારમાં પણ તેઓ કાવી જાય તેવું ન હતું; કારણ એ કમિશન તો ટરકીના રાજ્યમાંનોજ માટે વાધેની રેયતનું હતું થનાર હતું. એ કમિશન માટે અર્ધા, મુસલમાનો અને અર્ધા ખ્રિસ્તીઓ પસંદ કરવાના હતા. અને એ કમિશનની નેમણૂક જે રીત સુલતાન નક્કી કરે તે રીત પ્રમાણે થનાર હતી. ટરકીના પ્રતિનિધિઓ એવી આ અને મજબુત તકરારો લાવવા બાંધ્યા કે તેની

સામે બીજા રાજ્યવાળાઓથી ટકી શકાયું નહીં, અને તેથી તેઓના કાંઈ બીજા આરો રહ્યો નહીં. જ્યારે આરો ન રહ્યો ત્યારે વધુ તકરાર કરવાનું બંધ કરીધું. આ ઉપરથી જનરલ ઇનેતીફે બીજા રાજ્યવાળાઓ સાથે સંમજબુતીપર આવી કેટલીક દીલી દોરી મુકી, અને કેટલીક દરખાસ્તો ને કહાડી નાખવાની હતી તે ટરકીના વકીલો આગળ નિચે પ્રમાણે રજુ કરીથી:—

૧ છું—ટરકીના રાજ્યમાં રૈયતનો સંભાળને માટે પારકાં રાજ્યના લશ્કરી શિપાહીઓ રાખવા.

૨ છું—ટરકીની સરકારના શિપાહીઓએ કોલાઓ અને મુખ્ય શહેરોમાં રહેવું.

૩ છું—બલગેરિયાની સરહદ અને ભુગોળ સંબંધી બાગો પાછા ગોઠવવા.

૪ છું—પરગણાઓના હાકમાં ખ્રિસ્તીઓને ને મવા.

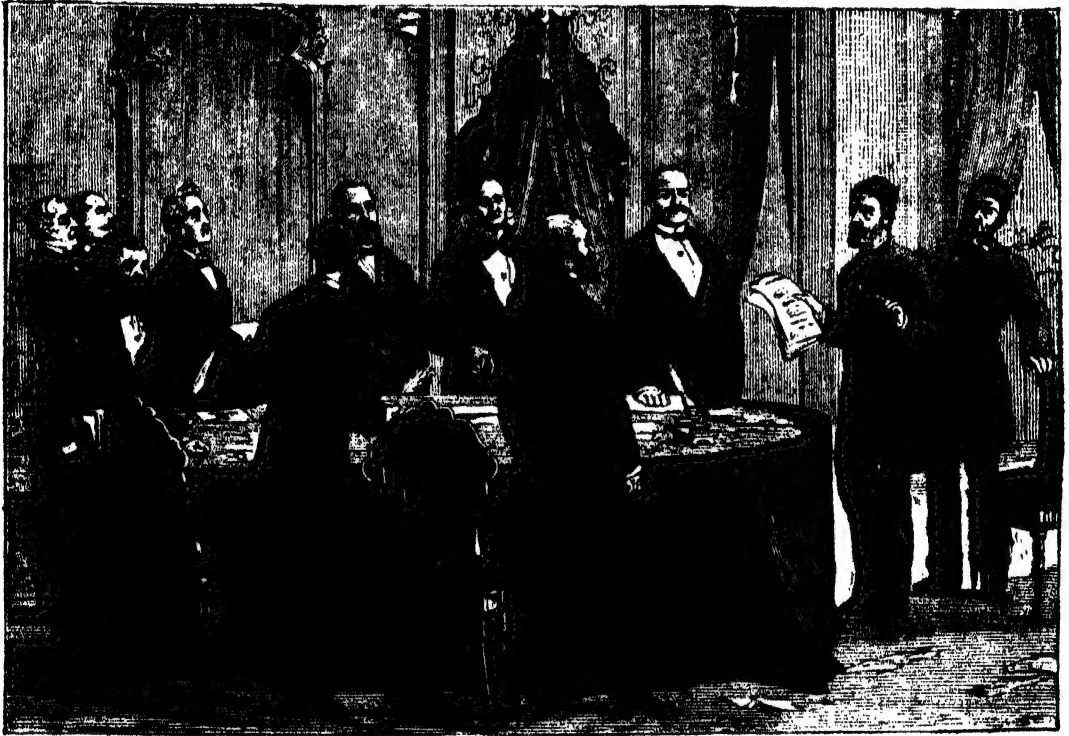
એ દરખાસ્તો સમજી આગળી દરખાસ્તોમાંથી કહાડી નાખવામાં આવનાર હતી, અને એ જણાવતાં જ હાંડ સાલ્સમરીએ જાલવા માડયું કે, ઇંગ્લાંડની સરકાર તરફથી જણાવવાને તેને ફરમાસ થઈ છે કે, ટરકીમાં અંધેર કારોબાર ચાલે તથા જુલમ ગુજરે તેને તે સરકાર કબુલ રાખનાર નથી, અને હાલ સમજા મોટા રાજ્યવાળા ટરકીના રાજને ખાતરી ભરેલા પાયા ઉપર મુકવા માગે છે તે વેળા ટરકીની સરકાર હઠ યા આગસાઈથી સામે થશે તો તેનામાંથી ઉપજતાં સમજાં ખરાબ પરિણામોના ને ખમ ટરકીના સુલતાન અને તેને સલાહ આપનારાઓ ઉપર રહેશે. તે વધારે એવું જાલવા લાગ્યો કે, સમજા રાજ્યવાળાઓના પ્રતિનિધિઓએ તેને એવી સત્તા આપી છે કે, આ ઓછી કરેલી દરખાસ્તો ઓછી સખતાઈ સાથે ટરકીની સરકારના પ્રતિનિધિઓ આગળ મુકવી અને એ દરખાસ્તો છેલી વારની જ ગણાશે. એ દરખાસ્તો તારીખ ૧૮ મી જૂન-પુઆરીએ મલનાર કાનફર-સની સભામાં કબુલ રાખવામાં આવશે નહીં તો બધા વકીલો આ કાનફર-સના છેડો આવેલા સમજશે, અને તેઓને જેમ પોતાના રાજ્યો તરફથી ફરમાસ થઈ છે તેમ તેઓ સમજા કાનફરની પાલ છોડી જશે. આ પછી ને નવી દરખાસ્તો સમજા રાજ્યવાળાઓએ સાથે મળી નક્કી કરાવ ઉપર આવી છેલી વાર જ ટરકીની સરકાર હજુર ખરવા ધારી હતી તે મુકવામાં આવી. એ દરખાસ્તો એવી હતી કે, માનદીનિઓની સરહદ ચોકસ ઉમિરા સાથે નક્કી કરવી, હદ બાંધવા સારું જુદા જુદા રાજ્યવાળાઓનું કમિશન સ્થાપવું, પોહઆના નરી ઉ-

પર છુટથી પેહેવાર ચલાવવાની અને તેના કિનારા ઉપર ને કિલ્લાઓ છે તેઓ પાસે અલગપણું જળવાવાની ગોઠવણ નક્કી કરવી, સરવિયાને લડાઈવાની આગમજ નેવી તેની હાલત હતી તેવી હાલત ઉપર લાવી મુકવું, પોસનિયાની બાજુ પર હદ નક્કી કરવાને લગતી ને અમદાઈ વચ્ચે આવી હતી તે લવાઈથી મુકાદો કરાવવા સારું ઉભાં કરેલાં એક કમિશનથી કહાડી નાખવી, સરવિયા તથા પોસનિયામાં ટરકીના લશ્કરી શિપાહીઓએ ને ને જગ્યાઓ પોતાને હાથ રાખી હતી તે છોડી જવી, લડાઈમાં પકડાગલા બંધવાઓની ખરસ પરસ ખદલી કરવી; ને રૈયત મુદ્દને મદદ કરવામાં સામે થઈ હોય તેને મારી બખ્શવી, પોસનિયા, હરઝીગોવિનિયા અને બલગેરિયાના ગવરનર જનરલો યાને વાલીઓની ખીજા રાજ્યવાળાઓના એક મતથી ટરકીની સરકારે પેહેલાં પાંચ વરસ મુધી નેમણું કરવી, અને તે પરગણાંઓના અંદરના રાજ્ય કારોબાર ચલાવતાં ઇનરા આપવાની રીત નાબૂદ કરવી, સર્પને ધર્મ સંબંધી બખતોમાં તદ્દન છુટાપણું બખ્શવા માટે તથા એતીવાડીની હાલત સુધારવા માટે જોઈતી ગોઠવણ કરવી. આ ઉપરથી જણાય છે કે સમજા રાજ્યવાળાઓએ પોતાની આગળી દરખાસ્તોથી પાછળ છોડી આ દરખાસ્તો મુકી હતી, પણ ને ધોરણ ઉપર એવી દરખાસ્તો મુકવાને પેહેલાંથી જ ટરકીની સરકારે વાંધો લીધો હતો તે ધોરણ તો એમાં પણ ખુબી જણાતી હતી. વાલીઓની નેમણું કરવા ના બંદોબસ્ત કરવા ઉપરાંત નવા ધારાઓ અમલમાં આવે છે કે નહીં તે ઉપર તપાસ રાખવા સારું તથા દેશમાં સલાહ સંપન્ન અને લોકોની સલામતી જળવવામાં સરકારી ઓધેદારોને મદદ કરવા સારું જુદાં જુદાં બે કમિશન નેમવાનાં હતાં. એ કમિશનોના સભાસદો નેઓને જુદા જુદા મોટા રાજ્યવાળાઓ પોતા તરફથી નેમનાર હતા તેઓના હુકમ પ્રમાણે ચાલવાનું હતું. આ ઉપરથી ખુબ જણાઈ આવે છે કે, આવી રીતના કમિશનની મારફતે ટરકીના રાજ્ય કારોબાર ચાલતાં સુલતાનના અમલ તો ઊંધો વળયા વીના રહેજ નહીં. આવાં કમિશનથી મુધારો શું થાત તે જાઈ શકાતો નથી. જોર જુલમથી ટરકીની સરકારની ખરી મરજી વિરુદ્ધ નેમાણું એક કમિશન જ્યાં મુધી ટરકીમાં રહેત ત્યાં મુધી કદાચ ત્યાંના વહીવટ ઠીક ચાલત, પણ તે કમિશન ટરકી દેશ છોડી જતાં જ ટરકીમાં પાછી તેની આગળી હાલત આવી ઉભી રહ્યા વિના રહેત નહીં. આ દરખાસ્ત ત્યારે એવી હતી કે ટરકીના રાજ્યને કાંઈ ફાયદો ન કરતાં તેના રાજ્ય કર્તાઓને ગુસ્સે અને નાખુશ કરી શકે.

રાજ્ય વાળાઓની છેલી દરખાસ્તો ઉપર ટરકીએ કરેલા વિચાર.

કાનકૂરંસની નવમી સભા જે તારીખ ૧૮ મીએ મળનાર હતી, તે તારીખ ૨૦મી સુધી ન મળી કારણે ટરકીના પ્રતિનિધિઓને ઉપલી દરખાસ્તો ઉપર વિચાર કરવાનો વખત નોહતો હતો. ટરકીની સરકારે આ વેળા એક વિશેષ મોટી સભા બોલાવી તેમાં ખસે. માણસોને બેગમાં કીધાં. એ માણસો ટરકીના રાજ્યમાં મુસલમાન રૈયતના નેહલા વર્ગો હતા તથા ખીજા ધર્મને લગતાં જે ટોળા-

ઓ હતા તેઓ તરફથી મળ્યા હતા, અને એઓ આગળ જે મુખ્ય સવાલો હતા તે સુધી તકરારો ચલાવવામાં આવી. એ સભાનું પરિણામ એ નિષ્કર્ષ કે, જુદાં જુદાં પરગણાંઓ ઉપર રાજ કરવા સારૂ જુદાં જુદાં રાજ્યોની મંજૂરીઆતથી વાલીઓને કરાવવાનો તથા તેઓ ઉપર દેખરેખ રાખવા સારૂ કમિશન નેમવાની દરખાસ્તની સામે સર્વેએ એક અવાજે મત આપ્યાં. આ સભામાં કેટલીક દરખાસ્તો એકદમ કબુલ પણ રાખવામાં આવી કારણુ જે રાજ્ય નીતિ ટરકીની સરકારે ધારણ કરી હતી તેની અને ટરકીના ધારાઓની હદમાં તેઓ આવતી હતી.

કાનકૂરંસનો છેલો આ રીતે આવ્યોછે.

ખીજા રાજ્યવાળાઓએ પોતાની મરજી માફકનું ટરકીનાં સંબંધમાં કામ થયલું નહોતું ત્યારે જરા મીઠાજ આડી દઈ જનરલ કનેલીક ટરકીની સામે બખારવા લાગ્યો. તે બોલ્યો કે, જો આ હાલનાં વગર સમાધાની બરેલાં પરિણામને લોશું ટરકી અને સરવિયા તથા મોનટીનિયો વચ્ચે પાછી લડાઈ હોય તો, અને ટરકીના મહેલા ભાગોના ખ્રિસ્તીઓની સલામતી પાછી જોખમમાં આવી જશે તો ફ્રિયા એવું જ સમજશે કે ટરકી આપ્યાં યુરોપ સામે

માથું જીંચકી વાત કરશે. આનો કાંઈપણ જવાબ ટરકીના પ્રતિનિધિ સેફેટ પાશાએ આપ્યો નહીં તેથી વધારે વાર કાનકૂરંસ જરી રાખવાનું ફાકટનું સમજી કાનકૂરંસ ઉઠી ગઈ, અને તેની સભાઓનો અંત આણવામાં આવ્યો. કાનકૂરંસની સભા બંધ થતી વખતે ખીજા રાજ્યવાળાઓએ મુઠ્ઠલી દરખાસ્તો સેફેટ પાશાએ તરફ કરી કહી-ડવાનો દેખાવ આ પાસેના ચિત્રમાં આપ્યોછે. થોડા વખતમાં સરવે વકીતો કાન્સ્ટાનટીનોપલ છોડી ગયા.

હાર્ડ સાલ્સબરીએ તારીખ ૨૩ મીએ આથન્સ જ્યા ટરકીનું પાયતંત્ર શહેર છોડ્યું. એ સમયે એલચીએ કાન્સ્ટાનટીનોપલ છોડી જાય તેની આગમન તેઓ માંના ઘણાક સુલતાનની મુલાકાત લેવા રાજી હતા, પણ સુલતાને ખીમારીનું કારણ જાણીને કોઈની ભેટ લીધી નહીં, અને તે ભેટ લઈ આ નાપસંદ બાબત ઊપર કોઈ પણ એલચી સાથે તકરારમાં ઉતરવા અને પોતાનું દિલ વધારે દુખવવા રાજી ન હતો. ટરક લોકો પણ બીજા રાજ્યવાળાઓના વકીલા કાન્સ્ટાનટીનોપલ છોડી ગયા

તેથી ઘણા ખુશી થયા, કારણ પોતાના પાયતંત્ર શહેરમાં તેઓની કેટલીક ધાંધલ અને આપખુદ વર્તણૂક તેઓ જાણી શકતા ન હતા, અને કાનકૂરસ મળવાથી તેઓના દિલ નરમ પડવાને બદલે સામાં ઊશ્કેરાયાં હતાં.

રૂશિયા અને ટરકી લડાઈની તૈયારી કરવા લાગ્યાં.

લડાઈની હાજરી રૂશિયાને તો એટલી નજીક લાગી કે, તે બેધડક તેની તૈયારી કરવા મંડી ગયું, પણ તેના પા-

બલગેરિયાના ખેડૂતાની એક ટોળી.

સ પુરનું નાણું ન હતું તથા સુરોપના નાણાબજારમાં તેની કોઈ સારી આંટ ન હતી તેથી તેના માર્ગમાં ઘણીક મુશ્કેલીઓ આવીને નડી. પણ એક દેશ જ્યારે લડાઈ કરવાના જ કરાવ ઉપર આવે છે ત્યારે તેની તૈયારી કરવાના ઉપાયો પણ તેને મુજબ. તરત સાઠ હજારનું બચ્કર રૂશિયાને મદદ કરવા સારૂ પેસારેખિયામાં તૈયાર કરવા

આવ્યું, અને હજુ તો કાનકૂરસનું કામ ચાલતું હતું તે જલાંજ રૂશિયાએ પોતાના બચ્કરી શિપાહીઓના જમાવ કરવું અને આવીલાં ઓદીસાના બંદર વા બંદીખાનાઓ બચ્કરી વાનાં

વાતની વસ્તુઓની કીમત વધી ગઈ, અને લડાઈના હિં-
ગમમાં જીણાતાં સંકેતો હમણાંથી જ દિસવા લાગ્યાં. પે-
પારને ધોંઠા લાગ્યો, બાહરથી આવતા માલમાં ધરાયે થ-
યો, અને કેટલીક પેઢીઓએ દીવાલાં કહાડ્યાં. આ વ-
ખતે લશ્કરી ખાતાંઓના પુરતો બંદોસ્ત રશિયાને જ-
ણાયો નહીં. લશ્કરમાં કેટલાક સરો પેઢી તો લાગ્યો.
હવા તોફાની થઈ લાગી અને મારમારનો વરસાદ રમા-
નિવામાં પડ્યો. આથી રશિયનોના માર્ગે વચ્ચે મોટી અ-
ડચણ આવી લાગી, કારણ એ માર્ગે તેઓને ડાન્યુબ ન-
દીના કિનારા ઉપર જવું હતું. રસ્તા કાઢવ કીચલથી ધ-
ણુ ખરાબ અને કંગાલ બની ગયા, અને જમીનમાંથી
ખરાબ તાવ તથા મરફી ભરેલાં દરેકો ઉભાઈ આવ્યાં.
આ વખતે જો રશિયાએ પોતાનાં લશ્કરને કૂચ કરવાનો
હુકમ આપ્યો હોત તો રસ્તાની હાલહવાલી અને સખત
હવાને લીધે તે ધણું હેરાન થયા વિના રહેત નહીં.

આ વેળા ટરક લેફી પલુ એકદમ લડાઈમાં ઉતરવા
તૈયાર ન હતા. તેઓને તો લડાઈની ચાંપની અગતો પુ-
રી પાડવા નાણાંની ધણી જરૂર હતી, અને તેઓને ના-
ણાં સેહેલથી મળી શકે એવી તેઓની હાલત ન હતી. એ
મોટે દેશમાં તેમજ બાહરે ગભરાટ મચી રહ્યો. કોઈ પલુ
ઉપાયથી નાણાં મેળવવાની બનતી તકનીકો થતી, પણ
તે ભેગું થવાનાં ખાતરી ભરેલાં ચિન્હો દિસતાં ન હતાં.
એ છતાં લડાઈને માટે ટરકીમાં લોકો ધણું ઉત્કેષાઈ રહ-
યું હતું. બન-પુઆરીના પેહેલા ભાગમાં આદિઆનીપલ-
ના મુસબમાન તેમજ ચિક રહેવાસીઓએ ટરકી પાસે ર-
જત માર્ગે રશિયા જોને તેઓ પોતાના સાધારણ શત્રુ
ગણે છે તેની સામે હથિયાર બીડવાની છૂટ આપવી. શી-
લીપોપોલિસ શહેરના આલીસ હજારથી વધારે રહેવાસી-
ઓએ કાન્સટાનટીનોપલ મથેના પોતાના વકીલા ઉપર
તાર કરી કહેવાડું કે, જો કાનકરેસ પુરોપના રાજ્યવા-
ળાઓએ કાન્સટાનટીનોપલમાં ભરી છે તેમાં શીલીપોપો-
લિસના લોકોને બલગેરિયનો સાથ એક પગથિયા ઉપર મુ-
કવાની ગોઠવણ સામે તેઓ તરફથી ધોરેટર મુકવે. આ
વેળાએ જ એની અકબા બાહરે પડો કે રત્નાવ ટોળાના લો-
કોને કાંઈ ખાશ હક ટરકી તરફથી મળશે તો ઝેસ, મા-
સીદાનિયા, થેસેલી, ઇપાઈરસ અને ખીજ જગ્યાના લો-
કો ટરકી સામે બળપો ઉઠાવવા વિના રહેશે નહીં. રશિ-
યાની ઉજ્જેરણીથી જુદા જુદા જ રાજ્યવાળાઓએ બ-
લગેરિયાની હદમાં રૂમીલિ

ચિક

દર-

.....

માં મુ

યા

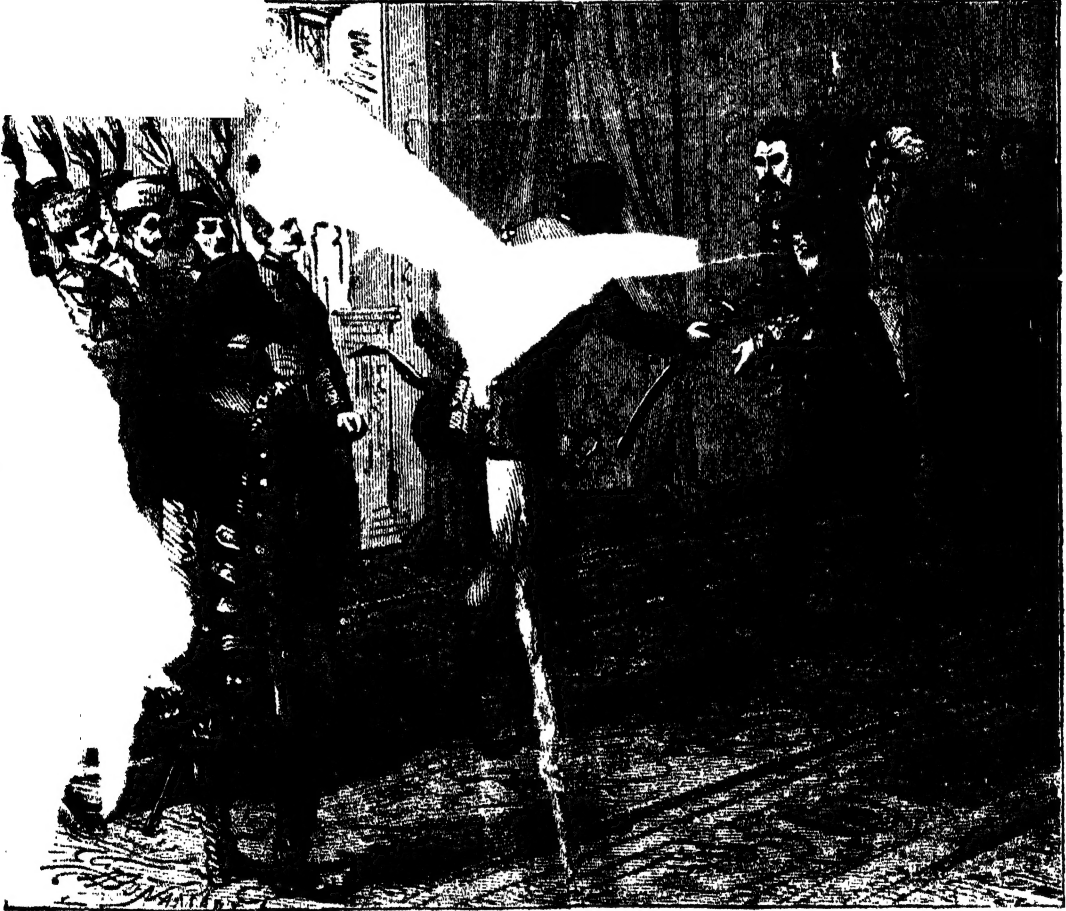
તિધણા ચિકકારથી જોય છે અને તેઓને આગમુ, અને વ-
ગર અકકલના ખેડૂતો સમજે છે. બલગેરિયન ખેડૂતોની એ-
ક ટોળી આ પાસેના ચિત્રમાં જણાય છે. ખુદ ટરક લો-
કોમાં પણ આ વેળા લડાઈના જુસ્સો ઓછો ન હોતો.
તેઓ ધણુ ખરા કુતોરમંદ ઉતરવાની પોતાની શક્તિ બી-
પર મુસતાફ હતા. અને તેઓ એવા ઠરાવ ઉપર આવ્યા
હતા કે જો કદી તેઓ હાર્યા તોપણ તેઓના ખરા હક
તેઓ પાસથી છીણી લઈ રહેતે રહેતે તેઓનો નાશ
લાવવામાં આવે તેના કરતાં હાથમાં તલવાર પકડી જીવ
ઉપર આવી લડવામાં વધારે. આખરે સમાવતીગ્રે.

ટરકીની સરકારે ભરેલી મોટી સભા.

અર્ધા રાજ્યવાળાઓ સાથે મધી ટરકી પાસે જો
દરખાસ્તો કબુલ કરાવવા માગતા હતા તે કબુલ કરવી કે
નહીં તે ઉપર તકરાર ચલાવવા ટરકીના રાજ્યના પરધા-
નો અને પ્રજાના વકીલોની એક મોટી સભા કાન્સટાન-
ટીનોપલમાં મળી. પારકાં રાજ્યો સાથે પેહેવાર ચલાવના
ર પરધાને હરબીગીવીનિયામાં બળપો જરૂરો ત્યારથી અ-
ત્યાર સુધી શું શું બનાવે બન્યા તેનો એક લાંબો હેવાલ
તણુ કલાક સુધી વાંચ્યો. એ પછી મીઠાત પાશાએ એક
લાંબું બાશણ કરી જણાવ્યું કે, લડાઈ કરવા વિના તેઓ-
નો છુટ્ટો જણાતો નથી, પણ જો લડાઈ થઈ તો ટર-
કીનો અંદરનો મામલો ધણેા ચુકાઈ જશે તથા લોકો હિ-
જન પામશે. તે બોલ્યો કે, ધણુ સારા પાવા ઉપર લડાઈ
ચલાવવાને ટરકી પાસે પુરતાં નાણાં તેમજ સધળી જોગ-
વાઈઓ નથી. એ ઉપરાંત ટરકીને મદદ કરવા અને તેની
સાથ ઉભું રહી રશિયાની સામે લડનાર કોઈ મિત્ર મળ-
નાર નથી. જો તેઓ લડાઈ નથી કરતા અને ખીજ
રાજ્યવાળાઓની દરખાસ્તો કબુલ રાખે છે તો તેઓનાં
સ્વતંત્રપણાનો ભંગ થાય છે. આ સભામાં સર્વથી સરસ
અને અસરકારક બાશણ તો એક આરમીનિયન પાદરીએ
કીધું હતું. રશિયાની સામે થવા તે એવા આતુર અને
અસરકારક બોલોમાં બોલ્યો કે, ધણુક સાંભળનારાઓ-
ની આંખમાંથી આંસુ તપકવા લાગ્યાં. તેણે જણાવ્યું કે,
આ કાંઈ ધર્મની વાત નથી પણ પ્રજાને લગતી વાત છે.
આ દેશમાં ખ્રિસ્તીઓ પોતાની મરજી માફક પોતાના દે-
વલમાં જાય છે, અને મુસલમાનો છુટ્ટી પોતાની મસજિ-
દોમાં બંદગી કરે છે માટે ધર્મને માટે આ વેળા કાંઈ લડ-
વાનું છે જ નહીં, પણ ટરકી દેશને માટે અને તેની સરકાર-
ને માટે તેની આખી રૈયતે લડવાનું છે. સભાનાં સધળાં
માણસોએ આવા વિચારો સ્વીકાર્યા, અને રહેત માટે સરકાર
ને એક જ પાદરી ખીજ રાજ્યવાળાઓની દરખાસ્ત

ના દેશ ઉપરાંત દર-
ત ખાહરથી પછુ ટેકો મળ્યો.
નાના તાખાનો મુલક છે તેના લોકો-
૧ દરકી લડાઈમાં ઉતરે તો સાહેબે એવા
નાડ્યા. આલોકોનું મન આ-
કિંટ આનદ્રાસીની કારકીર્દી

ઉપર અસર કરનાર થઈ પડ્યું; કારણ હંગેરિયનો આશ્ચિ-
આના રાજ્યમાં વગ ધરાવનારો લોકો હતાં. હંગેરીનાં
લોકો રશિયાની સામે અને દરકીની તરફમાં કાં બોલવા
લાગ્યાં તેનાં કારણો હતાં. ઈ. સ. ૧૮૪૮-૪૯ માં હંગ-
રીના લોકોએ તેઓનું સ્વતંત્રપણું મેળવવા આશ્ચિ-
આના રાજ્યની સામે હથિયાર બોડ્યાં, અને આશ્ચિઆ-

હંગેરિયનો અબ્દુલ કરીમ પાશાને એક તરવાલ ભેટ આપે છે.

ના જખરાં લગ્ન કરને હરાવી પોતાની આપમેળિતવારી મે-
ળવવાની આણી ઉપર તેઓ હતાં તેવામાં રશિયા વચ્ચે
આવ્યું અને આશ્ચિઆને મદદ કરી હંગેરિયનોને મારી
હરાવ્યા. આથી આશ્ચિઆના જીવનમાં પંજમાં હંગેરિ-
યનો પાછા સપડાયા અને ધણાં વરસો સુધી તેઓ ઉપર
જખરું દુઃખ પડ્યું. એ વેળા રશિયાની મદદથી અ-
૧૬૧૧

અને આ હંગેરિયનોને હાર આપાડી ત્યારે હંગેરિયનોના
કેટલાક આગેવાનો નાહસી જઈ દરકીની સરકારના આ-
શરામાં રહ્યા, અને દરકી પાસથી આશ્ચિઆ અને ર-
શિયાએ જંગ મળી તેઓનો માગણી કરી, તોપણ તેઓ
ને આપ્યા નહીં. એમ થવાથી હંગેરિયનો પોતાના જ-
સ્સામાં આપેલા રાજ્ય કર્તાઓનાં વરમાંથી બચી ગયા.

આ બનાવ ઉપરથી હંગેરિયનો ધણી સારી મમતાથી ટરકોને જાણાવ્યા છે. એ મમતા બતાવવા સારું હંગેરિયનોએ પેસ્તના બાર જવાન વિદ્યાર્થીઓને પ્રતિનિધિઓ તરીકે મોકલી આપી ટરકીના લશ્કરના વડા સરદાર અબદુલ કરીમને પ્યાર અને માનની નિશાન દાખલ એક તરવાલ ભેટ આપાવી. આ બાર વિદ્યાર્થીઓ પાસેના ચિત્રમાં બતાવ્યા છે તેમ પોતાના દેશનો ખરો પોશાક અને પિછાં સાથેની ટોપી પેહેડી અબદુલ કરીમ સામે હાજર થયા. અર્ધ ગોળ આકારમાં ઊભા રહી તેઓએ એક આગળ વધ્યો અને તે બોલ્યો કે, ઈ. સ. ૧૮૪૯ માં જ્યારે હંગેરિયી નાહાસી ગયલાઓને કોઈ પણ રાત્રે આશરો ન આપ્યો ત્યારે ટરકીએ તેઓની સંભાલ લઈ તેઓનું રક્ષણ કીધું. પોલ લોકોના ખુન કરનાર હિંદીઓ, કારપેથિયન અને બ...

આગળ વસતી પ્રજા વચ્ચે હવે જુલમ પાડવા તથા છે, મોટે હંગેરિયનો ટરકોને તેઓના બચાવ કરનાર રીડિ પોકારી મુખારકબાદી આપે છે. જે તલવાર અબદુલ કરીમને ભેટ આપવામાં આવી તે તલવારનું પાનું એક વખત અસ્થિઓની રાણી પ્રખ્યાત મિરાયા થરીસાના હસ્તકમાં હતું. એના આન ઉપર એક આકાર પાડેલા છે તે એવું બતાવે છે કે ટરક અને હંગેરિયન એ બે સાથે મળી હિંદીઓને પગતળે દાખે છે. તલવાર ભેટ લીધા પછી આ હંગેરિયન પ્રતિનિધિઓને ટરકીના સેફ્ટ પાશાએ લાયક જવાબ આપ્યો. સારા શબ્દોમાં ટરકીની સ્તુતી કરી હંગેરિયન વકીલો બોલ્યા હતા કે, હંગેરિયનો અને ટરકો એકજ ઓલાદથી ઉતરેલા છે. આના જવાબમાં સેફ્ટ પાશાએ જણાવ્યું કે, ટરક અને હંગેરિયનો બાહ બાહ ગણાય તેઓ વચ્ચે આગળ નેઓએ લડાઈ કરાવી હતી તેઓને હાલ ટરકો આપ દે છે. જો ટરક અને હંગેરિયન સાથે જોડાયા હોત તો ધુરોપનું બંધારણ આવડદાય જુદું જ હોત. અફસોસ છે કે ધર્મના ઉપાધ્યાઓએ ખીજાઓને વટલાવવા સારું ટરકો તરફથી મોકલી આપવા ટરક ધર્મ ફરમાવતો નથી. જો આગળ હુડાડાઓ ઉપર ટરકોએ વટલાવવા માંડ્યું હોત તો આજે હંગેરિયનો અને ટરકો એક ધર્મમાં સાથે જોડાતે. હંગેરિયન વિદ્યાર્થીઓની ભેટથી કાન્સ્ટાનટીનોપલમાં મોટો સતો પેદા થયો. આ વેળા ટરકીની સરકાર તરફ પોતાનું બંધારે નારાજીપૂર્ણ બતાવવાનું ધુરોપનાં પશ્ચિમ તરફનાં રાજ...

ચોને કારણ એ મળ.

અને તેમાં ટરક ઓધેદારોએ જ

રોને સજ ન કરતાં સામા ટરકીની

ટરકીની સરકારની આવી ઠપકા બરેલી

ફેરાઈ મી. ગ્લાડસ્ટને “કત

એક ચોપાનનું પ્રગટ કીધું, ૨

સખત લખાઈ શકાય એટલું

આ પ્રિવ ઉપર સેહેતાન

પણ બાબત ઉપર આ

ધણીના તરફથી

જોઈએ ખરાં.

કબુલ રાં

સરકારે

તેઓને બદનામ કરનાર પગલું બ

જ સરકારે એવીજ હાલતમાં આવી ને

તાં ટરકીની સરકારે કાંઈ વધારે ખરાબ

ય નહીં. આ જાતની આમી ધણી ના પ

ને છે, અને તે ટરક લોકોમાંજ છે એમ નહીં

સ જાતના ખુદરની ખવાસ સાથેજ એ આ

છે. જ્યારે હિંદી પોતે પોલાંડ શરેશિયા

માં જંગલો બલવો દાખી નાખવા નિકળ

માલશિયાના આરખોનું શીતુર તોડી

થયું, જ્યારે હંગ્લાંડ જમિકા અને આ

તાની સામે થનારાઓને કચડી ના

તે સર્વેએ જે સખત હાથથી ઉપાયો

આ વેળા ટરકીએ લીધેલા છે. આવા જ

ખતે ઓધેદારો પોતાની સરકારની આખ

જાળવવા જે સખતમાં સખત અને કોઈ કે

જીપાયો લે અને તેના વડી સરકારતરફથી આ

જવામાં આવે એ સ્વાભાવિક છે. ગ્લાડસ્ટને પો

વેળા હંગ્લાંડની સરકારની પરધાન ટોળીમાં એક

ગત્યને ઓધો ચલાવતો હતો અને તે વખતે જમિકા...

જે ત્રાસદાયક બળવો જળ્યો તેને દાખી નાખવા ત્યાંના

ઓધેદારોએ જે ફર ઉપાયો લીધા તેની સામે જ્યારે

ફરીઆદ ઉઠી ત્યારે ત્યાંના હાકમને તેના ઓધા ઉપરથી

બરતરફ કરવા ઉપરાંત ગ્લાડસ્ટને પોતે તે વેળા વધારે શુ

કીધું? કાંઈ નહીં. સામી ધણીક લોકોએ એવા બળવાને

ખાતરીપણે દાખી નાખનાનારાઓની વખાણ કીધી હતી

